

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДЕМ'ЯНЮК ВІКТОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 377.1 : 371.134

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ З БУХГАЛТЕРСЬКОГО
ОБЛІКУ ЦІННІСНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ФАХОВІЙ
ПІДГОТОВЦІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

В. В. Дем'янюк

Науковий керівник: Пелех Юрій Володимирович, доктор педагогічних наук,
професор

Рівне – 2019

АНОТАЦІЯ

Дем'янюк В. В. Формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, 2019.

Дисертацію присвячено вивченню питань удосконалення фахової підготовки майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку в коледжах економічного спрямування. Формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій розглянуто як один із критеріїв ефективності досягнення загальної мети їхньої фахової підготовки.

Поняття «цінності» потрактовано як найвищі особистісні здобутки (фізичні, матеріальні, духовні), отримані й утримувані внаслідок реалізації певної ідеал-ідеї; «ціннісні орієнтації» визначено як окремий рівень установок, пов'язаний із складною системою уявлень про наявну ієрархію цінностей, що функціонують у межах навколишнього для майбутнього фахівця з бухгалтерського обліку соціуму; «фахову підготовку» витлумачено як процес набуття під час навчання в коледжі необхідної сукупності компетентностей, окреслених змістом освітньої програми, для успішного функціонування на ринку праці.

Сформульовано дефініцію поняття «ціннісні професійні орієнтації майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку» як найбільш значущі для майбутнього фахівця явища, що зумовлюють зміст, регламентують і спрямовують його професійну діяльність у обліково-економічній сфері, є основою для вибору й опанування професії бухгалтера, його професійного зростання та одержання внаслідок професійної діяльності соціально значущих результатів.

Досліджуване явище має складну багаторівневу структуру, системну організацію, а відтак постає сукупністю, взаємодією та взаємопроникненням компонентів: ціннісно-мотиваційного (позитивне ставлення до професії;

формування у студентів мотивації до сприйняття, засвоєння аксіологічних знань і їхнє перетворення на переконання, професійно-ціннісні орієнтації); знаннево-цільового (система професійних знань, професійно-економічне мислення; наявність у студентів знань про існуючі цінності, ціннісних уявлень і поглядів, що допомагають оцінювати життєві та професійні явища й ситуації); емоційного (своєрідне переживання знань і ціннісних понять); діяльнісного (вироблення практичних цінностей-умінь, які відзначаються сформованістю навичок застосування знань-цінностей, переконань, реалізації професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього бухгалтера).

У проекції обраних компонентів виокремлено критерії оцінювання сформованості у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці: мотиваційно-орієнтаційний – критерій співвідносний із ціннісно-мотиваційним компонентом, когнітивний – із знаннево-цільовим, комунікативний – із емоційним, функціональний – із діяльнісним.

На основі аналізу педагогічної літератури розмежовано три рівні сформованості ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у фаховій підготовці: низький, середній, достатній, високий.

Відповідно до мети дослідження визначено найбільш ефективні організаційно-педагогічні умови формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці: використання історико-філософського досвіду в процесі формування ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку; змістове наповнення фахових навчальних дисциплін ціннісно-професійним контентом і забезпечення його супроводу засобами об'єктивного діагностування; оптимізація аудиторної та позааудиторної навчальної взаємодії учасників освітнього процесу у межах створеного аксіорозвивального середовища.

Виконання завдань дослідження передбачало розроблення та реалізацію структурно-організаційної моделі формування у майбутніх спеціалістів із

бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці, яка є схематичним зображенням комплексу взаємопов'язаних елементів та етапів освітнього процесу, що спрямовані на формування у майбутніх бухгалтерів ціннісних професійних орієнтацій. Розроблена модель складається із чотирьох взаємопов'язаних блоків: цільового (мета й завдання підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку), концептуального (принципи, наукові підходи, компоненти сформованості), змістово-операційного (методи, форми, засоби, технології навчання, організаційно-педагогічні умови), результативно-оцінювального (критерії, показники, рівні та результат сформованості ціннісних професійних орієнтацій). Базисом структурно-організаційної моделі формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці слугували обґрунтовані в дослідженні організаційно-педагогічні умови. Особливість структурно-організаційної моделі полягає в тому, що процес формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці розглянуто в контексті специфіки мети, коли результатом навчання виступає не опанування студентом системи професійних знань і вмінь, а комплексна сформованість готовності до професійної діяльності, усвідомленої майбутнім бухгалтером як однієї із найважливіших життєвих цінностей.

За результатами експериментального дослідження констатовано про якісне зростання показників експериментальної групи порівняно з контрольною, що розкриває дієвість запропонованих організаційно-педагогічних умов і структурно-організаційної моделі.

Проведені дослідження ефективності пропонованої методичної системи формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці показали її перевагу над традиційною системою навчання. Доведено, що запропоновані теоретичні та методичні засади навчання виділених дисциплін майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, підсилені авторським курсом і спецкурсом у експериментальній групі сприяють усвідомленому набуттю й успішному

застосуванню здобутих знань, що корелюють із високим рівнем ціннісних професійних орієнтацій у подальшій професійній діяльності.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, фахова підготовка, майбутні спеціалісти з бухгалтерського обліку, коледж, формування ціннісних професійних орієнтацій, компоненти, критерії, рівні, організаційно-педагогічні умови, структурно-організаційна модель.

SUMMARY

Demianiuk V. V. Formation of valuable professional orientations of future accounting specialists in their professional training. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for obtaining a degree of a candidate of pedagogical education for specialization 13.00.04 «Theory and methodology of professional education» Rivne State University of Humanities, Rivne, 2019.

The dissertation is devoted to the study of issues of improvement of professional training of future specialists in accounting in the colleges of economic direction. The formation of value professional orientation of future accounting specialists is being considered as one of the criteria for the effectiveness of achieving the general purpose of their professional training.

The concept of «value» is interpreted as the highest personal achievements (physical, material, spiritual) received and retained as a result of the realization of a certain ideal idea; «Value orientations» is defined as a separate level of attitudes, associated with a complex system of ideas about the existing of hierarchy of values that operate within the surrounding of future accounting specialist; «professional training» is considered as the process of acquiring, during college training, the necessary set of competences, which are outlined by the content of the educational program, in order to functioning in the labor market successfully.

The definition of the concept «value professional orientations of future accounting specialists» is formulated, as the most significant phenomenon for the future specialist,

which define the content, regulate and direct his professional activity in accounting and economic fields, is the basis for choosing and mastering his profession, obtaining as a result of professional activity socially significant achievements.

The identified phenomenon has a complex multi-level structure and system organization and acts as a set of interaction and interpenetration components: value-motivational (positive attitude to the profession; the formation of students' motivation to perceive and assimilate axiological knowledge and their transformation into their beliefs); knowledgeable target (system of professional knowledge, professional and economic intellection; students' knowledge of existing values, views that help to estimate vital and professional phenomena and situations); emotional (implies a kind of vital experience of knowledge and value concepts); active (focused on the formation of practical values-skills, which are characterized by the formation of skills to use knowledge-values, beliefs, the implementation of professional value orientations of the future accountant).

In accordance to the selected components, the criteria which the formation of value professional orientations of future accounting specialists were evaluated by, are motivational-orientation, cognitive, communicative, functional.

It should be noted that the motivational-orientation criterion corresponds to the value-motivational component, the cognitive one is to the knowledge-target component, the communicative one is to the emotional component, and the functional component is to the activity one. Basing on the analysis of the pedagogical literature, we have identified three levels of formation of valuable professional orientations of future accounting specialists in their professional training: low, medium, adequate, high.

According to the purpose of the research, organizational and pedagogical conditions, which influence the formation of future professional specialists in accounting professional orientations the most effectively, were selected. They are using of historical and philosophical experience in the process of formation of professional orientations in future accounting specialists; substantive filling of professional subjects with value-professional content and providing of its support by means of objective

diagnostics; optimization of curricular and extracurricular educational interaction of participants in the educational process.

The tasks of the investigation were carried out by developing and implementing a structural and organizational model of formation in future specialists of accounting professional value orientations in professional training, which is a schematic representation of a set of interrelated elements and stages of the educational process aimed at the formation value orientation of future accountants. The developed model consists of four interconnected blocks: target (purpose and task of preparation of future accounting specialists), conceptual (principles, scientific approaches, components of formation), content operational (methods, forms, means, technologies of training, organizational and pedagogical conditions), productive evaluative (criteria, indicators, levels and result of the formation of valuable professional orientations). The substantiated organizational and pedagogical conditions are the basis of the structural and model of formation of value professional orientations of future specialists of accounting in their professional training. The difference between the proposed structural and organizational model is that the process of formation of professional value orientations of future specialists of accounting in their professional training is considered in the context of the specificity of the purpose, when the result of learning is not mastering the system of professional knowledge and skills, but complex activities that are recognized by the future accountant as one of the most important life values.

The results of the experimental study showed that in the experimental group the qualitative indicators are much higher than in the control group, what evinces the effectiveness of the proposed organizational pedagogical conditions and the structural organizational model.

The researches of efficiency of the offered methodical system of formation of value professional orientations of future accounting specialists in their professional training have shown its advantage over the traditional system of training. It was proved that theoretical and methodological foundations of teaching accented subjects for future professionals of accounting, intensifying by authorial courses and special courses in the experimental group, conduce to successful acquirement and application of gained

knowledge correlated with high value professional orientations in further professional activity.

Key words: value orientations, professional training, future specialists of accounting, college, formation of value professional orientations, components, criteria, levels, organizational and pedagogical conditions, structural and organizational model.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Дем'янюк В. В. Професійно-ціннісна підготовка майбутніх фахівців у контексті модернізації вищої освіти в Україні. *Нова педагогічна думка*. 2018. № 3. С. 36–39.

2. Дем'янюк В. В. Роль ціннісно-сислової сфери у професійній підготовці майбутніх фахівців. *Директор школи, ліцею, гімназії – Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. № 6. Кн. 2. Том I (80). Київ: Гнозис, 2018. С. 65–72.

3. Дем'янюк В. В. Професійно-ціннісна підготовка як практичний засіб формування ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Педагогічні науки: зб. наук. праць / гол. ред. Черевко О. В. Черкаси: ЧНУ, 2018. Вип.14. С. 23–27.

4. Дем'янюк В. В. Особливості формування професійно-ціннісних орієнтацій молодших спеціалістів із бухгалтерського обліку. *Директор школи, ліцею, гімназії – Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. № 6. Кн. 2. Том IV (82). Київ: Гнозис, 2018. С. 210–218.

5. Дем'янюк В. В. Формування ціннісних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у процесі науково-дослідної роботи. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Педагогічні науки: зб. наук. праць / гол. ред. Дятлов В. О. Чернігів: НУЧК, 2019. Вип.1(157). С. 40–43.

6. Demianuk V. The phenomenon of value-sensory realm of personalities and its place in the axiological discourse of contemporary education. *Journal of Education, Health and Sport*. Bydgoszcz, 2016. NR 6(13). P. 260-274.

7. Demianuk V., Pelekh Y. Experimental verification of the development of college students' value professional orientation. *Journal of Education, Health and Sport*. Bydgoszcz, 2019. NR 9(1). P. 495–518.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Дем'янюк В. В. Особливості ціннісно-орієнтованої підготовки студентів коледжу в умовах європейської інтеграції освіти. *Формування професійної компетентності майбутніх фахівців: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції* (м. Новоград-Волинський, 17–18 березня 2016). URL: <http://www.nvpet.novograd.info/>

9. Дем'янюк В. В. Перспективи розвитку дистанційної економічної освіти. *Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції* (м. Чернігів, 17 грудня 2017). URL: <http://ikt-cn.org /index.php/internet-konfeentsiya/itnp-2017>

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дослідження

10. Дем'янюк В. В. Моніторинг сучасного заняття: методичний посібник. Рівне: РЕТК НУВГП, 2017. 16 с.

11. Дем'янюк В. В. Методичні рекомендації по складанню програм практики студентів Рівненського економіко-технологічного коледжу НУВГП: методичні рекомендації. Рівне: РЕТК НУВГП, 2018. 18 с.

12. Дем'янюк В. В. Методична розробка показового заняття з дисципліни «Охорона праці» для студентів спеціальності 5.03050901 «Бухгалтерський облік», 071 «Облік і оподаткування» на тему «Відповідальність посадових осіб і працівників за порушення законодавства про охорону праці»: методична розробка. Рівне: НУВГП, 2018. 14 с.

13. Дем'янюк В. В. Особливості роботи викладачів коледжів з обдарованими студентами в системі МАН: досвід і перспективи: навчально-методичний посібник. Рівне: РОІППО, 2018. 98 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	12
ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ ІЗ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	22
1.1. Філософські засади досліджуваної проблеми цінностей як рушійного орієнтира студентської молоді в умовах професіоналізації.....	22
1.2. Професійно-ціннісна підготовка майбутніх фахівців економічного напрямку в наукових студіях українських і зарубіжних учених	41
1.3. Психолого-педагогічні чинники ціннісно-орієнтованої фахової підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку в умовах європейської інтеграції освіти	58
Висновки до першого розділу.....	77
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ ІЗ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЦІННІСНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ.....	80
2.1. Структура ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку та критерії й рівні оцінювання їхньої сформованості.....	80
2.2. Організаційно-педагогічні умови формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.....	102

2.3. Структурно-організаційна модель формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.....	129
Висновки до другого розділу.....	139
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ ІЗ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЦІННІСНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ	142
3.1. Організація та методика проведення експериментального дослідження	142
3.2. Аналіз та узагальнення результатів дослідження	166
Висновки до третього розділу.....	186
ВИСНОВКИ.....	188
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	192
ДОДАТКИ.....	220

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БО	– бухгалтерський облік
ЗВО	– заклад вищої освіти
ЕГ	– експериментальні групи
КГ	– контрольні групи
МАНУ	– Мала академія наук України
НДРС	– науково-дослідна робота студента
НДДС	– навчально-дослідна діяльність студента
НУВГП	– Національний університет водного господарства та природокористування
ОКР	– освітньо-кваліфікаційний рівень
ОКХ	– освітньо-кваліфікаційна характеристика
ОПП	– освітньо-професійна програма
П(С)БО	– положення (стандарт) бухгалтерського обліку

ВСТУП

Актуальність теми. Процес розбудови української держави вимагає докорінної зміни багатьох ланок суспільного життя, серед яких важливе місце належить системі освіти. Закладена в стратегії й тактиці модернізації суспільного життя нації орієнтація сучасної професійної освіти на виховання висококваліфікованих фахівців різних сфер діяльності передбачає не тільки ретельну фахову підготовку студента шляхом надання певного обсягу знань, а й його становлення та розвиток як високоосвіченої особистості із професійним мисленням, сформованою мотивацією до самонавчання й самоактуалізації, а також із широким світоглядом та індивідуальним усвідомленням значення загальнолюдських норм і ціннісно-сміслової сфери.

Увиразнює потребу цілеспрямованого формування необхідного рівня ціннісно-сміслової сфери майбутнього фахівця заміна традиційних форм навчання новітніми освітніми технологіями в руслі набуття системою освіти гуманоцентричного виміру, за якого в центрі освітнього процесу постає студент, розвиток його природних здібностей, мотивація до майбутньої професійної діяльності й оцінювання власних досягнень.

Сучасні вимоги до організації освітнього процесу зумовлені потребою вирішення завдань, що відображені в державних документах України: Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.» (2013), «Концепції розвитку професійно-технічної освіти в Україні» (2018) [171, 172, 174, 212] та ін. У документах вказано, що стратегічними напрямками є створення умов для постійного підвищення освітнього та кваліфікаційного рівнів фахівців, оновлення професійних і загальноосвітніх знань фахівців, збагачення духовного та інтелектуального потенціалу суспільства, що набуває особливого значення у зв'язку з нинішнім реформуванням економічної галузі.

Формування та розвиток ціннісно-сміслової сфери майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку є і рушійним чинником, і індикатором функціонування та дієвості вищезазначених умов.

Необхідність дослідження особливостей формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій в умовах фахової підготовки обумовлена змінами соціально-економічного характеру, які й підвищили попит на майбутніх фахівців обліково-економічного профілю. Проблема формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх бухгалтерів нової генерації, здатних до саморозвитку і самореалізації, набуває особливого значення, оскільки формування свідомої, суспільно активної особистості є одним з першочергових завдань вищої школи. Водночас, зміна соціального статусу, підвищення вимог та очікувань щодо зрілості особистості, призводить до ускладнення проблеми соціальної адаптації майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку під час професійної підготовки у закладі вищої освіти, що виникає як результат невідповідності між ідеалізованими поглядами і оточуючою реальністю і призводить до деформації ціннісно-смілової сфери особистості. Відповідно, це проявляється у труднощах самовизначення життєвих пріоритетів молодими фахівцями, їхній соціальній дезадаптації.

Проблему підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку достатньо ґрунтовно осмислено українськими та закордонними вченими, зокрема підготовку фахівців економічного профілю до професійної діяльності, теоретичні підходи до вибору змісту професійної (економічної) освіти вивчали М. Євтух, Т. Задорожня, Є. Іванченко, В. Ковальчук, М. Левочко, О. Левчук, І. Міщенко, Н. Ничкало, Л. Отрощенко, Ю. Пелех, К. Румянцева, О. Резунова, Н. Самарук, Л. Служинська й ін. [89, 99, 120, 143, 144, 156, 157, 158, 159, 160, 180, 191]; підготовку економістів у ЗВО I–II рівнів акредитації – Р. Бужикова (педагогічні технології професійно орієнтованого навчання студентів), С. Вітер (формування економічної компетентності молодших спеціалістів у процесі фахової підготовки), Н. Житник (організаційно-педагогічні умови підготовки бакалаврів економіки), В. Крижанівська (методичні особливості впровадження особистісно

зорієнтованих технологій), О. Токарчук (професійна математична компетентність економістів) та ін.; формування готовності майбутніх економістів до професійної діяльності – Л. Потапкіна (до інноваційної професійної діяльності), В. Різник (до професійної діяльності в процесі вивчення спеціальних дисциплін), В. Стасюк (дослідження компонентів професійної готовності майбутнього економіста в економічній освіті) [38, 39, 168, 177, 196, 197] та ін.

Питання формування професійних цінностей у студентів економічних спеціальностей також виступали предметом розгляду в контексті їхнього загального професійного становлення (В. Зінченко, В. Пархоменко, О. Селеверстова, М. Телепа, Н. Тверезовська, Л. Філіпова й ін.); формування професійної культури (Г. Гущина, Н. Капітонова, Л. Хомяк, Г. Чайка та ін.) та професійної компетентності (Л. Воропаєва, О. Жилкіна, М. Радченко та ін.) [84, 206, 218].

Попри значний пласт напрацювань, наведених наукових розробок немає комплексних досліджень із проблеми формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.

На ґрунті аналізу психолого-педагогічної літератури та практичного стану сформованості у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій виявлено суперечності їхньої професійної підготовки між:

- потребою суспільства у спеціалістах із бухгалтерського обліку зі сформованою системою усвідомлених професійно-ціннісних орієнтацій і реальним станом орієнтації студентів на професійні цінності у процесі фахової підготовки в коледжі;
- можливостями ціннісного змісту професійно-орієнтованих навчальних дисциплін і недостатнім рівнем використання останнього в освітньому процесі економічних коледжів, а також мотивації студентів щодо його освоєння;
- потребою суспільства в сучасних фахівцях обліково-економічного профілю зі сформованою системою усвідомлених професійно-ціннісних

орієнтацій та відсутністю науково обґрунтованих педагогічних умов і науково-методичного інструментарію їхньої підготовки.

Основу гіпотези дослідження становить припущення про те, що ціннісні професійні орієнтації майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку мають структурну організацію, що характеризується різними рівнями розвитку, сформованість яких, відповідно, залежить від ступеня виразності кожного структурного компоненту; формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій в цілому та її складових посилюється в умовах фахової підготовки, що спрямовані на визначення актуальних прагнень, цілей, самореалізації, а також створення найближчої перспективи життєвого самоствердження.

З огляду на актуальність проблеми на сучасному етапі розвитку українського суспільства, значущості її розв'язання для теорії і практики педагогічної освіти обрано тему дослідження **«Формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідної теми «Теоретико-методичні засади становлення та розвитку аксіопедагогіки на сучасному етапі гуманізації системи освіти України» кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету (державний реєстраційний номер № 0118U006318).

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 1 від 28 січня 2016 р.) і узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні при НАПН України (протокол № 4 від 25 вересня 2018 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити дієвість організаційно-педагогічних умов реалізації моделі

формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.

Для досягнення мети дослідження передбачено розв'язати такі **завдання**:

1. На основі аналізу філософської, психологічної та науково-педагогічної літератури визначити особливості та засадничі підходи й передумови формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.

2. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.

3. Для встановлення ефективності рівня сформованості у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці виокремити компоненти, конкретизувати критерії, показники та схарактеризувати відповідні рівні.

4. Розробити й експериментально перевірити у взаємозв'язку із педагогічними умовами модель формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.

Об'єкт дослідження – процес фахової підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку в умовах формування ціннісних професійних орієнтацій.

Предмет дослідження – педагогічні умови та ефективність моделі формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.

Методи дослідження: *теоретичні* (вивчення й аналіз вітчизняної та зарубіжної філософської, психолого-педагогічної літератури з аксіологічної проблематики) – для уточнення сутності підсистеми дефініцій, які розкривають специфіку професійно-ціннісних орієнтацій фахівців обліково-економічного профілю; *діагностичні* (анкетування, бесіди, спостереження, ранжирування – методики Ш. Шварца та М. Яницького) – для виявлення реального стану сформованості у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці; *прогностичні* (моделювання,

експертні оцінки, узагальнення незалежних характеристик) – для простеження особливостей, обґрунтування моделі та визначення педагогічних умов формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці; *педагогічного експерименту* (констатувальний, формувальний, контрольний) – для перевірки ефективності моделі та педагогічних умов формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці; *статистичної й аналітичної обробки даних* – для обробки результатів експериментального дослідження та перевірки їхньої достовірності (t-критерій Стьюдента, критерій χ^2 Пірсона).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше*:

визначено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці (використання історико-філософського досвіду в процесі формування ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку; змістове наповнення фахових навчальних дисциплін ціннісно-професійним контентом і забезпечення його супроводу засобами об'єктивного діагностування; оптимізація аудиторної та позааудиторної навчальної взаємодії учасників освітнього процесу у межах створеного аксіорозвивального середовища);

розроблено й експериментально перевірено модель формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці на основі виокремлених принципів (цілепокладання, єдності ціннісної та професійної спрямованості особистості, творчості й гуманізації) та компонентів (ціннісно-мотиваційний, знаннево-цільовий, емоційний і діяльнісний); на основі традиційних понять автором сформовано дефініції «цінності», «ціннісні орієнтації», «ціннісні професійні орієнтації майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку»;

уточнено загальнонаукові підходи до процесу формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у

фаховій підготовці (аксіологічний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, інтегративний) та визначено передумови їх використання;

удосконалено критерії та показники рівнів сформованості у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці на засадах компетентнісного підходу;

набули подальшого розвитку науково-теоретичні положення про сутність, зміст і структуру професійних ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців обліково-економічного профілю, особливості їхнього утворення у процесі запровадження авторської методики та функціонування концептуальної моделі.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні авторського курсу «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології» та курсу «Кодекс етики професійних бухгалтерів» як доповнення змісту циклу дисциплін «Фінансовий облік», «Економіка підприємства», «Контроль і ревізія»; змісту, форм та методів формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці; розробленні педагогічних умов і моделі сучасної технології фахової підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку в умовах формування ціннісно-професійних орієнтацій, запропонованої автором діагностичної методики визначення рівня сформованості ціннісних професійних орієнтацій досліджуваного феномену, навчально-методичних рекомендацій для студентів і викладачів.

Результати дослідження може бути використано в теоретико-методичному забезпеченні освітнього процесу в коледжах економічного профілю, економічних університетах, закладах післядипломної освіти; під час укладання навчальних планів і програм курсів, підручників та посібників; викладачами закладів освіти й практичними психологами для побудови програм особистісного та професійного розвитку студентів загалом або їхніх компонентів зокрема; у ході проведення семінарів із викладачами кафедр і циклових комісій для ознайомлення зі специфікою формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.

Здобуті в дослідженні результати **впроваджено** в освітній процес Рівненського економіко-технологічного коледжу Національного університету водного господарства та природокористування (довідка № 01-10/141/1 від 29.03.2019 р.), Березнівського лісотехнічного коледжу Національного університету водного господарства та природокористування (довідка № 29 від 25.01.2019 р.), Ладизинського коледжу Вінницького національного аграрного університету (довідка № 97-02 від 02.04.2019 р.), Новоград-Волинського промислово-економічного технікуму (довідка № 81 від 25.01.2019 р.).

Особистий внесок здобувача в опублікованих у співавторстві працях полягає в тому, що: у статті «Експериментальна перевірка ефективності формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у процесі фахової підготовки» (у співавторстві з Ю. Пелехом) (2019) авторським є виокремлення компонента ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку та критеріїв їхньої сформованості у фаховій підготовці.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження викладено в доповідях і обговорено на науково-практичних конференціях та семінарах:

міжнародних – «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Хмельницький, 2017), «Євроінтеграційні процеси в сучасній Україні» (Рівне, 2017), «Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2018), «Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності та майбутнього» (Чернігів, 2019);

усеукраїнських – «Інформаційні технології у професійній діяльності» (Рівне, 2016, 2017), «Молодіжний науковий форум» (Ладизин, 2019);

регіональних – «Формування професійної компетентності майбутніх фахівців» (Новоград-Волинський, 2016); «Інноваційно-інформаційні технології у вивченні економічних дисциплін» (Рівне, 2016), «Актуальні проблеми обліку, оподаткування, математичного моделювання та автоматизації фінансово-господарських процесів» (Рівне, 2016, 2017, 2018, 2019), «Використання сучасних

інформаційно-комунікативних технологій у підготовці майбутнього фахівця» (Рівне, 2017), «Методологія ефективного пошуку роботи в сучасних реаліях» (Рівне, 2018).

Результати дослідження обговорено та схвалено на засіданнях кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету, циклових комісій закладів вищої освіти I–II рівня акредитації, задіяних у педагогічному експерименті (2015–2019 рр.).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи відображено у 13 наукових публікаціях здобувача, серед них: 5 є одноосібними, 7 відображають основні положення дисертації (з них 2 – в зарубіжних виданнях), 2 розкривають апробаційний характер, 4 додатково висвітлюють результати дисертаційної праці (1 навчально-методичний посібник, 1 методичний посібник, 1 методичні рекомендації, 1 методична розробка).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, висновків, списку використаних джерел (255 найменувань, із них 14 – іноземною мовою), 14 додатків на 64 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 288 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладено на 180 сторінках. Роботу ілюстровано 15 таблицями та 9 рисунками.

РОЗДІЛ І

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖІВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Філософські засади досліджуваної проблеми цінностей як рушійного орієнтира студентської молоді в умовах професіоналізації

За умов реалізації завдання повернення України до європейського геополітичного та культурного простору актуалізується, серед іншого, проблематика переходу освіти України до європейських стандартів, що передбачає перегляд принципів здійснення освітнього процесу, а також побудову проєвропейських стратегій освіти. З огляду на це саме освіта покликана сформувати спроектовані на сучасний етап розвитку українського суспільства нові життєві цінності-орієнтири, як-от: професійна компетентність, конкурентоздатність, ініціативність, відкритість до інновацій, готовність брати на себе відповідальність, міцні гуманістичні життєві орієнтири, здатність матеріально забезпечити себе та свою сім'ю. Фундаментальними для сучасної освіти цінностями український дослідник Сергій Костючков вважає:

- 1) знання демократичних прав і свобод, механізмів і процедур їхнього захисту;
- 2) навички участі в управлінні соціальними процесами, взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування, структурами «третього сектора»;
- 3) вміння об'єднуватись заради суспільно значущої мети, протистояти виявам екстремізму, інтолерантності, ксенофобії тощо [106].

У такому контексті доречним видається звернення до напрацювань української дослідниці Олени Каранфілової, яка вказує на те, що система європейських цінностей укорінена в античний і християнський спадок: античність прищепила західній свідомості віру в завоювання людського розуму, натомість

християнство утвердило у Європі ідею морального сходження людини. На думку вченої, «саме ці два начала визначають своєрідність європейської культури: її динамізм, специфічну, гнучку систему інтелектуальних і духовних цінностей і понять, її здатність до проектування і регулювання соціальних процесів» [95, с. 246]. Актуальні для сучасної української освіти цінності європейської цивілізації в доволі лаконічній формі подано в Доповіді Європейської Комісії з освіти для Європи, а саме:

- 1) права людини (людська гідність);
- 2) фундаментальні свободи;
- 3) демократична легітимність;
- 4) мир і заперечення насильства як засобу досягнення цілей;
- 5) повага до інших людей;
- 6) солідарність людей (у межах Європи й усього світу);
- 7) сталий розвиток;
- 8) рівність можливостей;
- 9) принцип раціонального мислення (твердження має бути обґрунтовано);
- 10) охорона екосистеми;
- 11) персональна відповідальність.

Відзначимо, що освіта в країнах Європи залишається високодинамічною та зазнає глибинних перетворень, зумовлених низкою проблем і завдань, серед яких: підвищення якості освіти та конкурентноздатності випускників європейських вишів; подолання кризи ідеї багатокультурності та пошук способів уніфікації національних освітніх стандартів за одночасної диверсифікації освітніх моделей; удосконалення технологій навчання та проблема збереження класичних форм університетської освіти [248]. Утім, прикметно, що всі вищезгадані зрушення відбуваються на тлі непорушності фундаментального бачення людини та її духовного світу (ціннісного багажу особистості), як найважливішого ресурсу суспільного розвитку. Як наслідок – упродовж останніх десятиліть у Європі триває значне зростання ролі гуманітарних галузей, зокрема аксіологічних досліджень.

Зважаючи на змістовні особливості цінностей і ціннісних орієнтацій, що виступають підґрунтям європейських стандартів освіти, особливо значущим нині є пошук і впровадження нових форм освітньо-виховної діяльності щодо прищеплення молоді європейських цінностей. Адже особистості, її внутрішньому світу притаманна ціннісно-смілова визначеність соціокультурним середовищем та основними тенденціями розвитку її первинних психоемоційних, символічно-знакових і культурно-змістовних орієнтирів: «Суспільні цілі і завдання, тенденції і закономірності розвитку, знаково-інформаційні та ціннісно-смілові структури є середовищем, в яке з обов'язковістю потрапляє людина і в якому черпає першоджерельні сили та змісти своєї життєдіяльності» [26, с. 244].

Ціннісно-смілова сфера людини детермінує її особистісний розвиток, зокрема професійний, також набуває у професійній діяльності вияву професійно-ціннісних орієнтацій, представлених трьома взаємопов'язаними компонентами – когнітивним, емоційним і поведінковим. Формування та розвиток ціннісно-смілової сфери особистості відбувається в процесі соціалізації, що з різним рівнем інтенсивності та певною специфікою на кожному етапі триває все життя людини. При цьому особливе значення для творення ціннісно-смілової сфери, усіх трьох названих компонентів, має один із фундаментальних інститутів соціалізації – освіта.

Освіта – як ефективний засіб соціалізації особистості в сучасному суспільстві – забезпечує, з одного боку, передумови для досягнення професійного успіху, а з іншого – долучає до системи цінностей і ціннісних орієнтацій, вібудовуючи систему особистісних смислів. Як відзначає український філософ і педагог Віктор Андрущенко, освіта – це форма людської діяльності з передання-освоєння наукових знань, культури, інформації, досвіду і специфічна підсистема суспільного життя із певним набором цінностей і норм, за якими формується особистість [12, с. 6].

Українська дослідниця Ірина Бушман вказує на те, що мета будь-якої освітньої системи полягає у формуванні такого практичного світогляду людини, який би краще поєднував її професійну діяльність із загальними світоглядними

цінностями, закладеними в основу цієї системи [32, с. 261]. Український науковець Віктор Зінченко слушно зауважує про те, що «жодна впорядкована людська спільнота неможлива без освітніх відносин, оскільки освіта є необхідним елементом усталеного механізму взаємодії між членами спільноти» [84, с. 3].

За типом впливу на свідомість людини освіта постає елітарною, адже зберігає її суб'єктні особливості та забезпечує смислоутворюючу функцію [215, с. 306]. Українська дослідниця Ірина Кадієвська підкреслює те, що освіта виступає транслятором найважливіших та історично сталих норм і цінностей буття та відіграє вирішальну роль в контексті тих соціокультурних змін, котрі переживає сучасний світ. Фактично, завдання сучасної освіти полягає в забезпеченні засвоєння особистістю цінностей суспільства так, щоб аксіологічні орієнтири окремого індивіда стали регуляторами соціальної поведінки людей загалом [92, с. 34]. «Результат, який має виробляти освітня система – висококваліфікована особистість з активною життєвою позицією, озброєння людини необхідними вміннями й навичками, які повинні забезпечити здатність швидко реагувати на запити часу й гармонійно взаємодіяти з технологічним суспільством, що швидко розвивається» [92, с. 7–8].

Цінність здобутих у процесі навчання знань і вмінь логічно детермінована їхнім статусом як визначальних механізмів адаптації індивіда до навколишнього середовища (природного та соціального). Це увиразнює важливість такої психолого-педагогічної проблеми, як створення в умовах сьогодення ефективних технологій розвитку ціннісно-сислової сфери особистості. Так, український науковець Сергій Костючков називає одним із пріоритетних імперативів сучасної епохи необхідність соціокультурної модернізації освітньої системи: «Світ в умовах третього тисячоліття наполегливо актуалізує ідеологічну установку на конструювання освіти, як специфічної форми соціальної діяльності, результатом якої є побудова нового громадянського суспільства і розвиток людської особистості в умовах безперервно змінюваного соціального й природного середовища» [106, с. 231].

Значущість проблематики розвитку ціннісно-сміслової сфери учнівської молоді (зокрема, студентів коледжу) зумовлена несформованістю загальнонаціональної ідеї, а також системи базових цінностей, загальновизначених українським суспільством, що зрештою виступали б запорукою підвищення рівня аксіологічної свідомості українців. Загалом саме сформованість системи цінностей суспільства та корельованих із нею ціннісних орієнтирів особистості постає фундаментальною передумовою здатності такого суспільства вирішувати актуальні в сьогоденні завдання його розвитку. Не варто забувати й фундаментальну ідею Макса Вебера про важливість у період утвердження нового типу соціального порядку готовності населення до підтримки перетворень, а також наявності певних соціокультурних «чеснот», до яких, очевидно, необхідно зарахувати цінності та ціннісні орієнтації, без яких видається апріорі неможливою розбудова суспільства нової якості. Як відзначає український філософ Віталій Лях, «питання вироблення і засвоєння нових цінностей все ще залишається актуальним. Адже якщо ментальність людей не змінюється, то зрештою ми змушені будемо відтворювати попередній стан речей [130, с. 35].

Цінною для роботи також визнаємо думку українського вченого Віктора Зінченка про те, що зовні нейтральні навчально-виховні явища (процес викладання, стандарти освіти, оцінювання знань, відносини між учителем і учнем, школою і батьками тощо) відбивають владну волю та економічний інтерес панівної системи соціуму, її норм, цінностей і цілей [84, с. 3]. На наше переконання, вказана теза розкриває безпосередню залежність змісту освітнього процесу від ціннісних пріоритетів, що притаманні (або є бажаними) суспільству на певному етапі його розвитку. Тому дослідження проблематики професійно-ціннісної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю в умовах переходу до європейських освітніх стандартів, з одного боку, передбачає ретельне вивчення змісту й особливостей вказаних стандартів і цінностей, на яких вони ґрунтуються, а з іншого – навчально-виховного процесу, що постає засобом розвитку ціннісно-сміслової сфери особи. Крім того, розроблення та реалізація будь-яких освітніх стратегій вимагає врахування взаємозалежності та

взаємовизначеності ціннісних сфер суспільства й особистості, впливу й системного соціального планування, й свідомої життєтворчої активності особистості [26, с. 243].

З огляду на це особливої значущості в сучасній педагогіці набуває феномен ціннісно-смисловий сфери, а також практичні (методичні) питання формування ціннісних (проєвропейських за змістом) орієнтацій та особистісних смислів. Тобто звернення до ціннісно-смисловий сфери детерміноване не лише пошуком шляхів екстеріоризації європейських освітніх ціннісно-смислових надбань, а й надзавданням формування особистості учнівської молоді, зокрема в частині цінностей і ціннісних орієнтацій. До слова, українська дослідниця Лідія Богата підкреслює вагомість для сучасної освіти такої проблематики, як практична реалізація індивідуального підходу, зокрема з точки зору вирішення надскладного завдання одночасної соорганізації безлічі ціннісно-смислових континуумів (притаманних студентам як суб'єктам освітнього процесу) в єдиному освітньому полі [25, с. 287]. Учена переконана, що реформування системи освіти передбачає не лише реформування її бюрократичних механізмів, й рівною мірою з'ясування, що «прищеплювати» новому поколінню [25, с. 290–291], тому будь-які освітні реформи вимагають передусім виявлення та розуміння актуального образу людини, а вже на підставі останнього вибудовування системи тактичних і стратегічних дій. Наведеною тезою, вочевидь, варто скористатися для обґрунтування звернення до проблематики ціннісно-смиислової сфери особистості в педагогічному контексті.

У такому ключі зауважимо, що проблематика ціннісно-смиислової сфери особистості в педагогічному контексті цілком корелює з тенденцією персоніцентризму, свого часу означеною українським філософом і культурологом Сергієм Кримським [112, с. 26]. Згадана тенденція прикметна введенням у фокус дослідницької уваги прагнення людини осмислити своє життя, смислотворчість, а також цінності як результат такої творчості. Людина завжди відчуває онтологічну потребу перебування у свободі та культурі. На думку російського філософа та культуролога Олега Генісаретського, таке онтологічне

устремління, що, фактично, виражає практику самовизначення та розбудови ціннісно-сміслової сфери особистості, має чотири основні фази:

1) фаза пошуку, що є довільною, спонтанною активністю, яка передуює вибору, зупинці;

2) фаза вибору, де на певних ціннісних підставах здійснюється зупинка на оеремих підставах для дії та вчинку, на смислах і справах подальшого руху;

3) фаза побудови, у межах якої для досягнення цілей і смислів відбувається побудова упорядкування власного буття, установлення певного порядку;

4) фаза проживання, що полягає в облаштуванні, прожитті, набутті побудованим порядком певних структур повсякденності, традицій, звичаїв. Але після фази проживання відбувається новий пошук, прагнення вийти за межі вже збудованого світу [48].

Зрештою не буде перебільшенням стверджувати, що на сьогодні однією з найбільш актуальних тем українського філософського та педагогічного дискурсу є пошук нових цінностей, що корелюють із базовими європейськими цінностями, а також шляхів їхнього формування та вкорінення в суспільній свідомості. Утім, як справедливо зазначає український педагог Анатолій Кузьмінський, саме цінності виступають підґрунтям для осмислення, пізнання та конструювання цілісного образу соціального світу, для регуляції поведінки людини у всіх її виявах під час ухвалення рішення в ситуації вибору [113, с. 48]. Тому звернення до проблеми розвитку ціннісно-сміслової сфери студентів економічного коледжу у процесі професійної підготовки за умов переходу до європейських освітніх стандартів видається присутнім з огляду ще й на те, що студентство традиційно залишається динамічною та прогресивною частиною суспільства, ціннісні пріоритети й орієнтації якої значною мірою визначають його майбутнє загалом. Тому проблематика розвитку ціннісно-сміслової сфери має не так академічно-пізнавальний характер, як спроектованість на практичне завдання забезпечення світоглядного фундаменту (його ціннісного складника) українського суспільства.

Ціннісно-сміслова сфера – це один із найвагоміших складників особистості. У психології її розглядають як функціональну систему, що формує смисли,

цінності та цілі життєдіяльності людини, яка регулює способи їхнього досягнення. У площині філософії ціннісно-сміслової сфери особистості постає системою координат, у якій життя набуває необхідних орієнтирів. Ціннісно-сміслової сфери особистості охоплює два істотні компоненти – «ціннісні орієнтації» та «систему особистісних смислів», які є неподільним системно-культурним утворенням [187]. Названі компоненти нерозривно пов'язані з поняттям особистість і належать до предметного поля вивчення людської поведінки та її мотивів. Індивідуальна ціннісно-сміслової сфери вочевидь зазнає формування та розвитку під соціокультурним впливом і, водночас, є результатом індивідуального досвіду з пошуку смислів буття та засвоєння цінностей і ціннісних орієнтацій. Тому спрямовані на власну ціннісно-сміслову сферу рефлексії особистості уможливають детермінування її «проблемних зон» і на цій підставі здійснення внутрішньої регуляції ціннісних орієнтацій та особистісних смислів, перегляд неконструктивних способів поведінки.

Упродовж останнього сторіччя в царині гуманітарних дисциплін (філософія, соціологія, психологія та педагогіка) напрацьовано значний концептуальний фундамент для теоретичного осмислення ціннісної проблематики в освітньо-виховному контексті. Наразі в обширі соціо-гуманітарного знання триває нівелювання меж між пізнавальними та ціннісними установками внаслідок дії визначальних чинників, як-от:

1) поглиблення аналізу пізнавальної діяльності до виходу на рівень мотивацій, де повна автономія від суспільних цінностей постає як цілком ефемерна;

2) тенденція сучасної науки розглядати «людинорозмірну» реальність, що також призводить до виходу на аксіологічну проблематику [195, с. 174].

Зважаючи на вищевикладене, не буде перебільшенням стверджувати, що такі особливості притаманні й педагогіці як одній із провідних галузей соціо-гуманітарного знання.

Аксіологічна проблематика (зокрема питання цінностей і ціннісних орієнтацій) належить до переліку фундаментальних тем філософської рефлексії в

будь-якій світоглядно-теоретичній системі. З огляду на це варто згадати древній індійський трактат «Шата-патха-брахман» [228], класичні пам'ятки конфуціанської думки «Луньюй» [204] і «Мен-цзи» [133], безмежні за філософським змістом праці Платона «Держава» [162] й Аристотеля «Нікомахова етика» і «Велика етика» [14], Августинову «Сповідь» [1] і «Проби» Монтеня [136]. Втім, відомий російський дослідник аксіологічної теорії Мойсей Каган вказував на те, що, попри безліч міркувань і суджень про різні види цінностей – благо, добро, красу, святість тощо, які фігурують у класиків античної філософії, і у теологів середньовіччя, і у ренесансних мислителів, і у філософів Нового часу, узагальнювального уявлення про цінність як таку та, відповідно, про закономірності її вияву в різних конкретних формах у філософії не було сформовано до середини минулого сторіччя [91, с. 8]. Таку ситуацію Каган пояснює винесенням упродовж тривалого часу аксіологічної проблематики на периферію філософських дискусій.

Натомість у ХХ ст. проблематика цінностей пов'язана з іменами таких всесвітньо відомих філософів та науковців, як: М. Гартман, Р. Інглхарт, К. Клакхон, Т. Парсонс, М. Рокич, У. Томас і Ф. Знанецький, М. Шелер та ін [47, 155, 249, 250, **Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. Феномену ціннісних орієнтацій особистості присвячували свої праці представники екзистенціальної психології А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Оллпорт, В. Франкл та ін. Аксіологічна проблематика була предметом спеціальних студій і представників національної філософської традиції, як-от: Є. Андрос, С. Кримський, В. Лях, В. Малахов, М. Мокляк, І. Надольний, М. Попович, С. Пролеев, А. Ручка й ін. [112, 130]. У педагогічному дискурсі ціннісну проблематику осмислювали такі теоретики та практики, як: В. Андрущенко, І. Бех, Л. Губерський, І. Зязюн, М. Євтух, В. Кремень, В. Луговий, С. Максименко, Л. Пелех, Ю. Пелех, Л. Хоружа й ін. [12, 24, 55, 86, 87, 109, 110, 157, 159, 160].

Оформлення ціннісної теорії в окрему філософську галузь пов'язують із уведенням до наукового обігу терміна «аксіологія», вперше використаного у творах французького філософа П. Лапі та німецького – Е. фон Гартмана

[158, с. 21]. Польський дослідник ціннісної проблематики Казімеж Денек до переліку «батьків» аксіології зараховує також австрійського філософа та психолога Франца Brentano – автора оригінальної концепції оцінювальних переживань [246, с. 21], що стала ідейною основою феноменологічної філософії цінностей. Ідеї Brentano про цінності (етичні й естетичні) розробляли Е. Гуссерль і Р. Інгарден [117]. Дисциплінарне становлення аксіології сягає витоків з неокантіанства, представники якого – Вільгельм Віндельбанд і Генріх Риккерт – оголосили поняття «цінність» засадничим предметом філософії. Прикметно, що Віндельбанд слухав лекції німецького філософа та натураліста Рудольфа Лотце, який надав поняттю «цінність» філософського звучання. Останній виокремив три сфери: дійсність, істинність і цінність. Цінністю він називав значущість, якої набуває дійсність для людини. Вказане поняття мислитель застосував для позначення гідності духовного буття людини, неохопленого сферою природничо-наукових знань, а тому недоступного для світу фактів і науки [5, с. 6].

На сьогодні поняття «цінність» має статус одного із фундаментальних для сучасної філософії. Ним активно послуговуються до онтологічному, гносеологічному, антропологічному контекстах, а також у предметному полі соціальної філософії, адже «цінності пов'язують в єдине ціле світ природи, суспільства, свідомості, думки, діяльності» [5, с. 10]. Загальним положенням багатьох творів соціально-філософського та політичного дискурсу (згадаємо, зокрема, таких авторів, як: Теодор Адорно [2], Карл-Отто Апель [14], Ервін Ласло [119], Аласдер Макінтайр [131], Талкот Парсонс [155]) є констатація про те, що цінності визначають смислові орієнтири життя індивідів і соціальних груп, націй, держав. Утім, наукова популярність феномену цінностей призвела до напрацювання доволі різних за змістом підходів до їхнього трактування. У фаховій літературі описано три форми існування цінностей:

1) цінність як суспільний ідеал, до яких належать цінності і загальнолюдські (істина, справедливість, краса), і конкретно-історичні (патріархат, рівність, демократія);

2) цінність, що набуває об'єктивності у вигляді витворів матеріальної та духовної культури, або вчинків людей, що є конкретним предметним утіленням суспільних ціннісних ідеалів;

3) особистісна цінність як джерело мотивації поведінки людини [121].

Оперуючи поняттями «благо», «істина», «добро» та «краса», власний поділ цінностей запропонував німецький мислитель Микола Гартман – увесь широкий спектр моральних цінностей учений розмежував на основні та конкретні [47, с. 368]. Основні цінності, на переконання М. Гартмана, постають засадничими для всіх моральних цінностей; центральне місце серед них належить благу, до якого дотичні цінності шляхетності, повноти й чистоти. Основні цінностей характеризують різні способи поведінки людини. Конкретні цінності, за висловом Гартмана – «цінності-чесноти», не мають об'єднавчої загальної характеристики, тож їхню сутність розкриває аналіз трьох сформованих М. Гартманом груп. Першу утворюють цінності античної моралі – справедливість, мудрість, хоробрість, володіння собою; до цієї групи М. Гартман додає ще й Аристотелеві чесноти, задані принципом золотієї середини. Друга група складають цінності «культурного кола християнства»; для М. Гартмана такими є не традиційні християнські чесноти віри, надії та любові, а: а) любов до ближнього, б) правдивість і щирість, в) надія та вірність, г) довіра і віра, д) скромність, смиренність, дистанція, е) цінності зовнішнього поводження. Третя група цінностей охоплює цінності без певної характеристики, як-от: любов до дальнього, чеснота дарування й особиста любов.

На нашу думку, сформульовані М. Гартманом цінності варті спеціального осмислення в рамках формування предметного змісту аксіологічної освіти, зважаючи на їхню акцентуацію на моральній грані людського життя.

Знаний філософ Карл Густав Юнг пов'язував цінність із вольовим зусиллям і кількістю витраченої на їхнє досягнення психічної енергії. Учений стверджував: «Те, що є цінним для індивіда, має істотну силу щодо спонукання й управління його поведінкою. Людина, для якої дуже цінна істина, віддасть багато енергії її пошукам; той, хто цінує владу, буде вмотивованим на її досягнення; якщо щось

має пересічну цінність – до цього буде залучена незначна кількість енергії» [232, с. 213].

Запропонована американським соціологом Рональдом Інглхартом одна з найвідоміших у світі ціннісних типологій має прагматичний характер, заснована на ієрархії потреб А. Маслоу та передбачає два типи цінностей: матеріалістичні, що співвідносні з нижчими рівнями ієрархії Маслоу, та постматеріалістичні – з вищими. До матеріалістичних цінностей Р. Інглхарт зарахував переваги матеріальної та фізичної безпеки, а до постматеріалістичних – такі цінності, як: свобода, участь, самовираження, краса [250]. Згодом, відповідно до концепції зміни цінностей у процесі модернізації й індустріалізації суспільства [249], американський учений постматеріалістичними цінностями визнав цінності Вживання/Самовираження (цінності міжособистісної довіри, щастя, толерантності) та Традиційні/Секулярно-раціональні цінності.

Український дослідник Ігор Лар'яновський потрактує загальнолюдські цінності як найбільш стабільні надорганічні утворення, що подібні за основними функціями в різних народів і відрізняються за темпоральністю: «Ціннісні універсалії постають із життєвої необхідності та призначені для підтримки стійкого біологічного відтворення людських популяцій, здійснення консолідації суспільств у ситуації надзвичайного лиха, а також забезпечення трансляції суспільного досвіду від покоління до покоління» [118, с. 32]. Натомість російський учений Олексій Кулигін, визнаючи функціональну природу цінностей, не погоджується з їхнім баченням як виняткового суб'єктивного явища з огляду на наявність, крім особистісних цінностей (ототожнених зі смислами), «зовнішніх цінностей», або «знаних цінностей». Відмінність між особистісними цінностями та «зовнішніми цінностями» полягає в тому, що певне «щось» може мати цінність у суспільстві, проте бути не значущим для індивіда, тобто не мати смислу [93, с. 22].

Російський науковець Микола Розов на підставі проведеного філософського аналізу визначив три блоки загальнозначущих цінностей – кардинальні, субкардинальні й етосні [178, с. 120–124]. До кардинальних (критичних) належать

цінності, порушення яких безпосередньо обмежує права індивідів і спільнот жити, мислити, діяти відповідно до своїх орієнтирів. До субкардинальних цінностей – відомі правові та політичні принципи: свобода й незалежність преси, виборні чи інші форми участі громадян у політичному житті, незалежність суду, а також екологічні цінності. Субкардинальні цінності підпорядковані кардинальним в тому сенсі, що порушення перших створює небезпеки для других. Етосні цінності – це всі незагальнозначущі цінності, що є реальним підґрунтям свідомості та поведінки людей, серед яких: вірування, традиції, звичаї різних народів, святині, символи, заповіді різних релігій і конфесій.

Теорія індивідуальних цінностей американського фахівця із соціальної психології Шалом Шварца репрезентує цінності як пов'язані між собою емоцією віри бажані, транситуативні цілі або способи поведінки, щої сприяють досягненню цих цілей. Теорія передбачає структурування цінностей один щодо одного за їхньою важливістю як керівних принципів життя та функціонування, тобто певних стандартів, що визначають вибір та оцінювання поведінки людей і подій. Загалом теорія індивідуальних цінностей ґрунтується на базових культурно-універсальних типах людської мотивації [253]. До переліку базових цінностей Ш. Шварц вводить цінності Влади, Досягнення, Гедонізму, Стимуляції, Самостійності, Універсалізму, Доброзичливості, Традиції, Конформності та Безпеки. Такі цінності вчений об'єднує в чотири мотиваційні блоки: цінності Збереження (Безпека, Конформність, Традиція), цінності Відкритості до змін (Самостійність, Стимуляція, Гедонізм), цінності Самовизначення (Універсалізм, Доброзичливість) і цінності Самозвеличення (Влада, Досягнення, Гедонізм). На думку Ш. Шварца, простір, який утворюють означені цінності, є універсальним, що уможливорює порівняння різних культур.

Українська дослідниця Олена Каранфілова, у ракурсі розгляду ціннісно-нормативних парадигм суспільства, вказує на те, що спектр сучасних соціально значущих цінностей досить широкий та охоплює цінності моральні, етичні, ідеологічні, політичні, релігійні, економічні, естетичні. Водночас взаємозв'язкам між зумовленими культурою цінностями властиві і такі особливості:

1) цінності за ступенем їхньої суспільної значущості складають певну ієрархічну структуру, поділяючись на цінності більш і менш високого порядку, більш бажані та менш бажані;

2) зв'язки між цінностями можуть бути гармонійними, нейтральними, навіть антагоністичними. Зрештою «ці відносини між соціальними цінностями, складаючись історично, наповнюють конкретним змістом культуру даного типу» [95, с. 246]. Та попри розмаїття форм і типів цінностей, пріоритетне значення для суспільства та перспектив його розвитку мають цінності моральні, адже істинна моральність неможлива без поваги та врахування особою інтересів, цінностей інших людей і всього суспільства.

Інший український науковець, Андрій Матвійчук, на основі спеціального аналізу виокремлює істотні характеристики феномену цінностей, стверджуючи, що: «(1) цінності – це антитеза фактичному стану (сущо) та варіант більш прийняттого або бажаного, а відтак такого, до чого варто або необхідно прагнути (належне); (2) цінності, у разі прийняття їх індивідом, складають собою весь його душевно-духовний світ, сповнюючи смислом усе життя; (3) система цінностей постає теоретичною основою діяльності й особистості, й суспільства; (4) цінності зумовлюють процес предметно-практичної діяльності змістовно, йдеться про вплив останніх щодо мотивів (дія з поваги до певних цінностей) або вибору цілей (дія задля досягнення окремих цілей)» [134, с. 184].

У контексті пропонованого дослідження цікавим є міркування про феномен цінностей австрійського мислителя Віктора Франкла, який підкреслював загальнолюдський характер цінностей, проте індивідуальний вимір смислів. Утім, крім індивідуальних смислів існують об'єктивовані, загальні смисли, щой забезпечують взаєморозуміння людей [220]. На наявність об'єктивної та суб'єктивної граней цінностей вказують і сучасні російські дослідники Михайло Яницький й Андрій Сірий. Учені вбачають в особистісному смислі те унікальне значення цінності, яке індивід набуває внаслідок результату свого життєвого досвіду [235, с. 90]. На нашу думку, положення про наявність об'єктивної та суб'єктивної граней цінностей видається переконливим в аспекті обґрунтування

перспектив професійно-ціннісної підготовки фахівців економічного профілю як аргумент щодо потенційної можливості організації освітнього процесу з використанням ціннісних надбань суспільства (моральних і етичних, ідеологічних, політичних, релігійних, економічних, естетичних) у якості фундаментальних елементів ціннісно-сміслової сфери студента.

Загалом зауважимо, що впродовж останнього століття категорією «цінність» послуговуються для осмислення: сенсу людського буття; світоглядних констант особистості; нормативно-ціннісної структури суспільства та суспільної свідомості; напрямів розвитку культури як перманентного процесу ціннісної творчості [227]. Із розкриттям і розв'язанням означеної проблематики пов'язане формування провідних аксіологічних концепцій, як-от:

1) натуралістичний психологізм (А. Мейнонг, Р. Пері, Дж. Дьюї), що визначає джерелом цінностей потреби людини (суб'єктивну природу), та ф іксе власне цінності емпірично як факти;

2) трансценденталізм (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, Г. Коген), позиціонує цінності як такі, що не існують, а перебувають поза й над буттям, будучи для суб'єкта лише об'єктивною, загальнообов'язковою значущістю та належністю, що й спонукає творити світ належного й значущого – світ культури;

3) культурно-історичний релятивізм (А. Тойнбі, О. Шпенглер), який припускає множинність рівноправних ціннісних систем і потрактовує цінність як основу існування та функціонування будь-якої культури;

4) соціологічна концепція цінностей (М. Вебер, Е. Дюркгейм), яка витлумачує останні як визначальні чинники певної моделі поведінки, що відповідає інтересам людини на певному історичному проміжку часу, наголошуючи на їхньому надіндивідуальному характері. Соціологічна концепція прикметна баченням загальнолюдських цінностей як таких, що забезпечують цілісність суспільства і виступають «запобіжниками» руйнівних деформацій.

З огляду на вищевикладене постає очевидним, що цінності охоплюють когнітивний і емоційний компоненти свідомості особистості. Важливо, що ціннісний рівень свідомості має потужний духовний потенціал саморозвитку та

самовдосконалення людини. Так, сукупність цінностей, які притаманні особистості, мислиться мірилом розмежування суттєвого та несуттєвого в її життєдіяльності (і професійній діяльності, зокрема), спрямовує її потреби й інтереси у певному руслі. Це увиразнює концептуальне значення ціннісної підготовки в системі професійної підготовки, актуалізує її зміст і способи організації, а також вимагає спеціальних наукових студій феномену ціннісної підготовки.

У ХХ ст. феномен ціннісних орієнтацій став предметом пильної дослідницької уваги когорти знаних зарубіжних (К. Клакхон, А. Маслоу, М. Рокіч, У. Томас, Ф. Знанецький, М. Каган, Д. Леонт'єв та ін.) [91, 121, 122, 123] і українських (В. Андрущенко, І. Бех, П. Ігнатенко, В. Малахов, А. Ручка й ін.) [11, 12, 13, 24] учених-філософів. Звернення науковців до ціннісних орієнтацій зумовлене їхнім засадничим статусом для світогляду людини, її моральних, політичних, естетичних переконань і смаків, а також поведінки. Ціннісні орієнтації є важливим елементом внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, усією сукупністю його переживань. Основний зміст ціннісних орієнтацій особистості утворюють її політичні, філософсько-світоглядні, моральні переконання, а також морально-етичні принципи поведінки. Сформовані ціннісні орієнтації – це свого роду «вісь» свідомості, що забезпечує усталеність людини та набуває виявів у певному типі її поведінки, в інтересах, потребах, переконаннях [154, с. 9]. Тому ціннісні орієнтації, фактично, постають осмисленими, прийнятими та засвоєними особистістю цінностями, а відтак – реальним базисом її поведінки.

Принагідно варто згадати, що в сучасній соціальній психології поняттям «орієнтації» позначають взаємодію людини та середовища. Так, за допомоги орієнтації індивід обирає соціально значущі об'єкти суспільного простору, що згодом можуть набувати для нього статусу цінності. У контексті пропонованого дослідження це положення має принципове значення, позаяк увиразнює логіку створення у межах навчального закладу, зокрема коледжу, ціннісного простору як своєрідного плацдарму формування ціннісно-сміслової сфери студентів.

Дозволимо собі знову акцентувати на загальноприйнятому баченні витоків цінностей у культурі, суспільстві та його соціальних інститутах, чільне місце серед яких належить освітнім закладам. Відтак, цінності постають мірилом ставлення особистості до предметів чи явищ, натомість ціннісні орієнтації виражають процесуальний аспект такого ставлення шляхом оприсутнення в діяльності людини. Російський дослідник Володимир М'ясищев вважає ціннісні орієнтації виявом вибіркового ставлення особистості до різних граней дійсності. Унаслідок взаємодії з навколишньою дійсністю, її об'єктами та явищами у людини відбувається формування певного ставлення до них як до цінного чи нецінного з точки зору вже закріплених у її свідомості цінностей. При цьому ставлення розкриває ступінь інтересу, ступінь напруги бажання або потреби і, водночас, сприяє перетворенню цінностей на ціннісні орієнтації [140, с. 21]. Крім того, ціннісні орієнтації потрактовують як соціальні, економічні, політичні, моральні, релігійні, естетичні, гносеологічні, онтологічні та/або ідеологічні засади оцінювальних суджень суб'єкта про довколишню дійсність, ті чи ті її грані, сфери, об'єкти, які утворюють змістовий бік спрямованості його особистості [199]. Тому сформовані та засвоєні особистістю ціннісні орієнтації уможливають саморегуляцію діяльності, що полягає в здатності свідомо вирішувати поставлені завдання, вільно ухвалювати рішення, утверджувати своєю діяльністю ті чи ті соціально-моральні цінності.

Загалом бачення феномену «ціннісні орієнтації» в сучасній аксіологічній думці охоплює такі тези:

- 1) ціннісні орієнтації особистості як особливу систему утворюють цінності, що мають для індивіда особистий характер;
- 2) ціннісні орієнтації генетично пов'язані із життєвим досвідом особистості, усією сукупністю її переживань;
- 3) ціннісні орієнтації та цінності співвіднесені по-особливому: перші постають індивідуальними формами репрезентації надіндивідуальних цінностей;
- 4) ціннісні орієнтації особистості перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності з такими компонентами внутрішньої структури людини, як

потреби, інтереси, спрямованість емоційно-почуттєвої сфери, життєві цілі й установки, а також прагнення, які у своїй інтегральній єдності формують мотиваційну сферу індивіда;

5) ціннісні орієнтації можна вважати найвищим рівнем диспозиційної структури особистості, зорієнтованості цілей її життєдіяльності та засобів їхнього досягнення і, водночас, внутрішніми регуляторами діяльності людини, що слугують підґрунтям її буттєвої самоактуалізації;

6) механізм дії ціннісних орієнтацій детермінований необхідністю здійснення особистістю морально-етичного вибору, вирішення суперечностей і конфліктів у мотиваційній сфері, що у найбільш загальній формі виражено у боротьбі між обов'язком і бажанням, мотивами морального та утилітарного порядку [157, с. 30–31].

Формування ціннісних орієнтацій – це важливий складник соціалізації людини, процесів виховання та самовиховання особистості з огляду на те, що ціннісні орієнтації як елемент ціннісно-сислової сфери закладають фундамент її життєдіяльності та соціальної активності, забезпечують передумови для практичної реалізації засвоєних цінностей.

Похідним від поняття «ціннісні орієнтації» є поняття «професійні ціннісні орієнтації». На основі вищевикладеного сформулюємо дефініцію терміна «професійні ціннісні орієнтації», який будемо використовувати у дослідженні. Так, професійні ціннісні орієнтації – це система сталих установок, які відображають суб'єктивне ставлення особистості до соціально значущих культурних цінностей, що набувають вияву та реалізації в її професійній діяльності. Професійні ціннісні орієнтації є результатом складного процесу суб'єктивізації, що полягає у трансформації соціально та професійно зумовлених цінностей і ціннісних орієнтацій в особистісну систему цінностей та професійних ціннісних орієнтацій, що сукупно утворюють ціннісно-сислову сферу майбутнього фахівця. Професійні ціннісні орієнтації конкретизують характеристики спрямованості особистості на цінності професії та професійної діяльності. Специфіка професійних цінностей пов'язана з їхнім дуальним

статусом як системоутворювального елемента ціннісно-сміслової сфери та, водночас, регулятора поведінки особистості в ході професійної діяльності. Зважаючи на це, принциповим завданням професійної підготовки студента (зокрема ціннісної як її неодмінного складника) можна визнати завдання формування високого рівня професійної компетентності, а також високого рівня професійної та соціальної активності, що безпосередньо пов'язано з актуалізацією в умовах вищої освіти всіх компонентів ціннісно-сміслової сфери студента. Вищезазначене доводить потребу спеціальної уваги до феномену професійно-ціннісної підготовки майбутніх фахівців.

З огляду на вищевикладене відзначимо, що масштабні суспільні потрясіння та перетворення, яких нині зазнає українська держава, вочевидь призводить до ескалації наукового зацікавлення аксіологічною проблематикою. Саме події останніх років, які сукупно можна схарактеризувати як новий і принципово відмінний етап самоідентифікації української нації на тлі зовнішньої агресії та посилення внутрішніх деструктивних процесів, детермінують вимогу переосмислення традиційних суспільних цінностей, ціннісних установок, які виступали орієнтирами розвитку освітньої сфери. З іншого боку, означена ситуація сприяє формуванню нової ціннісної свідомості та поведінки, що актуалізує доцільність розроблення в освітній царині нових аксіологічних підходів, зокрема щодо розвитку ціннісно-сміслової сфери студентів економічного коледжу у процесі професійної підготовки.

Загалом акумулювання у межах ціннісної теорії значного пласту матеріалів щодо розкриття природи цінностей і ціннісних орієнтацій, осмислення їхнього значення для індивіда та суспільства, зокрема в освітньому контексті, уможлиблює з'ясування особливостей і механізмів розвитку ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців економічного профілю в умовах переходу освіти України до європейських освітніх стандартів, а саме – виявлення специфіки професійно-ціннісної підготовки таких фахівців та її філософсько-методологічних засад.

1.2. Професійно-ціннісна підготовка майбутніх фахівців економічного напрямку у наукових студіях українських і зарубіжних учених

Визначальним показником професійної готовності випускника професійного навчального закладу до діяльності за фахом є наявність не лише професійних знань, а й сформованої ціннісно-сміслової сфери. Для забезпечення цього метою навчального процесу повинно бути формування професійних компетентностей, які інтегрують когнітивні, технологічні, а також мотиваційні, етичні, аксіологічні, соціальні та поведінкові складники. Показово, що Європейська Комісія серед восьми ключових компетентностей, що є бажаними результатами освіти у країнах Європейського Союзу як такі, що сприятимуть суспільному поступу, називає:

- 1) формування навичок і бажання вчитися;
- 2) соціальні й громадянські компетентності;
- 3) культурну свідомість та її вираження [248].

Тому професійну компетентність може бути потрактовано як властивість особистості, що має своїм виявом здатність ефективно провадити професійну діяльність на підставі теоретичних і практичних знань і умінь. Крім того, професійна компетентність передбачає готовність вирішувати проблемні ситуації (серед іншого морально-етичного характеру), що можуть виникати у професійній діяльності. Відтак, професійно-ціннісна підготовка майбутніх фахівців має принципове значення та посідає особливе місце в системі професійної підготовки майбутніх фахівців загалом і економічного профілю зокрема.

Увага до проблем професійної освіти зумовлена необхідністю перебудови національної освітньої системи з огляду на завдання й ідеологічного, і практичного кшталту. Йдеться про зміну ціннісних пріоритетів освітньої галузі та змістовних вимог до професійних компетентностей майбутніх фахівців. Формування ціннісно-сміслової сфери студентів коледжу (майбутніх фахівців економічного напрямку) є багатоаспектною проблемою, що постає на стику

педагогічної теорії, філософії освіти, а також інших соціально-гуманітарних наук. Це слугує підставою для переосмислення освітньої концепції професійної підготовки, її ціннісного складника. Проаналізуємо й узагальнимо напрацювання теоретиків і практиків галузі щодо проблематики професійно-ціннісної підготовки майбутніх фахівців, а саме – спеціалістів економічного напрямку.

Осмислення феномену професійно-ціннісної підготовки як елемента загальної системи професійної підготовки закономірно передбачає зміщення фокусу дослідницької уваги на останню та сприяє розвитку рефлексивних механізмів її філософсько-методологічного аналізу. Застосування вказаних механізмів забезпечує концептуальність і методологічну виваженість розвитку системи професійної підготовки з урахуванням актуального соціального контексту та перспективних суспільних завдань.

Соціальна система, у межах якої відбувається освітній процес і його складник професійна підготовка, детермінована системою цінностей і ціннісних орієнтацій, укорінених у суспільне буття. Дуальний у такому контексті статус освіти, зокрема професійної підготовки, зумовлений не лише її детермінованістю суспільними цінностями, й можливістю впливу на трансформаційні процеси в суспільстві, наприклад, у ціннісній сфері. Загалом усебічний і системний розгляд професійної підготовки в ракурсі підвищення її ефективності й оптимальності вимагає звернення до аксіологічного складника теорії і практики такої підготовки як перспективного щодо визначення місця професійної підготовки в загальній системі освіти та виховання особистості.

До сьогодні в науці накопичено значний пласт напрацювань, присвячених проблемам професійної підготовки, на яку покладають завдання формування у майбутнього фахівця компетенцій, що забезпечуватимуть його ефективну соціалізацію та професійну адаптацію [100]. Прикметно, що проблематику професійної підготовки розмежовують за двома аспектами, пов'язаними з:

1) вихованням ефективного працівника, здатного знаходити важливі для виробничої діяльності рішення, тобто адаптованого до умов професійної діяльності;

2) формування таких значущих для професії якостей, які значно вплинули б на конкурентоспроможність майбутнього фахівця [183].

Тому сучасна професійна підготовка передбачає транслявання досвіду, знань, умінь і навичок від одного покоління до іншого, а також забезпечує засвоєння, осмислення й застосування цінностей і ціннісних установок, що санкціоновані суспільством, у подальшій життєдіяльності (професійній – зокрема). Важливо пам'ятати, що у процесі професійної підготовки відбувається комплексна зміна особистості студента, що полягає в його переорієнтації з особистісної зацікавленості в отриманні необхідних знань і навичок на усвідомлення соціальної значущості майбутньої професії. З огляду на це оптимальними результатами професійної підготовки вважаємо розвиток особистісних і професійних якостей студента коледжу, його ціннісно-сміслової сфери, що сумарно забезпечують здатність останнього адаптуватися до мінливого та динамічного соціально-економічного середовища, а також розвивають здатність швидкої соціалізації.

Реалізація вищезазначеного передбачає опанування сучасної картини світу; єдобуття фундаментальних, прикладних знань, формування високої культури організації та реалізації професійної діяльності; вироблення особистістю вмінь та навичок продуктивної життєдіяльності; сприйняття як особистісного пріоритету самоудосконалення та необхідності духовного поступу [83]. Очевидні на сучасному етапі новітні тенденції розвитку суспільства стають причиною незворотних змін освітнього рівня його громадян, зокрема в плані підготовки фахівців усього спектра професій. Нині набула реального визнання теза про неможливість вирішення економічних, соціальних і політичних завдань без високоякісної системи підготовки професійних кадрів. У такому контексті система освіти рівня коледжу має чимало переваг, а саме:

- 1) здатність забезпечувати масову підготовку фахівців на досить високому професійному рівні;
- 2) практична зорієнтованість освітніх програм;
- 3) невеликий термін їхньої реалізації [67, с. 49–50].

З огляду на те, що прагнення до інноваційного економічного та технологічного розвитку супроводжується трансформаціями ціннісних орієнтацій і особистості, і суспільства, видається справедливим стверджувати про залученість у процес таких трансформацій окремих суспільних інститутів – системи освіти, зокрема вищої.

Термін на позначення прогресивних освітніх зрушень – «інноваційне навчання» – запропонувала група вчених у доповіді Римському клубу (1978 рік), у якій наголошувала на невідповідності принципів традиційного навчання та вимог сучасного суспільства щодо особистості та її пізнавальних можливостей. Науковці визначили інноваційне навчання як процес і результат навчальної й освітньої діяльності, яка стимулює новаторські зміни в культурі та соціальному середовищі [68]. У такому ключі український дослідник Микола Дмитренко вказує на появу нових знань унаслідок зіткнення з непізнаним, за нестандартних ситуацій, що пов'язані з неможливістю досягнення нових ідеалів чи цінностей на базі накопиченого досвіду, знань, наявного інтелектуального потенціалу. Саме таку діяльність соціум вважає особливою сферою – інноваційною діяльністю, виокремлюючи в переліку інновацій, як універсальної цінності суспільства, соціально-економічні, культурно-освітні, організаційно-управлінські, техніко-технологічні тощо інновації [66]. Знавець інноватики в освіті, український учений Василь Химинець, констатує, що інноваційне навчання – це спрямована на динамічні зміни у світі освітня діяльність, що ґрунтується на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості [225]. Останнє в контексті пропонованого дослідження має принципове значення, адже підтверджує зв'язок інноваційного навчання й освіти із проблематикою професійної підготовки, зокрема в частині професійно-ціннісної підготовки.

Українська дослідниця Юлія Юшкевич, розмірковуючи над феноменом освіти як найважливішою ланкою реалізації морально-етичних цінностей, зауважує, що визначальною цінністю сучасної освіти повинно виступати «дійсне усвідомлення тих морально-етичних цінностей, що здатні врятувати світ та наше

власне перебування у ньому, зупинити кризу духовності та спрямувати подальший розвиток українського суспільства до найвищої моральної мети, якою є життя кожної людини» [233, с. 278]. Розвиваючи таку тезу, припустимо, що з огляду на означену мету актуальними для освіти цінностями, які вочевидь отримують суспільне схвалення, будуть цінності самовдосконалення, самотворення, саморозвитку. Відтак, українська науковиця Ольга Андрусь наголошує на тому, що професійна підготовка студентів у вищій школі у принципі постає організаційно-методичним процесом формування у студентів їхньої професійної компетентності, активної життєвої позиції, внутрішньої культури, здатності до продуктивного спілкування з навколишнім світом для професійно-особистісної та соціальної реалізації, навчання й самоосвіти впродовж життя. Крім того, професійна підготовка майбутніх фахівців як педагогічна проблема вирізняється інтегрованим характером і полівалентним статусом, зважаючи на її полікультурний, соціально-економічний, компетентнісний, психологічний та організаційно-змістовий аспекти [10].

Полівалентність професійної підготовки в частині ціннісної підготовки, на наш погляд, зумовлена й неоднозначною природою власне цінностей, про що стверджував Д. Леонтьєв, виокремлюючи три форми існування цінностей як:

- 1) суспільних ідеалів;
- 2) предметно втілених цінностей;
- 3) особистісних цінностей [123, с. 23].

Це розкриває логіку звернення до педагогічних умов, що актуалізують суб'єктну позицію студентів, їхні ціннісні ієрархії й орієнтації, спонукають до розгляду загальнотеоретичних аспектів проблеми професійного становлення особистості майбутніх фахівців економічного напрямку, а також питань визначення цілей, завдань і змісту відповідної освіти.

Прикметно, що професійну підготовку фахівців будь-якого профілю неодмінно пов'язують із формуванням їхніх ціннісних професійних орієнтацій. Український педагог і філософ Іван Зязюн вбачав принципову мету професійної підготовки у формуванні особистості, що є запорукою ефективної та творчої за

змістом професійної діяльності. У своїх працях І. Зязюн вказував на таке принципове завдання професійної освіти, як формування гармонійної особистості, орієнтованої на загальнолюдські цінності, з відповідним стилем мислення, рівнем інтелектуального та морально-етичного розвитку [86, с. 125–126]. Зокрема, українська дослідниця Неля Ничкало підкреслює зорієнтованість професійної підготовки фахівців на особистісний розвиток і творчу самореалізацію кожного громадянина України, формування поколінь, які навчаються впродовж життя, розвивають цінності громадянського суспільства, сприяють консолідації української нації та її інтеграції в європейський та світовий простір [143, с. 10]. Професійна підготовка шляхом застосування методик ціннісного виховання відзначається потенціалом щодо формування студентів коледжу як особистостей розвинених, духовно-творчих, моральних, ціннісно зрілих, чия професійна діяльність адресована соціальному оточенню, добродісна, гуманна та наповнена креативним змістом.

На законодавчому рівні, зокрема в Концепції національного виховання студентської молоді, затвердженій рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 25 червня 2009 р. [172], передбачено реалізувати в рамках професійної підготовки завдання національного виховання, що спрямоване на формування ціннісно-сміслової сфери студентів з такою кінцевою метою, як засвоєння ними цінностей патріотизму (повага, любов до рідної землі й українських традицій), громадянського суспільства (гідність громадянина, верховенство права і законності) й індивідуальних цінностей (фізичне здоров'я, духовне багатство, самовдосконалення та самореалізація). Відтак, набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів слугуватиме запорукою формування патріотів Української держави, активних провідників національної ідеї, представників української національної еліти.

У іншому засадничому для розвитку вітчизняної системи освіти документі – Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року [141], окреслено стратегічні напрями розвитку освіти та регламентовано, що «стратегія

розвитку національної системи освіти повинна формуватися адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, що забезпечить стійкий рух та розвиток України в першій чверті XXI століття, інтегрування національної системи освіти в європейський і світовий освітній простір» [141]. Серед практичних завдань реалізації такої стратегії в документі названо:

1) «завдання оновлення цілей і змісту освіти на основі компетентнісного підходу та особистісної орієнтації, урахування світового досвіду та принципів сталого розвитку;

2) мету, щодо побудови ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей;

3) забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного розвитку учня як громадянина України і світу;

4) підготовка молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності» [141].

Утім, у Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року не подано чіткого формулювання способу реалізації завдань морально-духовного, культурного розвитку студентської молоді в системі професійно-технічної та вищої освіти. Так, попри те, що документ містить настанови організаційно-управлінського та навчально-методичного характеру, у розділі «Основні завдання Національної стратегії», де розглянуто професійно-технічну та вищу освіту, не передбачено конкретних завдань розбудови професійно-ціннісної підготовки. Тому у практичній діяльності доводиться керуватися загальними положеннями Національна стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року, викладеними в розділі «Забезпечення національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді».

Спостережено неналежну увагу до професійно-ціннісної компоненти й у Законі України «Про професійно-технічну освіту», що набув чинності від 10 лютого 1998 року [174]. Натомість у Законі України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року [171], у Розділі I «Загальні положення», вищу освіту визначено як сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів

мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, *морально-етичних цінностей* (виділено автором), інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти. Крім того, у вказаному законі метою професійної підготовки проголошено формування системи компетентностей, потрактованих як динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, *морально-етичних цінностей* (виділено автором), яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти. У ст. 21 Закону України «Про вищу освіту» перераховано такі основні завдання закладу вищої освіти, як-от:

1) утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;

2) збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;

3) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян [171].

Вищезазначене спонукає визнати, що професійна підготовка повинна складатися не лише із професійної, вузькоспеціальної підготовки, а й охоплювати ціннісний складник, спрямований на становлення духовно багатой (незалежно від фаху), інтелектуально розвиненої, зрілої в етичному та ціннісному плані особистості, яка здатна адекватно й ефективно реагувати на життєві виклики. Неналежна увага до ціннісного складника професійної підготовки призводить до появи, за висловом українського педагога Василя Кременя, феномену «формально освіченої людини». Йдеться про носія певної суми знань, але недостатньо особистісно розвиненої людини, нездатної виявити в житті та професійній діяльності всі свої потенційні можливості: «Суспільство, що має критичну масу таких людей, неспроможне до динамічного інноваційного розвитку, що якраз і визначає нині місце кожної нації під сонцем» [110, с. 7].

Відтак, педагогічний аспект професійно-ціннісної підготовки полягає в забезпеченні умов об'єктивації загальнолюдських цінностей у свідомості майбутнього фахівця (студента коледжу), формування на їхньому ґрунті стійких індивідуальних гуманістичних ціннісних орієнтації, зрештою, у розбудові ціннісно-сміслової сфери як основи майбутньої соціалізації особистості, зокрема професійної.

У такому контексті варто згадати позицію німецького філософа Вільгельма Дільтея, який вважав формування особистості першорядним завданням освіти та виховання, а гуманітарні дисципліни – основою формування культури сучасної особистості. Водночас доцільно звернути увагу на такий філософський концепт мислителя, як спрямованість на розуміння життя з огляду на саме життя. У В. Дільтея філософська постановка питання про пізнання життя охоплює аналіз людини та людського світу загалом [65], що передбачає звернення й до ціннісного аспекту людського існування. Показово, що німецький філософ Карл Ясперс, якого традиційно зараховують до послідовників В. Дільтея, покладає на освіту відповідальність за створення нової суспільної свідомості шляхом осмислення наслідків розвитку техніки і технології, їхньої цінності для людини ХХ ст. [240]. Потенціал щодо нівелювання небезпек техніки та технологій для людства, відображених в історичному досвіді, філософ убачав у гуманістичних цінностях, які має бути покладено в основу освітньо-виховного процесу, зорієнтованого на розвиток найкращого, що є в людині.

Такий підхід прочитуємо у працях іншого видатного мислителя початку ХХ ст. – Хосе Ортеги-і-Гассета. Філософ обстоював можливість розгляду культури як сукупності цінностей, принципів, знань. Оскільки культура дає змогу людським співтовариствам осмислено будувати своє життя та вирішувати проблеми сучасного світу, то соціальна місія освіти полягає в забезпеченні засобами соціальної педагогіки та на ґрунті культурного ідеалу епохи гуманістичних перетворень у суспільстві [147].

Апріорі зрозуміло, що формування ціннісно-професійних орієнтацій особистості традиційно пов'язують з освітою, тобто із застосуванням розроблених

у її царині прийомів і методик, за допомогою яких формуються гармонійні (в аксіологічному сенсі, зокрема) особистості. Молоді люди приходять навчатися до закладу освіти (коледжу) з певними ціннісними знаннями та ставленням до світу. Процес професійної підготовки відкриває перед студентами нові пізнавальні можливості, професійній перспективи, водночас впливаючи на їхню ціннісно-смыслову сферу. Тому зміст професійної підготовки має також передбачати прищеплення майбутнім фахівцям переконання в тому, що від того, якими цінностями вони керуються в житті, залежить їхня духовна та творча самореалізація й у майбутній професії, і у повсякденному житті. Адже цінності є своєрідним результатом духовної роботи суспільства, а сформовані на їхній основі ціннісні орієнтації – свого роду сполучною ланкою між свідомістю індивідуальною та суспільною. Німецький мислитель Мартін Гайдегер, який присвятив ціннісній проблематиці окрему працю переконливо довів, що саме система цінностей пронизує всі форми суспільної свідомості, об'єднуючи певні інтереси різними ідейними, моральними й естетичними засобами, і зрештою стає важливим джерелом безпосередніх мотивів поведінки, стимулів людської діяльності [223].

З іншого боку, погоджуємося зі слухними зауваженнями української дослідниці Ольги Андрусь про те, що «складні завдання сучасного соціального замовлення професійної діяльності майбутнього фахівця зумовлюють потребу формування в межах професійної підготовки таких елементів внутрішньої культури (і, вочевидь, ціннісно-смыслові сфери – *автор*), як-от здатність до самоаналізу, самопізнання й самоідентифікації. Останні є важливими для забезпечення змістовної соціокультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу з метою опанування та засвоєння студентами соціокультурних способів, культурних зразків, цінностей та інтересів» [10, с. 285]. Переконані, що зміщення у межах професійної підготовки акценту на самовиховання та саморозвиток цілком корелює із завданням організації освітнього простору як умови якісної підготовки майбутніх професіоналів і гармонійного розвитку їхньої особистості. З огляду на це та на тлі посилення актуальності проблеми формування ціннісно-

сміслової сфери студентів в освітньому процесі, зумовленою інтенсифікацією та ускладненням соціокультурного розвитку сучасного суспільства, а відтак – підвищенням вимог до моральних і ділових якостей професіоналів, детермінує необхідність провадження професійної підготовки в руслі аксіологічного підходу.

Основним вектором аксіологічного підходу на сьогодні традиційно вважають положення про визнання людини найвищою соціальною цінністю. Крім того, світ людини можна потрактувати як світ цінностей, що, вочевидь виявляють соціальну природу та завжди актуальні в контексті рефлексії смисложиттєвих питань. Як було згадано вище, цінність постає фундаментальним морально орієнтованим поняттям, що має предметне суб'єктивне значення та є узагальненим, стійким уявленням про благо. Зasadничим для аксіологічного підходу видається застосування для аналізу суспільних реалій категорій «благо» і «цінність», «ціннісна орієнтація», «оцінка», «вибір», «бажане», «належне», «краще», «гірше» тощо. У межах аксіологічного підходу проголошено принципово вагомими позитивно-творчі цінності, а також якісний вибір цінностей для формування ціннісних орієнтацій особистості, розвитку її духовного, морального та творчого начал, впливу змісту ціннісно-сміслової сфери особистості на результати життєдіяльності. Зрештою аксіологічна парадигма освіти задає ціннісне бачення педагогічних проблем та утверджує ціннісний підхід до розгляду педагогічних явищ із позицій їхньої відповідності щодо схваленої суспільством системи цінностей і можливості формувати ціннісно-сміслову сферу майбутнього фахівця певної галузі [111, с. 4].

У контексті вивчення проблематики професійно-ціннісної підготовки майбутніх фахівців економічного напрямку принципово важливим видається утвердження в аксіологічній і педагогічній теорії положення про взаємозв'язок цінностей зі світоглядом, життєвою позицією особистості, а також задання системи пріоритетів, які відіграють провідну роль у системі функціонування механізмів цілепокладання та здійснення належного (це відображено в напрацюваннях таких науковців, як: В. Андрущенко [12], І. Бех [24], Х. М. Вегас [33], О. Вишневський [34], Ю. Габермас [44], М. Каган [91], А. Ленгле [129],

Д. Леонт'єв [122], Т. Парсонс [155], В. Сластьонін [189], М. Яницький [236]). Практичним утіленням аксіологічного підходу у професійній підготовці можна вважати сформульовані українською дослідницею Наталією Ткачовою напрями освітньої діяльності:

1) цілеспрямоване формування ціннісної свідомості, закріплення системи соціально-значущих знань, переконань ціннісного плану;

2) розвиток емоційно-чуттєвої та вольової сфер, особистісних якостей згідно з визначеними гуманістичними цінностями;

3) формування умінь-цінностей ключових компетенцій, звичок ціннісного характеру, забезпечення набуття досвіду практичної поведінки, здійснення дій, вчинків, що узгоджуються із засвоєними на теоретичному рівні цінностями [209, с. 49].

Загалом аксіологічний підхід уможливорює розкриття сутнісно-змістовного аспекту професійно-ціннісної підготовки, а відтак – виявлення закономірностей її організації та здійснення, практичних механізмів функціонування. При цьому необхідно пам'ятати, що студентство є особливим соціальним утворенням, оскільки увібравши в себе попередній, зокрема ціннісний, досвід, воно залишається відкритим для перетворень і змін.

Відомий український педагог Іван Зязюн стверджував, що студентство – це «найменш консервативна та найменш традиційна за своїми цінностями і ціннісними орієнтаціями соціальна група» [86, с. 176]. Такою відкритістю до перетворень (наприклад, ціннісного характеру) логічно виправдано скористатися у процесі професійно-ціннісної підготовки майбутніх фахівців.

Російська дослідниця Олена Єрошнікова, розмірковуючи про реалізацію аксіологічного підходу в освітній практиці, вказує на те, що сучасна професійна освіта передбачає постійне та послідовне формування «діалектичної тріади»: ціннісна свідомість – ціннісне ставлення – ціннісна поведінка, де формування аксіологічних орієнтирів професійної освіти відбувається на основі наявних у суспільстві універсальних цінностей, вагомих для професійного середовища – спеціальних цінностей і властивих конкретній особистості особистісних

цінностей. Усі цінності внаслідок об'єктивації (опредмечення) в ціннісні установки складають принципи відображення соціальної, професійної й особистісної реальності, стають регуляторами поведінки студентів [74, с. 10]. Сферою об'єктивації вищеназваних цінностей ми вважаємо ціннісно-смыслову цінність, оскільки змістовну специфіку цінностей утворює їхня здатність виконувати орієнтирні функції, бути критерієм життєвих уподобань, визначати характер життєвих смислів особистості, її ставлення до життя. Тому вдосконалення системи професійної підготовки в руслі аксіологічного підходу забезпечує створення реальних передумов для формування ціннісно-смыслові сфери коледжу шляхом залучення їх у різні способи до осмислення та практичного утвердження морально-етичних цінностей.

Зміст і характер професійно-ціннісної підготовки майбутніх фахівців економіко-технологічного напрямку зумовлені специфікою їхньої професійною діяльності. При цьому аналіз ліцензійно-акредитаційних документів дає підставу стверджувати, що специфіка професійною діяльності фахівців економіко-технологічного напрямку полягає в застосуванні набутих професійних компетенцій для розв'язання виробничих (економіко-технологічних) завдань і проблем; побудови ефективних з економічної точки зору виробничих систем; проектування, організації виробництва, а також упровадження науково-технічних інновацій для виробництва товарів і послуг.

Професійно-ціннісна підготовка майбутніх фахівців передбачає формування системи цінностей, релевантної завданням професійною діяльності. Елементами такої системи постають:

- 1) загальнолюдські цінності (гуманізм, толерантність, альтруїзм);
- 2) цінності саморозвитку (розвиток професійних вмінь та якостей, самовдосконалення, опанування актуальних знань і сучасних технологій);
- 3) цінності професійного самоствердження (актуальність професії, її соціальна значущість, професійне визнання);
- 4) цінності самореалізації (творчий характер професійною діяльності, можливість участі в соціальних проектах, участь у соціальних змінах);

5) цінності прагматичного характеру (гідна винагорода, кар'єрне зростання).

Принципова необхідність таких цінностей для майбутнього фахівця детермінована їхнім статусом як моральних і культурних домінант, підвалин формування та функціонування ціннісно-сислової сфери.

Остання і є тим життєдайним ґрунтом, який забезпечує реалізацію особистості, її духовного та творчого внутрішнього потенціалу.

Важливість професійно-ціннісної підготовки зумовлена й тим, що сформованість ціннісно-сислової сфери, стабільність ціннісних орієнтацій виступають базисом мотивацій та інтересу до професійної діяльності: «Мотивація і інтерес виникають в свідомості особистості як спонукальні сили до дії, які засновані на внутрішніх утвореннях, – таких, як ціннісні орієнтації. Вони визначають значимі для людини предмети і явища, в тому числі, формують професійну позицію» [41, с. 83]. З іншого боку, концептуальні завдання професійно-ціннісної підготовки корелюють зі стратегіями гуманізації та гуманітаризації, що покликані невілювати негативні вияви морально-етичної та ціннісної кризи, притаманних сучасному суспільству (українському, зокрема). Стратегія гуманізації передбачає єдність загальнокультурного, соціально-морального і професійного розвитку особистості і, водночас стверджує полісуб'єктну сутність суспільного діалогу. Натомість гуманітаризація суспільства полягає у підвищенні рівня значущості комплексу гуманітарних дисциплін, передусім філософії, що сприяють прилученню особистості до гуманітарної культури, тобто до цінностей, виробленим протягом історії людства філософією, мистецтвом і релігією [95, с. 246].

Організація професійно-ціннісної підготовки передбачає врахування принципової відмінності між цінностями та ціннісними орієнтаціями як підґрунтям ціннісно-сислової сфери особистості. Цінності є більш об'єктивними феноменами по відношенню до людини, тоді як ціннісні орієнтації постають стрижнем її особистості, а їх формування має особистісний, до певної міри, унікальний характер. Прикметно, що саме цінності мають і індивідуальний, і суспільний виміри. Цінності індивідуальні завжди корелюють (у позитивному або

негативному сенсі) із цінностями соціального порядку, тобто тими, що зазнають суспільного схвалення та легітимації із соціальними уявленнями й ідеалами, до яких, відповідно до морально-ціннісних настанов суспільства, потрібно прагнути [246]. Натомість ціннісні орієнтації особистості є внутрішніми духовними утвореннями [224], що належать до світоглядної системи людини, визначають її мотиви та поведінку. Вектором ціннісних орієнтацій вважають потреби людини, тому вони регулюють мотивацію особистості. Загалом сукупність сформованих ціннісних орієнтацій забезпечує стійкість особистості у поведінці, діяльності, спрямованості потреб та інтересів, а їхніми підвалинами слугують обрані людиною зі усієї великої кількості особистісні та соціальні (зокрема й професійні) цінності.

Зрештою, набуті у процесі професійної, зокрема професійно-ціннісної підготовки, цінності та ціннісні орієнтації, впливаючи на ситуативні мотиви особистості, її свідомість і підсвідомість, є базисом для формування життєвої позиції. У ході спеціальних досліджень з'ясовано, що ціннісно-сміслова сфера має визначальний характер для діяльності інтелекту, що зумовлює важливість формування стійких ціннісних орієнтацій для професійного становлення особистості [230]. Зміст професійно-ціннісної підготовки спроектований на завдання розвитку професійно значущого, духовно-морального, творчого досвіду особистості студента коледжу, спрямованості його на ціннісні результати у всіх сферах життєдіяльності. Реалізація вказаних завдань не може не базуватися на аксіологічному підході до професійної освіти, що охоплює розуміння суті та соціальної природи цінностей, передбачає рефлексію смисложиттєвих питань з позицій позитивно-творчих цінностей, визначає якісний вибір цінностей для формування ціннісних орієнтирів особистості [74, с. 14].

Українська дослідниця Наталя Шемигон у своїх працях звертається до психолого-педагогічного напрямку розгляду проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій через аналіз механізму їх формування та впливу на розвиток особистості в освітньому процесі. При цьому, дослідниця акцентує увагу на тому, що категорія «цінність» пов'язана з духовним змістом життя людей, є

найважливішим елементом культури, котрий звеличує людину, формує її духовні орієнтири, надає життєдіяльності певний сенс. Н. Шемигон слушно вказує на те, що особистісні цінності виступають ланкою між значенням і змістом, між суспільним та індивідуальним буттям, відбиваючись у свідомості людини як ціннісні орієнтації [231].

Професійно-ціннісна підготовка уможлиблює вирішення завдань актуальної нині громадянської освіти, що спрямована на формування знань, умінь, навичок і громадянських компетенцій, потрібних для успішного, комфортного та продуктивного життя в демократичній правовій державі й громадянському суспільстві. Як стверджує український дослідник Сергій Костючков, «громадянська освіта також передбачає та імпліцитно обумовлює активну соціалізацію особистості, сукупність процесів становлення її політичної та громадянської свідомості й поведінки, а також свідоме прийняття та активне виконання політичних ролей і статусів, формування особистісної громадянської культури» [106, с. 231]. Переконані, що досягнення вказаних цілей у межах громадянської освіти сприятиме врахування специфіки змісту ціннісно-сміслової сфери особистості, ціннісних орієнтацій і системи особистісних смислів, що її складають. З іншого боку, професійно-ціннісна підготовка здатна актуалізувати затребувані інтересами громадянського суспільства цінності і ціннісні орієнтації. Звісно, необхідно пам'ятати про діалектичний зв'язок суспільних цінностей та ціннісних пріоритетів освіти. Ідеться про те, що цінності, декларовані освітньою сферою, повинні презентувати і підтримуватися соціальним оточенням, суспільством, у протилежному випадку цінності втрачають для особистості свою значущість, поступово зникаючи (розмиваючись) із поля її свідомості як незатребувані, неактуальні [142].

Викладене вище дає підстави стверджувати, що професійно-ціннісна підготовка майбутніх фахівців економічного напрямку має на меті формування їхньої ціннісно-сміслової сфери як специфічної системи особистісно усвідомлених гуманістичних цінностей і смислів, що виступають орієнтирами соціальної та професійної активності, визначають життєву позицію, а також

змістове наповнення та шляхи досягнення професійних цілей у професійній діяльності. Сформована ціннісно-смилова сфера сприяє та стимулює професійно-особистісний розвиток майбутнього фахівця, активізуючи внутрішні механізми особистості (потреби, інтереси, мотиви, установки). Основними критеріями сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця є:

- 1) знання та розуміння цінностей професійної діяльності;
- 2) емоційно-ціннісне ставлення до професійних цінностей;
- 3) готовність до реалізації цінностей у діяльності та спілкуванні.

При цьому формування ціннісно-смилової сфери є складним процесом, що має індивідуальний і суспільний вимір, адже, з одного боку, є результатом зовнішнього соціокультурного впливу (зокрема засобами освіти), а з іншого – наслідком індивідуального досвіду пошуку смислів буття та засвоєння цінностей і ціннісних орієнтацій.

На основі вже запропонованих, а відтак відомих у науковому обігу понять «цінності», «ціннісні орієнтації», «фахова підготовка» в роботі поняття «цінності» потрактовано як найвищі особистісні здобутки (фізичні, матеріальні, духовні), отримані й утримувані внаслідок реалізації певної ідеал-ідеї; «ціннісні орієнтації» – як окремий рівень установок, пов'язаний із складною системою уявлень про ієрархію цінностей, що функціонують у межах довколишнього для фахівця з бухгалтерського обліку соціуму; «фахова підготовка» – процес набуття під час навчання в коледжі необхідної сукупності компетентностей, що окреслені змістом освітньої програми, для успішного функціонування на ринку праці; «ціннісні професійні орієнтації майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку» – як найбільш значущі для майбутнього фахівця явища, що визначають зміст, регламентують і спрямовують його професійну діяльність у обліково-економічній сфері, є основою для вибору й опанування професії бухгалтера, професійного зростання й отримання внаслідок професійної діяльності соціально значущих результатів.

З огляду на вищезазначене постає очевидним, що професійно-ціннісна підготовка майбутніх фахівців економічного напрямку за сучасних умов

передбачає вивчення та застосування аксіологічних знань для наповнення освітньо-виховного процесу ціннісним змістом, формування стійкої ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців відповідного профілю. Результати навчання повинні набути ціннісного виміру, а також уведення в систему ціннісних орієнтацій, звичок, соціального досвіду студента та майбутнього фахівця. Неналежна увага до аксіологічного складника професійної підготовки небезпечна такими наслідками, як несформованість професійних компетенцій. Проте активне засвоєння суспільно схвалених цінностей, формування професійних ціннісних орієнтацій, розбудова ціннісно-сислової сфери сприятиме професійній компетентності майбутніх фахівців економічного напрямку та забезпечуватиме їхню конкурентоспроможність у професійній діяльності за сучасних суспільно-економічних умов. Загалом сформована ціннісно-сислова сфера виступатиме основою професійної та пізнавальної діяльності майбутнього фахівця економічного профілю, ґрунтом його життєвої позиції й активності, а також критерієм готовності до професійної діяльності з огляду на духовні та культурні цінності

1.3. Психолого-педагогічні чинники ціннісно-орієнтованої фахової підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку в умовах європейської інтеграції освіти

На сучасному етапі розвитку освіти фундаментальним завданням професійної підготовки визначено формування фахівця, який не тільки має певний рівень компетенцій, а й розпочинає трудову діяльність зі сформованою ціннісно-сисловою сферою, здатний ухвалювати самостійні та зважені рішення, сприймається соціальним оточенням як особистість. Саме цінності виступають фундаментом осмислення, пізнання та конструювання цілісного образу

соціального світу і, водночас, регуляторами поведінки особистості (зокрема, у професійній сфері), слугують детермінантами рішень у ситуації морально-етичного вибору.

Увиразнюють своєчасність звернення до проблематики ціннісно-орієнтованої фахової підготовки студентів коледжу ціннісні пріоритети, актуалізовані євроінтеграційними прагненнями України. Так, вагомим складником однією зі складових реформування країни у політичному, економічному та культурному вимірах є підготовка фахівців високого рівня. Це посилює на тлі зростаючої потреби в кваліфікованих кадрах для реалізації актуальних завдань сучасного державотворення необхідності детального вивчення психолого-педагогічних чинників ціннісно-орієнтованої підготовки майбутніх фахівців (зокрема студентів коледжу економічного профілю), що впливають на процес їхнього духовного та професійного становлення, а також умов, які значною мірою сприяють формуванню ціннісно-професійних орієнтацій, що закладають підвалини майбутньої професійної діяльності. З іншого боку, специфіка професійної діяльності очевидно має визначальний характер для формування індивідуальних, особистісних якостей, як-от системи цінностей, відповідних їй орієнтацій, що сукупно відображають ціннісно-сміслову сферу людини та постають фундаментом її подальшого професійного розвитку.

Відомо, що освітні інститути є одним з найбільш ефективних засобів практичної інституалізації цінностей, створення простору їхньої реалізації шляхом трансляції в ціннісно-смісловий простір конкретних індивідів. Прерогативою при цьому мисляться цілі освіти, завдання й ідейні установки. З огляду на це видається цілком виправданою спеціальна увага до завдань, ідейних установок сучасної української освіти в умовах європейської інтеграції, зважаючи на те, що саме цілі освіти мають статус засадничих щодо її змісту, професійно-особистісних характеристик майбутнього випускника навчального закладу, а також педагогічних умов, необхідних для підготовки освічених, із високим рівнем загальної та професійної культури, конкурентоспроможних, готових до активної, творчої професійної та соціальної діяльності фахівців.

Ціннісною основою європейської цивілізації загально визнано людину, її життя, честь і гідність, усю сукупність прав і свобод особистості, що уможлиблює гуманістичний поступ суспільства та держави. При цьому різноманітні ліберально-демократичні ідеології, що нині складають підґрунтя політичної системи більшості країн Європейського континенту, також є за своєю суттю «людиноцентричними». Відтак людиноцентризм став провідним принципом побудови державних та суспільно-політичних інститутів західноєвропейського простору, зокрема системи освіти.

Важливе для розуміння європейських цінностей визначення сформулювала українська дослідниця Наталія Амельченко. Відповідно до позиції дослідниці, європейські цінності – це «сукупність та/або система аксіологічних максим, основних принципів розбудови сім'ї, суспільства та держави, політико-економічних, культурних, правових та інших норм, що об'єднує значиму більшість жителів Європи та становить основу їх ідентичності» [7, с. 2]. Зауважимо, що фундаментальні освітні принципи Європейського Союзу відображають документи, які розробляє Генеральний директорат з освіти та культури Європейської Комісії (General Directorate of Education and Training European Commission). У таких документах [243, 248, 252, 253] подано перелік цільових установок, як-от:

- 1) орієнтація освіти на розвиток компетенцій,
- 2) реалізація концепції «навчання завдовжки у життя» (life-long learning),
- 3) забезпечення високої якості освіти,
- 4) реалізація індивідуалізованого підходу у навчанні,
- 5) розвиток активної громадянської позиції учнів та студентів,
- 6) розвиток соціальної згуртованості молоді.

Серед пріоритетних компетенцій також виокремлено і знання мов, і здатність до ефективної комунікації, і наявність логічного мислення [243, 248, 252, 253].

Реалізація євроінтеграційних прагнень України очевидно передбачає звернення до викладених цільових установок, що мають ціннісний аспект. Майбутнє вищої освіти України, зокрема в частині професійної підготовки, детерміноване значним впливом інтернаціональності, що означає:

- 1) розвиток новітніх інформаційних і комунікаційних технологій,
- 2) розвиток науки й освіти за умов міжнародної конкуренції,
- 3) глобалізацію ринку робочої сили, на якому випускники закладів вищої освіти повинні довести свою потрібність [253].

Крім того, принципове значення для перспектив системи освіти України виявляють інтеграційні процеси в освітньої та наукової спільнотах Європейського Союзу. Наслідком такої інтеграції є процес упровадження міжнародних освітніх стандартів у діяльність вищої школи, залучення компетентнісного підходу з урахуванням настанов інституцій ЄС, широке використання суголосного з європейськими освітніми цінностями етичного підходу на тлі розвитку культури освіти на основі національних традицій і новітніх освітніх світових інновацій.

В умовах практичної реалізації євроінтеграційних устремлінь України цільовими завданнями професійної підготовки стає формування не лише професіонала, а й особистості, яка постає носієм ідей і цінностей сучасного демократичного, правового та успішного суспільства, зорієнтованої на ґрунтовне та креативне вирішення професійних завдань, прагне до самовдосконалення й професійного зростання. Вирішення вказаного завдання спроектоване на детермінованість процесу формування ціннісно-сміслової сфери змінами в економічній, політичній і культурній сферах суспільного життя. Зрештою й сама ціннісна сфера мислиться явищем динамічним, оскільки кожне нове покоління засвоює цінності попереднього крізь призму власного сприйняття, додаючи власні цінності [199].

Інтегрування національної системи освіти до європейського і світового освітнього простору зумовили необхідність пошуку й реалізації новітніх підходів до забезпечення якісно нового рівня професійної підготовки фахівців різного профілю на засадах використання кращих зразків світового досвіду, про що

наголошено в сучасних програмних документах України, зокрема у Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2013), Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), Законі України «Про освіту» (2018 р.). Відповідно до настанов вказаних документів освітню діяльність має бути переорієнтовано на створення умов для вияву індивідуальності людини, становлення її нового стилю мислення та життєдіяльності з одночасним формуванням умінь самостійно визначати способи здійснення професійної діяльності на тлі усвідомлення її соціальної значущості та цінності її результатів, як ознаки його компетентності.

В сучасній філософії освіти та педагогічній теорії очевидним є зміщення акцентів із класичної установки засвоєння професійних знань та оволодіння відповідних навичок на розвиток особистості студента (майбутнього фахівця), формування високого рівня культури в усіх її виявах. Відповідно до концептуальних положень сучасної освіти глобальною метою є формування людини культурної, ядро особистості якої становить здатність до самовизначення у світі культури та культурної ідентифікації, прагнення до життєтворчості, самоствердження в усіх сферах життєдіяльності [55, с. 243]. Останнє детермінувало введення до змісту професійних компетенцій не лише знань і вмінь, а й цінностей і ціннісних орієнтацій, що сукупно постають основою професійної діяльності фахівця, його здатностей адаптуватися до професійної ситуації, ефективно вирішувати стандартні та проблемні ситуації професійної діяльності.

Принагідно зауважимо, що аналіз спеціальної літератури [12, 86, 113, 122, 189, 224] дозволяє виокремити низку філософсько-педагогічних принципів, що спрямовані на практичну гуманізацію освітнього процесу, сприяють розбудові стратегії особистісного розвитку студента у процесі професійної підготовки, а саме: гуманістичний, культурологічний, етичний і аксіологічний. Такі принципи є взаємопов'язаними, а їхня сукупна реалізація мислиться передумовою формування людини культурної, здатної до реалізації особистісного морально-ціннісного потенціалу в ході професійної діяльності. Зрозуміло, що окремі компоненти професійної підготовки сприяють більш

глибокій та ґрунтовній реалізації певних із вищевказаних філософсько-педагогічних принципів, як-от ціннісно-орієнтована підготовка безпосередньо впливає на втілення аксіологічного принципу.

Зміст аксіологічного принципу освітнього процесу, на наше переконання, окреслюють такі положення:

1) практична діяльність людини не може не мати ціннісної основи, що очевидно має корелювати із загальнолюдськими цінностями;

2) формування ціннісно-сислової сфери особистості у процесі професійної (ціннісно-орієнтованої) підготовки передбачає виокремлення та акцентування аксіологічних компонентів у природничо-наукових і спеціальних дисциплінах;

3) заохочення цінностей творчості, що пов'язані з розвитком ціннісної установки свідомості на творче самоздійснення та самореалізацію, зокрема у професійній сфері.

Важливою для дослідження феномену ціннісно-орієнтованої підготовки, а саме – пріоритетних для нього психолого-педагогічних чинників, є маніфестація вибору як підґрунтя пропонованих міркувань особистісної парадигми освіти. Особистісні аспекти навчання передбачають формування пізнавальних мотивів і здібностей, а також накопичення досвіду смислових, ціннісних та емоційних оцінок поведінки й інших людей, власної зокрема й у професійному контексті. Додамо, що ціннісно-сислова сфера акумулює, інтегрує досвід індивідуального та соціального, морального й духовного, а відтак уможлиблює усвідомлення особистістю ціннісно-сислових аспектів професійної діяльності. Водночас сформованість ціннісно-сислової сфери зумовлює (або нівелює – у разі несформованості) успішність і продуктивність виконання поставлених виробничих завдань, повністю або частково детермінує й організовує професійну поведінку. Сформована ціннісно-сислова сфера, зрештою, слугує передумовою професійного саморозвитку майбутнього фахівця, забезпечує сталий розвиток його професійно-ціннісної позиції.

Для розуміння особливостей ціннісно-орієнтованої підготовки студентів коледжу необхідно враховувати принципове положення аксіологічної теорії щодо статусу цінностей як орієнтирів, свого роду фундаменту життєдіяльності людини. Прилучення до здобутків аксіологічної теорії спрямоване на усвідомлення та розуміння студентом цінностей як феномену, що має ідеологічне, нормативне та мотиваційне навантаження. Зауважимо, що ціннісні регулятори органічно пов'язані з світоглядом людини. Як справедливо вказує український дослідник Зореслав Самчук, цінності є «силовими компонентами світогляду, в них відображається соціальна динаміка, схоплюються та закріплюються значимі для суб'єкта тенденції. З іншого боку, кожна цінність є предметною формою вияву суспільних відносин. Зрештою сукупність цінностей внутрішньо організує зміст свідомості суб'єкта, надаючи їй необхідну спрямованість» [184].

Способи та критерії оцінювання предметів, явищ і процесів, які наповнюють життя індивіда та соціуму, закріплені у суспільній свідомості та культурі як «суб'єктні цінності», що мають вираження у формі нормативних уявлень і виступають орієнтирами для діяльності суб'єкта [128, с. 4]. Тому ціннісно-орієнтована підготовка постає засобом формування ціннісних орієнтирів майбутнього фахівця, розбудови ціннісно-сміслової сфери як основи практичної, зокрема професійної діяльності. «Здібності людини, пов'язані з її готовністю до «морального розпізнавання», можливо не менш значущі, ніж її когнітивні вміння та навички» [25, с. 292]. Додамо, що моральне розпізнавання, безперечно, співвідносне із цінностями та ціннісними орієнтаціями особистості. Крім того, необхідно зауважити, що вони є визначальними елементами ціннісно-сміслової сфери як особливого психологічного феномену, де відбувається узагальнення, генералізація ціннісного досвіду та який постає багаторівневою структурою, системою стійких уявлень особистості про навколишній світ, які мають визначальний характер для її життєдіяльності. Змістовне наповнення ціннісно-сміслової сфери відображають поведінкові особливості особистості, зокрема її професійна діяльність.

У контексті міркувань про важливість реального включення в систему професійної підготовки студентів коледжу саме ціннісно-орієнтованої підготовки варто також наголосити, що акцентуація у процесі здійснення такої підготовки на феномені ціннісно-сміслової сфери ще на етапі професійної підготовки постає запорукою її подальшого розвитку вже під час професійної діяльності. Тому завданнями ціннісно-орієнтованої підготовки студентів коледжу вважаємо:

1) системно організовану та цілеспрямовану роботу із засвоєння аксіологічних знань, напрацювання індивідуальних ціннісних орієнтацій, формування ціннісно-сміслової сфери;

2) створення передумов для вирішення у подальшому соціальному житті (зокрема, професійному) різного плану проблемних питань, що мають морально-ціннісні аспекти;

3) забезпечення оптимальних умов для всебічного та повноцінного розвитку особистості.

Крім того, ціннісно-орієнтована підготовка студентів коледжу передбачає такі функції, як:

1) створення можливостей для прилучення студента до надбань сучасної аксіологічної теорії, що є фундаментальною передумовою формування його ціннісно-сміслової сфери;

2) забезпечення ціннісної основи майбутньої професійної діяльності, зокрема в частині прищеплення ціннісних уявлень про значення професійної діяльності в соціальному й індивідуальному вимірах;

3) мотивація до творчого та відповідального здійснення професійної діяльності, спрямування майбутнього фахівця на цінність реалізованої професійної діяльності та її результативність;

4) визначення змісту та характеру руху людини у професії, можливості її особистісного розвитку та професійного становлення.

Вищевикладене дає підстави констатувати про важливий зв'язок між ціннісно-орієнтованою підготовкою, успіхом у формуванні ціннісно-сміслової сфери, а також змістом, зокрема ціннісним, і характером майбутньої професійної

діяльності. З огляду на це видається логічним стверджувати про можливість впливу на подальший розвиток особистості та специфіку її професійного становлення ще у період здобуття професійної освіти. Сформованість ціннісно-сміслової сфери адекватно відображає потенціал духовного зростання та перспективність траєкторії професійного розвитку.

Формування ціннісно-сміслової сфери можливо при широкому впровадженні у практику професійної школи особистісно орієнтованої освіти як такої, що найбільшою мірою забезпечує реалізацію окреслених вище завдань ціннісно-орієнтованої підготовки. Українська дослідниця Тетяна Андрущенко вказує на притаманну освітній практиці певну диспропорцію: поряд із посиленою увагою до розвитку інтелекту недостатньо акцентованим є виховання культури почуттів, а тому «спостерігається розрив між засвоєними знаннями, етико-естетичними принципами й реальними діями молодих фахівців, спрямованими насамперед на короткострокові утилітарні завдання» [13, с. 158]. Це виразнює проблеми формування та сформованості ціннісно-сміслової сфери у випускників коледжів.

Під час дослідження психолого-педагогічних чинників ціннісно-орієнтованої підготовки варто пам'ятати, що цінності мають видову специфіку, а їх класифікація та типологія доволі різна, що важливо для визначення змісту професійно-ціннісної підготовки фахівців. На основі аналізу спеціальної літератури із проблеми типології цінностей (Т. Артімонова [16], Л. Баєва [5], О. Єрошенкова [74], В. Кремень [109], А. Кузьмінський [113], Л. Пелех [157], А. Серий [186] та ін.) виокремлено загальнолюдські, гуманістичні, національні, моральні, етнічні, духовно-значущі, естетичні, етичні й інші цінності. Крім того, відповідно до масштабів поширення певних цінностей учені розрізняють цінності індивідуальні, групові, корпоративні тощо. У контексті визначення пріоритетних для професійно-ціннісної підготовки цінностей зазначимо, що самореалізація в культурному просторі можлива на базі вищих духовних цінностей і ціннісних орієнтацій. При цьому кожна особистість оперує певними цінностями власним рішенням у площині відповідності до норм свого суспільства й культури, тобто

«сучасна особистість, як визначена освітою істота, повинна здобувати необхідні їй знання (зокрема, аксіологічного виміру – *автор*), достатні для того, щоб вибудувати своє буття» [214, с. 40]. Загалом кожна окремо взята цінність очевидно є елементом фундаментальної системи загальнолюдських цінностей, що виступає базисом формування ціннісно-сміслової сфери студента, його ціннісних орієнтації, принципово важливих для подальшої професійної діяльності.

Для результативності ціннісно-орієнтованої підготовки важливе врахування попереднього ціннісного досвіду студентів, їхніх особистісних особливостей, а також специфіки рефлексій щодо аксіологічного матеріалу. Відтак, професійно-особистісний розвиток – це процес і результат свідомої, якісної зміни себе як суб'єкта діяльності та становлення професійно-особистісної позиції. З іншого боку, ціннісно-орієнтованій підготовці властива спрямованість на якісні перетворення особистості, що матимуть наслідком розвиток, зміну внутрішньоособистісних характеристик і професійних якостей, уможливлуватимуть вироблення позитивного ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Завдяки рефлексійному ставленню до аксіологічної проблематики, яку повинна бути вплетено в тканину навчально-виховного процесу, студентство працює над розвитком індивідуальної ціннісно-сміслової сфери, а також бере участь у процесі творення нових соціальних смислів і ціннісних орієнтирів. Сформована ціннісно-сміслова сфера, безперечно, є передумовою здатності особистості бути творцем своєї життєдіяльності й ефективно адаптуватися до навколишньої дійсності (професійних реалій). Ціннісно-сміслову сферу може бути потрактовано як систему інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних ставлень до світу, зокрема професійної дійсності, що постає основою соціальної (і професійної) активності, професійно-ціннісної свідомості, а також слугує передумовою професійно-особистісного розвитку. Використання способів актуалізації аксіологічного потенціалу педагогічного знання (акцентування цінностей у предметному змісті курсу, проблематизація ціннісного змісту, інтеграція науково-педагогічних знань і особистісного досвіду, персоналізація

педагогічного знання) на лекційних, семінарських і практичних заняттях виступає в якості умови, що сприяє формуванню у студентів коледжу ціннісних уявлень, знань про ціннісні аспекти професійної реальності й усвідомлення власної системи професійно-ціннісних орієнтацій.

Ефективність ціннісно-орієнтованої підготовки безпосередньо залежить від педагогічних умов її здійснення. Традиційно педагогічні умови потрактовуються як сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей його здійснення, що забезпечують успішне вирішення поставленого завдання [216]. Відомо, що ефективність практичної реалізації педагогічних умов пов'язана з готовністю науково-педагогічного складу навчального закладу до навчання та виховання, сформованістю професійної компетентності самих викладачів. Крім того, педагогічні умови також визначають як обставини, від яких залежить і під впливом яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, опосередкований активністю особистості [167]. Прикметно, що взаємодетермінований і взаємозумовлений характер таких обставин забезпечує досягнення конкретної освітньої мети [70]. Утім, обставини функціонування та розвитку навчального процесу вимагають певного впорядкування, тобто організації. Йдеться про важливість для процесу організації певної діяльності (зокрема, ціннісно-орієнтованої підготовки), тобто її ефективності, певних умов реалізації такого процесу [206].

За специфікою та характером впливу на освітній процес педагогічні умови розмежовують на зовнішні та внутрішні. До перших належать впливи політичної, соціально-економічної, освітньої й інших систем, які є зовнішніми щодо освітнього середовища та набувають реалізації через відповідні фактори. Внутрішніми умовами вважаються педагогічні умови, які є похідними завданнями відповідного педагогічного процесу (наприклад, професійна підготовка певного фахівця) та являють собою сукупність педагогічних заходів, що забезпечують ефективне вирішення відповідних освітніх завдань [77].

Аналіз спеціальної літератури [56, 70, 85, 115, 164] дає підстави зарахувати до переліку принципово важливих педагогічних умов здійснення професійної підготовки такі, як:

1) залучення прогресивних педагогічних принципів здійснення професійної підготовки (гуманітаризація, демократизація, інформатизація, розвиток професійної мобільності та креативного потенціалу майбутнього фахівця);

2) організація навчально-виховного процесу на засадах особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів до навчання (створення умов для формування у студентів досвіду самостійного та творчого вирішення пізнавальних, комунікативних, організаційних та інших проблем, які становлять зміст освіти);

3) визнання суб'єктності студента в освітньо-виховному процесі;

4) урахування під час організації процесу навчання психолого-педагогічних особливостей студентського віку;

5) готовність викладачів до здійснення навчально-виховного процесу;

6) науково-методичне забезпечення навчально-виховного процесу.

Увага до педагогічних умов здійснення професійної підготовки зумовлена тим фактом, що вони мають визначальний характер щодо інтеріоризації студентами професійних цінностей, дотримання стандартів поведінки, прийняття традицій. У процесі професійного становлення майбутніх фахівців складається особистісна система ціннісних орієнтацій, формується світогляд та життєві установки [27]. Розглядаючи професійно-ціннісні орієнтації як спрямованість особистості на професійні цінності, значущі для того чи того виду діяльності, вчені виявляють однаковість у твердженні, що в міру становлення фахівця ціннісні орієнтації повинні набувати значення особистісного утворення [наприклад, 10, 13, 41, 122]. У контексті саме ціннісної підготовки до важливих педагогічних умов засвоєння цінностей, формування індивідуальних ціннісних орієнтацій й актуалізації ціннісно-смыслового простору майбутнього фахівця вважаємо за доцільне зарахувати:

1) здійснення навчально-виховного процесу з урахуванням емоційної спрямованості особистості студентів, уможливує досягнення емоційного відгуку студентів на запропонований ціннісно орієнтований матеріал;

2) забезпечення ціннісного наповнення змісту освіти (професійної підготовки) за умови відображення в цьому наповненні тих цінностей, що є бажаними елементами ціннісно-сислової сфери студента;

3) уміння викладачів, які здійснюють навчально-виховний процес, ретранслювати ціннісний матеріал так, аби перетворювати його на предмет усвідомлення та переживання студентами.

Крім того, до істотних умов, що мають визначальний вплив на здійснення освітнього процесу, також належать навчально-виховне середовище, у якому відбувається пізнавальна, навчальна, науково-дослідницька та виховна діяльність студентів, спрямована на формування професійних знань, умінь і навичок, розвиток їхньої світоглядної культури, професійної компетентності тощо. Загалом педагогічні умови мають статус складників освітнього процесу та, водночас, забезпечують його існування, функціонування та розвиток.

На підставі вищевикладеного зауважимо, що в дослідженні послуговуватимемося поняттям «педагогічні умови» зі значенням системи певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що необхідні для досягнення конкретної педагогічної мети – формування професійних компетенцій майбутніх фахівців. Означене поняття має концептуальне значення для визначення форм і методів процесу формування особистості студента коледжу, зокрема в частині ціннісно-орієнтованої підготовки. Йдеться про те, що педагогічні умови ціннісно-орієнтованої підготовки постають реалізацією комплексу взаємопов'язаних заходів освітнього процесу, що забезпечують результативне формування професійних ціннісних орієнтацій студентів.

Вище було наведено трактування професійних ціннісних орієнтацій як системи сталих установок, що відображають суб'єктивне ставлення особистості до соціально значущих культурних цінностей, які набувають вияву та реалізації в її професійній діяльності. Професійні ціннісні орієнтації майбутнього фахівця – це

складна система, що охоплює низку взаємопов'язаних компонентів – аксіологічних, мотиваційних, діяльнісних та особистісних. Для забезпечення педагогічних умов засвоєння цінностей необхідно взяти до уваги, що аксіологічний компонент передбачає знання про майбутню професійну діяльність, професійні цінності; мотиваційний складається з інтересів, потреб, мотивації до отримання загальних і спеціальних знань, умінь, навичок, компетенцій у сфері майбутньої професійної діяльності; діяльнісний відображає конкретні уміння та навички здійснення професійної діяльності; особистісний компонент містить професійно значущі якості особистості.

Педагогічні умови ціннісно-орієнтованої підготовки детерміновані змістом майбутньої професійної діяльності фахівця та специфікою його навчання. На практиці такі умови являють собою сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і матеріально-технічних факторів, що забезпечують успішне вирішення освітнього завдання – формування ціннісно-сислової сфери студентів коледжу. З огляду на визначення поняття «педагогічні умови» відповідні умови ціннісно-орієнтованої підготовки складаються із зовнішніх (соціально-політичні, соціально-економічні та соціально-культурні) та внутрішніх (психолого-педагогічні, дидактичні тощо) умов. Щодо зовнішніх умов ціннісно-орієнтованої підготовки майбутніх фахівців економічного напрямку, то вони детерміновані низкою згаданих у попередньому викладі документів, як-от:

1) Концепція національного виховання студентської молоді від 25 червня 2009 р. [172], у якій вказано на завдання національної освіти сприяти формуванню ціннісно-сислової сфери студента, адже кінцевою метою, серед іншого, постає залучення та засвоєння студентами цінностей патріотизму (поваги й любові до рідної землі й українських традицій), цінностей громадянського суспільства (гідність громадянина, верховенство права і законності), індивідуальних цінностей (фізичне здоров'я, духовне багатство, самовдосконалення та самореалізація);

2) Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року [141], у якій проголошено, що національна система освіти повинна забезпечити

стійкий рух та розвиток України в першій чверті ХХІ століття, а це, серед іншого, зумовлює необхідність побудови ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей;

3) Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року [171], у якому наголошено, що мета професійної підготовки включає формування морально-етичних цінностей, що у поєднанні з іншими елементами професійних компетентностей визначає здатність особи ефективно адаптуватися до навколишньої дійсності (зокрема професійних реалій);

4) освітньо-професійні програми підготовки фахівців певного профілю, а саме: «Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста за галуззю знань 0305 – Економіка і підприємництво» [149] й «Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста за галуззю знань 1401 – Сфера обслуговування, напрям підготовки 140103 – «Туризм»» [150]. Цими програмами передбачено, що дисципліни гуманітарної підготовки у межах відповідної професійної підготовки формують світоглядні психолого-педагогічні та соціально-комунікативні компетенції випускників, що, як показує наше дослідження, обов'язково містять мотиваційні, етичні, аксіологічні, соціальні та поведінкові складники.

Деталізуючи внутрішні педагогічні умови ціннісно-орієнтованої підготовки майбутніх фахівців економічного напрямку та взявши до уваги, що система професійних ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця включає аксіологічний, мотиваційний, діяльнісний та особистісний компоненти можемо виокремити такі принципові умови, що співвідносяться з компонентами професійних ціннісних установок:

1) аксіологічні педагогічні умови, що спрямовані на забезпечення позитивного ставлення студента до професійної діяльності та професійних цінностей і формування ціннісно забарвлених знань про професії економічного профілю, досягнення розуміння й усвідомлення соціальної значущості майбутньої професії;

2) мотиваційні педагогічні умови, що покликані сприяти формуванню зацікавленості до отримання знань, умінь, навичок, компетенцій майбутньої професійної діяльності, усвідомленню необхідності постійного самовдосконалення та саморозвитку;

3) діяльнісні педагогічні умови, що набувають реалізації у формуванні вмінь і навичок з економічної сфери, а також готовності до здійснення зусиль у напрямку підвищення авторитету своєї професії, її ціннісного сприйняття в суспільстві;

4) професійні педагогічні умови, що забезпечують опанування професійних компетенцій і формування професійно значущих особистих якостей, прагнення до активної професійної діяльності і творчої праці в обраній професійній царині, готовності до професійної діяльності в економічній сфері.

Формування ціннісно-сислової сфери особистості засобами вищої освіти (тобто шляхом вивчення відповідних дисциплін навчального плану й участі у продуманих і системно організованих заходах поза навчальним процесом) відбувається шляхом раціонального засвоєння науково представленої системи знань та емоційного переживання різноманітних життєвих ситуацій, передбачених у межах позаурочних заходів. Для цього в закладі вищої освіти (коледж) має бути створено специфічне середовище із забезпечення передумов усвідомлення студентом власної суб'єктності та відповідного потенціалу щодо участі соціокультурних процесів. Змістовні особливості ціннісно-орієнтованої підготовки детермінує низка принципових позицій, серед яких вважаємо за необхідне виокремити такі, як:

1) дотримання методик ціннісно-орієнтованої підготовки є невід'ємним елементом методології професійної підготовки та завдань ціннісно-орієнтованої підготовки, реалізацію яких уможливорює застосування всіх компонентів професійної підготовки;

2) акцентуація на ідею самоцінності студента, що визначає останній суб'єктом навчального процесу, актором процесу формування ціннісно-сислової

сфери та постає засадничою для ціннісно-орієнтованої підготовки у площині особистісної парадигми освіти;

3) апелювання методик ціннісно-орієнтованої підготовки до індивідуального ціннісного досвіду студента, його потреб у контексті формування ціннісно-сміслової сфери, без чого неможлива духовна зрілість;

4) випереджальний характер ціннісно-орієнтованої підготовки, який забезпечує формування професійних компетентностей (когнітивних, морально-аксіологічних) і розвиток якостей майбутнього фахівця в процесі навчально-професійної діяльності;

5) співвіднесення змісту ціннісно-орієнтованої підготовки з закономірностями професійного становлення особистості та, водночас, детермінування ним організації навчально-просторового середовища в закладі професійної освіти.

Наголосимо, що ціннісно-орієнтована підготовка передбачає активну участь в освітньому процесі самих студентів. Творення особистості, формування її ціннісно-сміслової сфери вимагають активної участі в цьому процесі самої особистості, без чого, в термінах Мішеля Фуко, не можливе її персоналістичне піднесення. Французькій мислителю вказував на принципову необхідність «турботи про себе», що має стати справою освіти та виховання впродовж життя [222]. Тому специфіку ціннісно-орієнтованої підготовки вбачаємо в тому, що вона, як орієнтована на формування індивідуального ціннісного простору – ціннісно-сміслової сфери, сприяє практичній реалізації гуманістичних цінностей, суспільно схвалених і покладених в основу освітньої системи. Крім того, ціннісно-орієнтована підготовка стимулює активізацію ролі внутрішніх передумов активності особистості, сприяє підвищенню її суб'єктності, здатності до рефлексій, творчої діяльності, що, окреслює реальну перспективу професійно-особистісного розвитку випускника коледжу.

Принциповим моментом сучасної ціннісно-орієнтованої підготовки вважаємо не лише ознайомлення із цінностями. Переконані, що подальше формування ціннісних орієнтацій, а відтак ціннісно-сміслової сфери студента

коледжу передбачає практичне засвоєння механізмів реалізації певних цінностей у процесі життєдіяльності, а також професійної діяльності. Йдеться про вміння індивіда формувати максимально адекватну з точки зору суспільних і професійних морально-етичних цінностей модель діяльності. Студент має навчитися чинити так, щоб його дії відповідали прийнятним (суспільно схваленим) цінностям та ціннісним орієнтаціям. Учинки є найбільш виразними виявами цінностей людини та детермінантами формування її як особистості. З огляду на вибір між цілями та справами діяльність зрештою можна розглядати як процес практичної та безперервної реалізації цінностей, які набувають вираження в особливостях такої діяльності та результатах, на досягнення яких вона спрямована. Прикметно, що постановка і вибір життєвих сенсів, цілей, цінностей і життєвих орієнтацій визначають характер і зміст життєвої стратегії людини.

У такому ключі варто згадати вже класичне на сьогодні положення про формування ціннісного ставлення до дійсності під впливом реальної життєвої практики та за наявності внутрішньої активності людини, що дає змогу сприймати навколишню дійсність як світ практичної та духовної взаємодії людей, в якому вона є суб'єктом, здатним активно змінювати себе і навколишній світ [189]. Зауважимо, що набуття професійних ціннісних орієнтацій відбувається шляхом їхнього індивідуального засвоєння (суб'єктивації) за рівнем значущості. Сутність такої суб'єктивації цінностей складає трансформація соціально та професійно обумовлених цінностей і ціннісних орієнтацій в особистісну систему професійних цінностей і ціннісних орієнтацій.

Також вважаємо за необхідне наголосити на корелюванні ціннісно-орієнтованої підготовки та завдань розвитку гуманітарного стилю мислення як феномену, що постає специфічною системою мислення, якій притаманна певна послідовність і спрямованість на утворення понять про навколишню дійсність. Стиль мислення інтегрує інтелектуальні процеси в єдиний потік, узгоджений із стильовими канонами, певною мірою детермінованими соціально-культурним контекстом певної доби. У переліку фундаментальних детермінант стилю мислення можна виокремити панівні цінності та ціннісні орієнтації.

Гуманітарний стиль мислення відображає принципові пізнавальні або комунікативні установки мислячого суб'єкта у процесі взаємодії із дійсністю та відзначається такими характеристиками, як: системність, діалогізм, контекстуальність, нелінійність, евристичність, інноваційність, креативність, рефлексивність. Як справедливо наголошує українська дослідниця Тетяна Андрущенко, вказані ознаки гуманітарного стилю мислення з необхідністю мають формувати особистість сучасного студента [13, с. 162]. Додамо, що перерахованим ознакам властивий ціннісний аспект, але лише за умови їхнього засвоєння на рівні цінностей індивідуального порядку видається реальною їхня трансформація у стильові характеристики мислення майбутнього фахівця. З огляду на це зрозуміло, що професійно-ціннісна підготовка сприяє не тільки формуванню ціннісно-сміслової сфери студента коледжу, а й розвитку гуманітарного стилю мислення.

Як підсумок викладеного у підрозділі зауважимо, що сучасна вища освіта відповідно до вимог часу, продиктованих євроінтеграційними устремліннями України, потребує принципового змістовного перегляду, зокрема в частині професійно-ціннісної підготовки. Крім технологічної підготовки фахівця, істотним чинником його професійної підготовки має бути формування індивідуальних якостей, а також ціннісно-сміслової сфери як запоруки ефективної соціалізації та професійної реалізації. Йдеться про посилення уваги до аксіологічної освіти та ціннісного виховання студентів коледжів, загальним руслом яких постане формування універсальних гуманістичних знань, цінностей і ціннісних орієнтацій, спрямованих на розширення компетентностей майбутніх фахівців.

Професійно-ціннісні орієнтації пов'язані із високим рівнем усвідомлення особистістю цінностей (зокрема професійного виміру), зі ставленням до них як до особистісних сенсів самоздійснення у професії, із виявом цінностей у професійній діяльності. Проектування та здійснення освітнього процесу професійної підготовки повинне передбачати усвідомлення студентами – майбутніми фахівцями певного профілю – цінності своєї майбутньої професії та важливості

здобуття відповідних компетенцій як фундаментальної передумови професійного становлення та розвитку, успішної професійної діяльності, а також особистісного розвитку. Відтак, формування ціннісно-сислової сфери випускників коледжу охоплює здійснення професійно-ціннісної підготовки, фундаментальним завданням якої є:

1) засвоєння студентами знань про загальні та професійні цінності, їхню ієрархію, а також індивідуальне та суспільне значення;

2) створення умов для усвідомлення студентами себе, власних особистісно-професійних якостей, смислу своєї професійної діяльності, чинників і умов успішної професійної діяльності.

Вирішення завдання формування та розвитку ціннісно-сислової сфери студентів коледжу за умов переходу до європейських освітніх стандартів зумовлює потребу залучення інноваційно-гуманістичних методів навчання та виховання.

Висновки до першого розділу

1. З'ясовано, що ціннісно-сислову сферу, що у філософському сенсі постає системою координат, у якій життя набуває необхідних орієнтирів, утворюють два істотні та нерозривно пов'язані компоненти – «ціннісні орієнтації» та «система особистісних смислів». Важливим для дослідження видається положення, що формування та розвиток індивідуальної ціннісно-сислової сфери відбувається, з одного боку, під соціокультурним впливом, а з іншого – внаслідок індивідуального досвіду пошуку смислів буття та засвоєння цінностей і ціннісних орієнтацій. Поняття «цінність», «ціннісні орієнтації» на сьогодні має статус засадничого для сучасної філософії. Його активно вводять до онтологічного, гносеологічного, антропологічного контекстів, а також у предметне поле філософсько-педагогічних досліджень.

2. Проаналізовано низку українських і сучасних зарубіжних джерел із філософської, психологічної та науково-педагогічної літератури. На основі вже розроблених, а відтак відомих у науковому обігу трактувань понять «цінності», «ціннісні орієнтації», «фахова підготовка» запропоновано дефініції останніх, зокрема поняття «цінності» витлумачено як найвищі особистісні здобутки (фізичні, матеріальні, духовні), отримані й утримувані унаслідок реалізації певної ідеал-ідеї; «ціннісні орієнтації» – як окремий рівень установок, пов'язаний зі складною системою уявлень про ієрархію цінностей, що функціонують у межах довколишнього для майбутнього фахівця соціуму; «фахову підготовку» – як процес набуття під час навчання в коледжі необхідної сукупності компетентностей, що окреслені змістом освітньої програми, для успішного функціонування на ринку праці.

3. Формування ціннісно-сислової сфери особистості традиційно пов'язують з освітою, у межах якої розробляють освітні прийоми та методики формування гармонійних (в аксіологічному сенсі, зокрема) особистостей. На тлі зумовленого інтенсифікацією й ускладненням соціокультурного розвитку сучасного українського суспільства посилення значення й актуальності професійно-ціннісної підготовки студентів педагогічна практика увиразнює доцільність провадження професійної підготовки в руслі аксіологічного підходу як такого, що уможливорює розкриття її сутнісно-змістовного аспекта. Обґрунтовано, що професійно-ціннісна підготовка майбутніх фахівців передбачає створення системи цінностей, релевантної щодо завдань професійної діяльності. Професійно-ціннісна підготовка майбутніх фахівців економічного напрямку в сучасних умовах полягає у вивченні та застосуванні аксіологічних знань для наповнення освітньо-виховного процесу ціннісним змістом і формування їхньої ціннісно-сислової сфери.

4. На основі аналізу наукової літератури виокремлено низку філософсько-педагогічних принципів, які відзначаються спрямованістю на практичну гуманізацію освітнього процесу, сприяють розбудові стратегії особистісного розвитку студента у процесі професійної підготовки, а саме: гуманістичний,

культурологічний, етичний, аксіологічний. Зміст аксіологічного принципу освітнього процесу окреслюють такі положення: обов'язковість для практичної діяльності людини ціннісної основи, що корелює із загальнолюдськими цінностями; формування ціннісно-сислової сфери особистості у процесі професійної (зокрема, ціннісно-орієнтованої) підготовки охоплює визначення й увиразнення аксіологічних компонентів у природничо-наукових і спеціальних дисциплінах; заохочення цінностей творчості, що дотичні до розвитку ціннісної установки свідомості на творче самоздійснення та самореалізацію, зокрема у професійній сфері.

5. Формування ціннісно-сислової сфери уможлиблює широке впровадження у практику професійної школи особистісно орієнтованої освіти як такої, що найбільшою мірою забезпечує реалізацію завдань ціннісно-орієнтованої підготовки. На ефективність ціннісно-орієнтованої підготовки впливають педагогічні умови її розгортання. До переліку важливих педагогічних умов засвоєння цінностей, формування індивідуальних ціннісних орієнтацій та актуалізації ціннісно-сислового простору майбутнього фахівця належить: організація навчально-виховного процесу з урахуванням емоційної спрямованості особистості студентів, що припускає досягнення емоційного відгуку на поданий ціннісно орієнтований матеріал; забезпечення ціннісного наповнення змісту освіти (професійної підготовки) за умови відображення в останньому цінностей, що є бажаними елементами ціннісно-сислової сфери студента; уміння викладачів, які здійснюють навчально-виховний процес, ретранслювати ціннісний матеріал для перетворення його на предмет усвідомлення та переживання студентів. Зрештою заклад вищої освіти (у пропонованому контексті – коледж) покликаний створити специфічне середовище, що має забезпечувати передумови усвідомлення студентом власної суб'єктності та відповідного потенціалу щодо участі в соціокультурних процесах.

Основні результати розділу відображено в наукових працях автора: [58, 59, 60, 244].

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ З БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЦІННІСНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ

2.1. Структура ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку та критерії і рівні оцінювання їхньої сформованості

Розв'язання проблеми формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці передбачає наукове обґрунтування педагогічних основ такого процесу, з огляду на що предметне поле пропонованого дослідження складають такі його аспекти, як: виявлення змісту ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, виокремлення структурних компонент їхнього формування, формулювання критеріїв і показників сформованості.

Професійна діяльність постає явищем суспільного життя, сферою людської діяльності та продуктом розвитку індивіда. У першому контексті професія виступає в ролі суспільно значущої цінності, у другому – особистісно значущої цінності. Професійна діяльність у сфері бухгалтерського обліку – це дії (поведінка) бухгалтера-професіонала з організації та ведення фінансового, податкового й управлінського обліку господарської діяльності підприємства, які спрямовані на дотримання законності та зміцнення правопорядку в державі.

На сучасному етапі труднощі професійної діяльності бухгалтера пов'язані з її провадженням в умовах невизначеності, ризику та конкуренції. Це висуває до процесу фахової підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку низку вимог щодо розвитку в них особистісних якостей та орієнтації на роботу за таких умов. У контексті Болонського процесу термін «*підготовка майбутніх економістів*» визначають як систему заходів формування готовності майбутніх фахівців до реалізації професійної діяльності, розв'язання нестандартних завдань, здатності до саморегуляції шляхом створення ним власного, індивідуального

стилю діяльності; готовність майбутнього фахівця до професійної діяльності – як інтегровану властивість особистості, що забезпечує саме такий вид здатності, спроможності [45].

У Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (1999), Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників, посадовій інструкції, освітньо-кваліфікаційній характеристиці бухгалтера, освітньо-професійній програмі з підготовки спеціаліста з бухгалтерського обліку йдеться про те, що на останнього покладено завдання обліку, аналізу, планування та прогнозування діяльності сучасних підприємств. Типовий функціонал спеціаліста з бухгалтерського обліку охоплює такі види діяльності:

- 1) організаційно-управлінську;
- 2) фінансово-господарську;
- 3) нормативно-правову;
- 4) облікову;
- 5) аналітичну;
- 6) пошукову;
- 7) проектувальну;
- 8) комунікативну;
- 9) соціальну й ін. (див. додаток А, Б, В, Г).

Багатогранна діяльність бухгалтера, безумовно, повинна мати своїм підґрунтям стійку систему професійних цінностей, гармонійно поєднану із цінностями загальнолюдськими. Для професійної діяльності спеціаліста з бухгалтерського обліку, як і для будь якого іншого виду професійної діяльності, притаманні цінності, пов'язані з потребою самореалізації, самоствердження та саморозвитку, досягнення високого професіоналізму. У кожній сфері праці професійні цінності набувають такого вияву, як любов до своєї професії, відповідальне ставлення до справи, виявлення творчості у виконанні професійних завдань тощо. Однак кожен вид професійної діяльності впливає на специфіку, перелік та ієрархію професійних цінностей. Обрана професійна діяльність уводить особистість у певну соціальну групу, окреслює відповідну соціальну

роль, яка визначає набір цінностей та ідеалів, схем спілкування. Такі цінності й ідеали конкретної діяльності виконують щодо поведінки людини спонукальну функцію, тобто спричиняють акти поведінки, спрямовані на досягнення заданої ролі набору цінностей. Тобто професійні цінності, з одного боку, спрямовують професійну діяльність, а з іншого – стають орієнтирами вдосконалення особистості у відповідній професійній царині.

Представники обліково-економічних професій є достатньо організованою професійною групою. Як і кожна така група, спеціалісти з бухгалтерського обліку продукують власні цінності, що відрізняються від цінностей інших професійних груп. Фахівці окремих економічних спеціальностей створюють своєрідні професійні співтовариства із власним етичним кодексом. Етичний кодекс – це зведення певних етичних норм і правил, якими рекомендовано керуватися членам професійного співтовариства. Так, з ініціативи Міжнародної федерації бухгалтерів розроблено Кодекс, на підставі якого сформовано Міжнародні стандарти освіти для професійних бухгалтерів. У Кодексі основними професійно-груповими цінностями бухгалтера названо чесність, об'єктивність, компетентність, ретельність, конфіденційність, а у Стандартах освіти виявом сформованості професійних цінностей визначено прагнення бухгалтера до спеціальної компетентності, етичної поведінки (незалежність, об'єктивність, конфіденційність і чесність), професійних стосунків (належна увага, своєчасність, увічливість, повага, відповідальність і надійність), удосконалення та соціальної відповідальності (усвідомлення й урахування інтересів суспільства). Особливу увагу приділено питанням соціальної значущості цього виду економічної діяльності, зокрема зазначено, що бухгалтер повинен не тільки задовольняти потреби замовників і роботодавців, а й передусім діяти в суспільних інтересах.

Процес трудової діяльності бухгалтера супроводжується економічним, професійним, психологічним і соціальним змаганням – конкуренцією – за отримання найкращих посад, високих заробітків, комфортніших сфер застосування своїх професійних здібностей тощо. Як наслідок – молодий економіст опиняється в конфлікті внутрішньому (із власними потребами,

переконаваннями, цінностями), міжособистісному (з іншими фахівцями в галузі економіки) та соціальному (між економічними інтересами, вигодами підприємства, на якому працює, та економічними інтересами й вигодами суспільства). Саме тому під час формування сукупності професійних цінностей бухгалтера видається важливим брати до уваги дві основні особливості цієї професії, по-перше, необхідності діяти в ситуації виникнення конфлікту інтересів, а по-друге, публічний характер діяльності бухгалтера, що об'єктивно полягає у потребі діяти в інтересах суспільства. Тобто загалом професійні цінності спеціаліста із бухгалтерського обліку представлені двома визначальними чинниками – чинником «его-орієнтації» та чинником «соціо-орієнтації», які взаємодіють між собою та впливають на формування системи професійних цінностей майбутніх бухгалтерів.

З огляду на це О. Мельничук та А. Яковлева зазначають, що для майбутнього спеціаліста із бухгалтерського обліку важливо мати ідеали, цінності, розуміти цінність і соціальну значущість своєї професії, дотримуватись правових та етичних норм суспільства, ухвалювати відповідальні рішення та діяти в інтересах суспільства [169].

У контексті очікувань суспільства на появу бухгалтера, здатного творчо вирішувати обліково-економічні завдання для задоволення ринкових запитів виробництва, Л. Філіппова та Н. Тверезовська вважають, що майбутні спеціалісти із бухгалтерського обліку мають бути зорієнтовані на відповідальність у справі, комунікабельність, професійне зростання, професійну самоідентифікацію, діловитість, урахування інтересів суспільства [218].

Дослідниця Т. Поясок до переліку якостей фахівця обліково-економічного профілю зараховує такі: високий рівень адаптивності до нових потреб виробництва й економіки, вміння працювати за надзвичайних та нестандартних умов і успішно реалізувати економічну антикризову політику, здатність використовувати в професійній діяльності комп'ютер та програмне забезпечення, сучасні інформаційно-комунікаційні технології й інші нововведення [170].

Автор Л. Служинська виокремлює професійні якості, що потрібні майбутньому фахівцю економічної сфери (планово-змістовні, організаційні, мотиваційні, контролюючі, координаційні) та особистісні якості (самосвідомість, рефлексивно-комунікаційні, вольові, емоційні, мобілізаційні) [191].

Н. Яремчук у ході дослідження питання формування системи ціннісних професійних орієнтацій майбутніх економістів, виявила, що найбільшою проблемою професійної підготовки майбутніх економістів є необхідність гармонійного поєднання духовно-моральних і матеріально-прагматичних цінностей, оскільки власне професійна діяльність економіста має практично-утилітарний характер. Так, специфіка професійної діяльності економіста надає значення важливих професійних цінностей добробуту, грошам, конкурентоспроможності, корисності, діловій успішності, діловій активності й іншим явищам економічного життя. Утім, не менш важливими видаються такі цінності, як економічна самоідентифікація, професійна компетентність, спілкування, взаємодія, старанність, чесність, добробут суспільства тощо [238].

На ґрунті класифікації професійних цінностей Й. Ісаєва, Г. Тимошук виокремлює в системі професійних цінностей економістів:

1) базові цінності, пов'язані із життєдіяльністю та соціальною значущістю професії (добро, духовність, гуманізм, істина, мораль, толерантність та інше);

2) цінності якості, що відображають індивідуальні особливості економіста (аналітичне мислення, ініціативність, самостійність, послідовність, практичний інтелект, рішучість, уважність, цілеспрямованість та інше);

3) цінності соціальної взаємодії, що регулюють взаєностосунки з клієнтами, колегами та конкурентами (альтруїзм, відкритість, відповідальність, визнання прав клієнтів, ділова активність, доброзичливість, емоційна стійкість, зосередженість, вміння працювати в команді, комунікативність, порядність, колегіальність та інше);

4) особистісно рефлексивні цінності, що зумовлюють ставлення до себе як до фахівця відповідно до напрямів (осмислена морально професійна позиція,

самоаналіз, саморегуляція професійної поведінки, усвідомлення своїх професійних обов'язків та інше);

5) цінності економічної поведінки, що впливають на економічну соціалізацію професіонала (розуміння та морально етичне наповнення змісту, функціональних особливостей основних економічних понять, явищ і процесів) [208].

Іще одним дієвим підходом до класифікації та ієрархізації цінностей варто визнати науковий доробок М. С. Яницького [237], який виокремлює «цінності адаптації», «цінності соціалізації» та «цінності індивідуалізації». На переконання вченого «цінностями адаптації» є ті, що «віддзеркалюють спрямованість на усунення тривоги з приводу фізичної та економічної безпеки, на збереження досягнутого»; «цінностями соціалізації» – ті, що «зумовлюють орієнтацію на інших людей, на інтеграцію в суспільстві, на досягнення певного соціального статусу»; «цінностями індивідуалізації» ті, що «відповідають спрямуванню на розвиток, самоактуалізацію, мають радше автономний характер» [237, с. 36].

Так, до категорії *«цінності адаптації»* майбутніх фахівців із бухгалтерського обліку доцільно зараховувати такі цінності, як: прагнення до самозбереження, гедонізм, збереження наявного статусу, орієнтація на себе, безініціативність, збереження сил і здоров'я, матеріальний достаток, суспільна самоізоляція; до *«цінностей соціалізації»* – самостійність, прагнення до формування компетентностей, необхідних у роботі професіонала, ініціативність, уважність, цілеспрямованість, орієнтацію на інших, вміння працювати в команді, комунікативність, колегіальність, відповідальність, відкритість, визнання прав клієнтів, ділова активність, цінності економічної поведінки, що впливають на економічну соціалізацію професіонала тощо; до *«цінностей індивідуалізації»* – вищі духовні цінності, серед яких: чесність, альтруїзм, гуманізм, толерантність, моральність, духовність, саморозвиток, самопізнання на основі рефлексії, саморегуляція, самовдосконалення, самоактуалізація й ін.

Проведений аналіз та узагальнення теоретичних положень щодо визначення змісту ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із

бухгалтерського обліку дозволив сформулювати дефініцію поняття «*ціннісні професійні орієнтації майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку*» як найбільш значущі для майбутнього фахівця явища, що визначають зміст, регламентують і спрямовують його професійну діяльність у обліково-економічній сфері, є основою для вибору й опанування професії бухгалтера, його професійного зростання та отримання внаслідок професійної діяльності соціально значущих результатів.

Узагальнення підходів науковців до визначення ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку та відповідно до прийнятої як базової у пропонованому дослідженні класифікації професійних цінностей психолога М. Яницького й економістів Й. Ісаєвої, Г. Тимошук [208, 235, 236], виокремлюємо такі компоненти професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку – студентів коледжів, як: ціннісно-мотиваційний, знаннево-цільовий, емоційний, діяльнісний.

Ціннісно-мотиваційний компонент передбачає формування у студентів мотивації до сприйняття та засвоєння аксіологічних знань і їхнього перетворення на переконання, професійно-ціннісні орієнтації.

Сукупність усталених ціннісних орієнтацій «утворює свого роду певний поведінковий план, який забезпечує стійкість особистості, наступність певного типу поведінки та відображає спрямованість її потреб та інтересів, унаслідок чого ціннісні орієнтації виступають важливим фактором, що зумовлює мотивацію дій і вчинків особистості» [127]. Мотив постає, так би мовити, збудником вибору особистістю певних цінностей, а пізніше – детермінованих ними ціннісних орієнтацій, у своїй діяльності. Таким збудником може бути та чи та проблема, ситуація тощо. Мотив – це спонука до здійснення поведінкового акту, породжена системою потреб людини, певною мірою усвідомлювана або неусвідомлювана нею взагалі. У ході здійснення поведінкових актів мотиви, як динамічні утворення, можуть зазнавати трансформування (визмінюватися) на всіх фазах здійснення вчинку, тож поведінковий акт нерідко завершується не за первинною, а за трансформованою мотивацією. Виникнення, тривалість і стійкість поведінки,

її спрямованість і припинення після досягнення мети, планування майбутніх подій, підвищення ефективності, смислова цілісність окремо взятого поведінкового акту – все це вимагає мотиваційного пояснення. Неодноразово повторювані мотиваційні явища згодом стають особливостями особистості людини. До таких особливостей можна насамперед зарахувати мотив досягнення успіхів і мотив уникнення невдачі, а також визначений курс контролю, самооцінки, рівня потреб.

Прикметно, що мотивовісні дії можуть бути зовнішніми умовами, а потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, які складають спрямованість особистості майбутнього фахівця, – внутрішніми.

Знаннєво-цільовий компонент – відображає наявність у студентів знань про цінності, ціннісних уявлень і поглядів, що уможливають оцінювання життєвих і професійних явищ та ситуацій, здійснювати переведення «категорії знань» у «категорію значущості».

Повноцінну професійну підготовку майбутнього бухгалтера забезпечує взаємодія набутих ним суто професійних знань і гуманітарної підготовки, відповідний рівень культури особистості. Для формування загальної та професійної культури обліковця необхідна передусім знаннєва база, що утворює цілісну систему професійної підготовки та складається з низки підсистем знань різного масштабу (циклів дисциплін, навчальних дисциплін, модулів тощо).

Термін «знання» характеризує одну із найважливіших цілей навчання; визначає та вказує на засіб педагогічної дії; розкриває зміст, внутрішню грань педагогічного процесу; увиразнює матеріал, у якому втілено педагогічний задум. Розрізняють знання як:

- 1) когнітивні образи;
- 2) уміння та навички (способи потенційної чи актуальної реалізації когнітивного образу в формах активності суб'єкта);
- 3) цінності, що введені в структуру самого суб'єкта та конструюють його.

Протиставлення їх можливе у вузьких межах, причому в чітко вказаних. Знання про цілі та цінності як чинник регуляції педагогічного знання вивчає

педагогічна аксіологія. Її засадничу проблему складає перетворення знань на переконання, опосередкування засвоюваного фонду знань установками та ціннісними орієнтаціями [49].

Емоційний компонент спроектований на своєрідне переживання знань і ціннісних понять. Багатовекторні види діяльності, що передбачають активізацію різних органів людського організму, різних граней особистості – інтелектуальної, емоційно-вольової, поведінково-діяльнісної – уможливають розвиток усіх якостей і властивостей особистості – психічних процесів (сприйняття, відчуття, уява, увага, пам'ять, мислення, мова), спрямованості особистості (потреби, інтереси, переконання, світогляд), задатків і здібностей, темпераменту, характеру тощо. Це увиразнює важливість розуміння сутності багатогранної діяльності, її психолого-педагогічного смислу. Особистість постійно екстраполює себе у майбутнє, прагнення до якого є її бажанням розвитку, наближенням до ідеалів, намаганням на основі продуктів своєї діяльності та вчинків реалізувати своє «я», збагатити ціннісно-сенсовий простір власного життя.

Найвищим ступенем розвитку особистості визнають духовний розвиток як своєрідний трансформатор фізичного, психічного, соціального розвитку в духовну активність. Загальний розвиток особистості визначається динамікою її духовного розвитку, що охоплює поєднання змін у всіх інших сферах, завершення попередніх етапів (розвиток фізичної, соціальної та пізнавальної сфер). Тож духовний розвиток особистості полягає в активізації моральних знань, цінностей, спрямування їх на опанування моральних норм, знань та їхню реалізацію в конкретних учинках. Основою діагностування духовного розвитку вважають наявність ціннісних орієнтацій, моральних знань, моральних мотивів поведінки. Засобом досягнення такої мети мислиться розвиток сприйнятливості емоційної сфери, засвоєння знань про моральні норми та створення відповідних моральних ситуацій.

Загалом дієвість методів навчання пов'язана з впливом емоційно-вольову сферу особистості, її духовні потреби, що видається особливо слухним на

сучасному етапі, коли дидактика ризикує втратити свій потенціал, залишаючись у статусі тільки галузі знань і навичок.

Діяльнісний компонент прикметний набуттям практичних цінностей-умінь, які відзначаються сформованістю навичок застосування знань-цінностей, переконань, реалізації професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього бухгалтера.

Діяльнісний компонент характеризується наявністю професійних умінь і навичок для успішної практичної діяльності та ціннісної орієнтації у навчально-виховному середовищі. Такий компонент припускає проектування особистістю образу майбутнього «я», складання життєвих планів, інтегрованих у моделі самовизначення та самореалізації в майбутньому. Проектування життєдіяльності може бути виконано за умови стійкої спрямованості особистості, орієнтованої на окремі, суспільно значущі цілі.

Діяльнісний компонент пов'язаний з організацією практичної навчально-виховної діяльності майбутніх бухгалтерів з опанування змісту освіти, відображає перспективи професійної дослідницької діяльності в обліково-економічній сфері й охоплює дослідницькі вміння (орієнтування, проблематизації, планування, пошуку та інтерпретації даних), а також рефлексивність [166].

Оцінювання рівня сформованості ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у фаховій підготовці уможливорює критерійний підхід, оскільки виокремлення основних критеріїв формування ціннісних професійних орієнтацій сприятиме визначенню показників їхнього прояву [96].

На сьогодні у педагогіці вважають загальноприйнятими низку вимог до виокремлення й обґрунтування критеріїв. Так, критерії повинні: розкривати найважливіші закономірності функціонування та розвитку аналізованого явища; увиразнювати зв'язки між усіма компонентами аналізованого явища; підлягати аналізу на основі показників, які уможливають оцінення більшої або меншої міри вираженості певного критерію; репрезентувати динаміку вимірюваної якості в часі та просторі; виступати в єдності з кількісними та доповнювати один одного [105].

Вище в дослідженні було обгрунтовано, що структуру ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку - студентів коледжів складають чотири компоненти – ціннісно-мотиваційний, знаннєво-цільовий, емоційний і діяльнісний. *Критеріями сформованості компонентів професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку обрано: мотиваційно-орієнтаційний, когнітивний, комунікативний і функціональний.* Зазначимо, що мотиваційно-орієнтаційний критерій відповідає ціннісно-мотиваційному, когнітивний – знаннєво-цільовому, комунікативний – емоційному, а функціональний – діяльнісному компонентам.

Розроблення вищеназваних критеріїв передбачало звернення до провідних підходів сучасної освіти – аксіологічного, компетентнісного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного та технологічного [72]. Схарактеризуємо кожен із виокремлених критеріїв за їхніми показниками.

Сутність *мотиваційно-орієнтаційного критерію* пов'язана зі сформованістю у майбутнього спеціаліста із бухгалтерського обліку системи мотивацій для: переходу категорії «знання» в категорію «цінність» (Г. Олпорт) і на цій основі трансформації знаннєвого зростання в досягнення певних успіхів у професійній підготовці; прагнення оперувати набутими під впливом ціннісних орієнтацій компетентностями на практиці, а також адаптовувати їх до низки виробничих і життєвих ситуацій; професіоналізації впродовж життя із постійним самопізнанням, саморегуляцією, самооцінюванням; на ґрунті засвоєних в освітньому процесі коледжу професійних цінностей і утворених на їхній базі ціннісних орієнтацій прагнення до формування професійних здібностей і мотивів праці; розуміння обраного фаху; планування власного життєвого шляху; здійснення мотиваційно-діяльнісної рефлексії; оцінювання внутрішньої самодисципліни та саморегуляції як найважливіших з огляду на розуміння природи набуття професійних цінностей однолітками для діяльності майбутнього бухгалтера цінностей-якостей; здатність послуговуватися навичками застосування інформаційних технологій як актуальною цінністю професійної діяльності.

На сьогодні в науковій теорії напрацьовано широкий спектр класифікацій мотивів. Дослідниця Н. Іванова [88] класифікує мотиви на зовнішні та внутрішні (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Класифікація мотивів за Н. Івановою

<i>Зовнішні мотиви</i>	<i>Внутрішні мотиви</i>
Зовнішні щодо безпосередньої цілі навчання	Спонукають особу до навчання
Покарання, нагорода, вимоги, матеріальна вигода, тиск групи, очікування на майбутні блага	Зацікавленість у знаннях, допитливість, підвищення культурного та професійного рівня, вияв зацікавленості у пошуку активної та нової інформації
Знання та вміння слугують засобом досягнення інших цілей (досягнення суспільних або особистих цілей, вигоди, кар'єри тощо)	Розвиток пізнавального інтересу проходить три основні етапи: - ситуативний пізнавальний інтерес, що виникає за умов новизни; - стійкий інтерес до певного предметного змісту діяльності; - уведення пізнавальних інтересів у загальну спрямованість особи, у систему її життєвих цілей і планів
Навчання може бути байдужим	Навчання набуває вагомого значення
Навчання має примусовий характер	Навчання має характер пізнавальної самостійності

Мотивація посідає провідне місце в структурі особистості та є одним із засадничих для пояснення рушійних сил поведінки чи діяльності понять. Як зазначає В. Ягупов, «мотив навчально-пізнавальної діяльності – це намагання учня досягти певного рівня розвитку в учінні та професійній діяльності, в основі

якої лежать глибокі, міцні й різноманітні загальнонаукові та професійні знання, навички й уміння...» [234].

З приводу зовнішніх і внутрішніх мотивів науковець Л. Фридман зазначає: «Якщо мотиви, що спонукають певну діяльність, не пов'язані з нею, їх називають зовнішніми щодо такої діяльності; якщо ж мотиви безпосередньо пов'язані із власне діяльністю, їх називають внутрішніми»[221].

Такі дві моделі мотивації є відносно незалежними одна від одної, але мотиваційного комфорту може бути досягнуто лише в разі повноцінного функціонування обох систем, рушійною та об'єднавчою силою для яких постає система ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця. Внутрішня мотивація спричинена засвоєнням базових професійних цінностей, зумовлює виникнення у студентів стійкого та тривалого бажання працювати. У такому разі майбутні спеціалісти обирають для себе складні професійні завдання, результативніше виконують творчі завдання, що потребують нестандартного підходу. Діяльність внутрішньо мотивованих майбутніх бухгалтерів визначається високою креативністю та супроводжується емоціями радості й задоволення. Такі студенти успішно засвоюють навчальну програму, легше опановують теоретичний матеріал, покращують професійні знання, уміння, навички, а також рівень самоповаги.

За зовнішньої мотивації поведінка студентів є нестійкою з огляду на зникнення мотивації разом із підкріпленням. Зовнішньо мотивовані майбутні спеціалісти із бухгалтерського обліку обирають найпростіші завдання для швидкого отримання результату, демонструють нижчу якість і швидкість опрацювання творчих завдань. Такі студенти ефективніше виконують стандартні завдання на тлі зниження рівня креативності та спонтанності, відчують негативні емоції. Для вироблення у майбутнього спеціаліста внутрішньої мотивації навчання необхідно передбачити в системі професійних цінностей такі вищезазначені базові цінності, як: самопізнання, саморегуляцію, самооцінювання, а також самодетермінацію та компетентність.

Відтак, виокремлення в структурі ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку мотиваційно-орієнтаційного критерію зумовлене пріоритетом ціннісної мотивації для забезпечення передумов реалізації інших структурних компонентів. Зауважимо, що коли критерій постає основою для оцінювання сформованості певного явища, то показник є якісною та кількісною характеристикою сформованості явища, якості, властивості, тобто відображає ступінь сформованості того чи того критерію.

Як наголошує А. Семенова, показники фіксують певний стан або рівень розвитку певного критерію, тому виступають явищем або подією, за якими можна судити про динаміку певного процесу [185].

Показник є виявом критерію на певному етапі формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у фаховій підготовці.

До спектра показників мотиваційно-орієнтаційного критерію ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку належать: ціннісно-орієнтовані мотиви вибору професії бухгалтера; розуміння та готовність до актуалізації компетентності для успішної професійної діяльності; постійна зацікавленість професійними цінностями-знаннями та потреба їхнього оновлення; уміння здійснювати діагностичні процедури ведення обліку із використанням елементів методів бухгалтерського обліку; уміння добирати інструментарій для діагностування фінансової діяльності та систематизації економічного аналізу сучасного ринку й суб'єктів діяльності в ньому; уміння кваліфіковано оцінювати фінансовий стан підприємства, перспективи його розвитку; уміння ухвалювати обґрунтовані рішення за принципом збільшення прибутку.

Когнітивний критерій визначає сформованість знань, умінь і навичок як цінностей, що є базовими для формування ключових компетентностей, а також розвиток економіко-аналітичного й облікового мислення. Сутність такого критерію щодо формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку окреслює визнання значущості та вагомості

компетентності бухгалтера в інформаційному суспільстві, а також опанування знань для його достатньої й успішної діяльності.

У переліку показників такого критерію передбачено: уміння оперувати системою знань як цінним професійним надбанням із таких професійно-практичних дисциплін, як: «Фінансовий облік», «Бухгалтерський облік», «Облік і звітність у бюджетних установах», «Контроль і ревізія», «Аудит», «Фінанси», «Економіка підприємства», «Казначейська справа», «Облік у бюджетних установах», «Економічний аналіз», «Податкова система», «Облік і аналіз зовнішньоекономічної діяльності», «Статистика», «Гроші і кредит»; уміння застосовувати основні поняття та категорії обліку, його видів, принципів і функцій; знання принципів формування облікової політики підприємства та ведення бухгалтерського обліку підприємств різних форм власності; знання законодавчих, нормативних та інших документів з організації облікового процесу; знання методів економічного аналізу господарсько-фінансової діяльності; уміння скласти фінансову звітність тощо.

Комунікативний критерій охоплює ціннісно-освітні категорії – знання, уміння, навички, що мають вплив на формування досвіду міжособистісного спілкування та необхідні фахівцям професії «бухгалтер» для ефективної, успішної діяльності. Сутність комунікативного критерію пов'язана з усвідомленням потреби побудови широкоаспектного, професійно-насиченого процесу трансляції інформації як особистісної цінності, що полягає в умінні чітко викладати думки; спроможності вирішувати конфліктні ситуації; якісно виконувати розпорядження керівництва, вчасно ухвалювати рішення; вести первинну документацію (звіти, бухгалтерські первинні документи); працювати з програмними продуктами інформаційних технологій, базами даних, мережею Internet; налагоджувати ділові контакти та проводити ділові зустрічі; етично поводитися у професійній сфері; доносити до співрозмовника (колеги, партнера) креативні рішення тощо.

Показниками такого критерію виступають: розуміння специфіки та ролі комунікативної компетентності у майбутній професії як базової цінності; уміння

розглядати проблему, яка виникає, з різних ракурсів; уміння прогнозувати фінансову діяльність суб'єктів господарювання, впливати на ефективність їхньої роботи; уміння здійснювати контроль за фінансовими показниками підприємства, подавати інформацію; розуміння особистої значущості в колективі; уміння виявляти організаторські якості; гнучкість мислення та поведінки тощо.

Функціональний критерій передбачає свідоме здобуття професійних знань із бухгалтерського обліку; уміння застосовувати знання з обраного фаху на практиці; здатність адаптуватись до нових ситуацій; спроможність до аналізу та прогнозування власних дій; постійне поновлення фахових знань і з інформаційних систем обліку, і з обліку взагалі – з огляду на зміни законодавчих актів і документів.

Показниками такого критерію виступають: сформованість ціннісних орієнтацій, які уможливають вироблення майбутніми фахівцями стійкої системи внутрішніх переконань, необхідних для дотримання стандартів професійної поведінки; здатність до самостійної професійної діяльності, самореалізації; здатність послуговуватися отриманими знаннями для вирішення професійних завдань практичної діяльності бухгалтера; використовувати інформаційні комп'ютерні технології, програмний продукт «1С Підприємство», e-mail, бази даних, Internet.

Вищеописані блоки критеріїв і показників слугуватимуть базисом для характеристики рівнів сформованості ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у фаховій підготовці. У психолого-педагогічній літературі [18; 80; 98; 211] обґрунтовано доцільність розподілу рівнів на: високий, середній, низький. У практиці вищої школи України підтверджено логіку оперування вказаними рівнями як такими, що відповідають українській системі оцінювання: «відмінно», «добре», «задовільно». З огляду на це виокремлюємо три рівні оцінювання ефективності формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у фаховій підготовці (високий, середній, низький), які тісно пов'язані один з одним так, що кожен попередній засвоює наступний, входячи до його складу. Загальну

характеристику рівнів оцінювання сформованості ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у фаховій підготовці наведено у таблиці (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

Узагальнена характеристика рівнів сформованості ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку

Рівень	Характеристика рівнів
Високий	<p>На тлі сформованості системи професійних ціннісних орієнтацій студент зацікавлений у здобутті обраної професії, виявляє виражену схильність займатися саме такою справою, проявляє постійний інтерес до навчання, має стійке бажання досягти професіоналізму, докладає значних зусиль до зумовлених потребами особистості саморозкриття та самовираження, чітко усвідомлює власне місце у професії, тобто вирізняється сформованим поглядом на обрану професійну діяльність, розумінням сутності останньої, свого місця в ній, а також прагненням досягти успіху у майбутній бухгалтерській справі. Студент має ґрунтовні знання, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях; робить аргументовані висновки; вільно оперує бухгалтерською термінологією; знає постанови, розпорядження, накази, методичні, нормативні й інші керівні матеріали з бухгалтерського обліку та складання звітності; виконує на високому рівні творчі завдання та 75–100 % від загальної кількості тестових завдань; здатен самостійно вивчати матеріал і знаходити інформацію з наукових джерел, газетно-журнальних публікацій, мережі Інтернет, оперувати мультимедійними програмами тощо.</p> <p>На тлі сформованості «цінностей соціалізації» та «цінностей індивідуалізації» студент на високому рівні демонструє усвідомлені й міцні вміння та практичні навички; грамотно викладає опанований матеріал; уміє пов'язувати теоретичні знання із практичними; уміє</p>

	<p>правильно розв'язувати завдання за допомоги ПК; логічно пояснює хід виконання практичної вправи; обґрунтовує одержані результати; вміє правильно відображати господарські операції; без помилок заповнює бланки бухгалтерської документації.</p> <p>У студентів є чітко вираженими такі показники: високий рівень розуміння специфіки та ролі комунікативної компетентності в майбутній професії; уміння розглядати проблему, що виникає, із різних ракурсів; уміння прогнозувати фінансову діяльність суб'єктів господарювання, впливати на ефективність їхньої роботи; уміння здійснювати контроль за фінансовими показниками підприємства, подавати інформацію; розуміння особистої значущості в колективі; уміння виявляти організаторські якості, гнучкість мислення і поведінки; уміння чітко викладати думки; уміння вирішувати конфліктні ситуації; уміння якісно виконувати розпорядження керівництва, ухвалювати своєчасні рішення; уміння вести первинну документацію (звіти, бухгалтерські первинні документи); уміння працювати із програмними продуктами інформаційних технологій, базами даних, мережею Internet; уміння налагоджувати ділові контакти та проводити ділові зустрічі; уміння етично поводитися у професійній сфері, бути здатним до креативних рішень.</p>
Середній	<p>На тлі сформованості системи ціннісних орієнтацій («цінності соціалізації» та «цінності адаптації») студента спрямовує зусилля на опанування знань, необхідних для здобуття обраної професії лише у межах запланованої навчальної програми. Проте не докладает зусиль до самостійного пошуку інформації для поглиблення отриманих знань, закріплення умінь і навичок, формування ключових компетентностей, засвоєних під час освітнього процесу, тобто не зовсім усвідомлює їх на рівні особистісно-ціннісних надбань. Також не надає належної уваги самовдосконаленню, не має чіткого уявлення</p>

про майбутню професію як життєву цінність і не зовсім розуміє своє місце в ній.

Правильно відтворює навчальний матеріал відповідно до тексту підручника або пояснень викладача, повторюючи за зразком певну операцію, дію; здатний із помилками та неточностями дати визначення понять, сформулювати правило, відтворити його з помилками та неточностями; має стійкі навички роботи з текстом підручника; може самостійно опанувати більшу частину заданого матеріалу, наводить дефініції понять і приклади, знає основні закони та правила; підтверджує висловлене судження одним-двома аргументами; здатен використовувати під час відповіді допоміжні наочні матеріали; виконує 55–75 % від загальної кількості тестів; відповіді його правильні, але недостатньо аргументовані; не завжди може самостійно проаналізувати запропонований матеріал. Твердо знає програмний матеріал, грамотно викладає його, не припускається суттєвих помилок, правильно послуговується теоретичними положеннями в ході вирішення практичних питань і завдань, має необхідні навички. Завдання виконує правильно, але припускається несуттєвих помилок щодо обчислення заробітної плати. Оперує ПК, під час заповнення бухгалтерської документації припускається помилок, які не призводять до порушення чинного законодавства України.

Професійні цінності-якості, що стосуються соціалізації майбутнього фахівця, інтеріоризовані недостатньо. Йдеться про: недостатнє розуміння специфіки та значення комунікативної компетентності для майбутньої професії; недостатнє вміння прогнозувати фінансову діяльність суб'єктів господарювання, впливати на ефективність їхньої роботи; задовільне вміння виявляти організаторські якості; недостатню гнучкість мислення і поведінки;

	<p>недостатню чіткість викладу думок; неспроможність вирішувати конфліктні ситуації; задовільне вміння виконувати розпорядження керівництва; незначне вміння вести первинну документацію (звіти, бухгалтерські первинні документи); недостатнє вміння працювати з програмними продуктами інформаційних технологій, базами даних, мережею Internet; недостатню спроможність налагоджувати ділові контакти та проводити ділові зустрічі; неналежне вміння етично поводитися у професійній сфері, невисока здатність до креативних рішень.</p>
Низький	<p>У системі ціннісних орієнтацій помітно актуалізованими є «цінності адаптації». Це набуває вияву в епізодичності зацікавлення студента отриманням знань; відсутності прагнення самовдосконалюватися, поглиблювати свої знання та вміння, недостатності уявлення про майбутню професію, а також небажанні досягати професіоналізму у професійній діяльності. Студент може розрізняти об'єкт вивчення та відтворювати окремі його елементи; мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності; виконує не більше як 55 % від загальної кількості тестових завдань; фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу; має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення; виявляє здатність елементарно викласти думку; може усно відтворити кілька термінів, явищ без зв'язку між ними; може обрати правильний варіант відповіді з тексту підручника; відтворює меншу половину навчального матеріалу; за допомоги викладача виконує елементарні завдання; має фрагментарні уявлення про роботу із джерелами, не має сформованих умінь і навичок; припускається суттєвих помилок під час викладу матеріалу, порушує логіку відповіді, відтворює матеріал на елементарному рівні.</p> <p>Студент не дає повної ґрунтовної відповіді на теоретичні</p>

<p>контрольні запитання, в ході виконання практичної частини з помилками виконує завдання, відчуває складність під час виконання практичної справи, недосконало знає ПК, припускається грубих помилок через некоректне застосування алгоритмів. Бланки бухгалтерської документації заповнює з помилками, що призводять до порушення чинного законодавства України. Студент демонструє низький рівень розуміння специфіки та значення комунікативної компетентності для майбутньої професії; уміння прогнозувати фінансову діяльність суб'єктів господарювання, впливу на ефективність їхньої роботи; організаторських здібностей; знання техніки; реагування на конфліктність; уміння якісно виконувати розпорядження керівництва, ухвалювати своєчасні рішення; ведення первинної документації (звіти, бухгалтерські первинні документи); роботи із програмними продуктами інформаційних технологій, базами даних, мережею Internet; спроможності налагоджувати ділові контакти та проводити ділові зустрічі.</p>
--

Узагальнену інформацію щодо структури ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у фаховій підготовці за виокремленими компонентами, критеріями, показниками та рівнями їхньої сформованості наведено на рисунку (рис. 2.1).

Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що ціннісні професійні орієнтації є підґрунтям діяльності бухгалтера, його здатності ухвалювати відповідальні рішення у власних інтересах, інтересах підприємства й інтересах усього суспільства. Несформованість професійних цінностей унеможливорює свідомий вибір професії бухгалтера, подальшу професійну підготовку та професійне вдосконалення. З огляду на це видається важливим визначення педагогічних умов і шляхів формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у фаховій підготовці, що постає наступним кроком пропонованого дослідницького алгоритму.

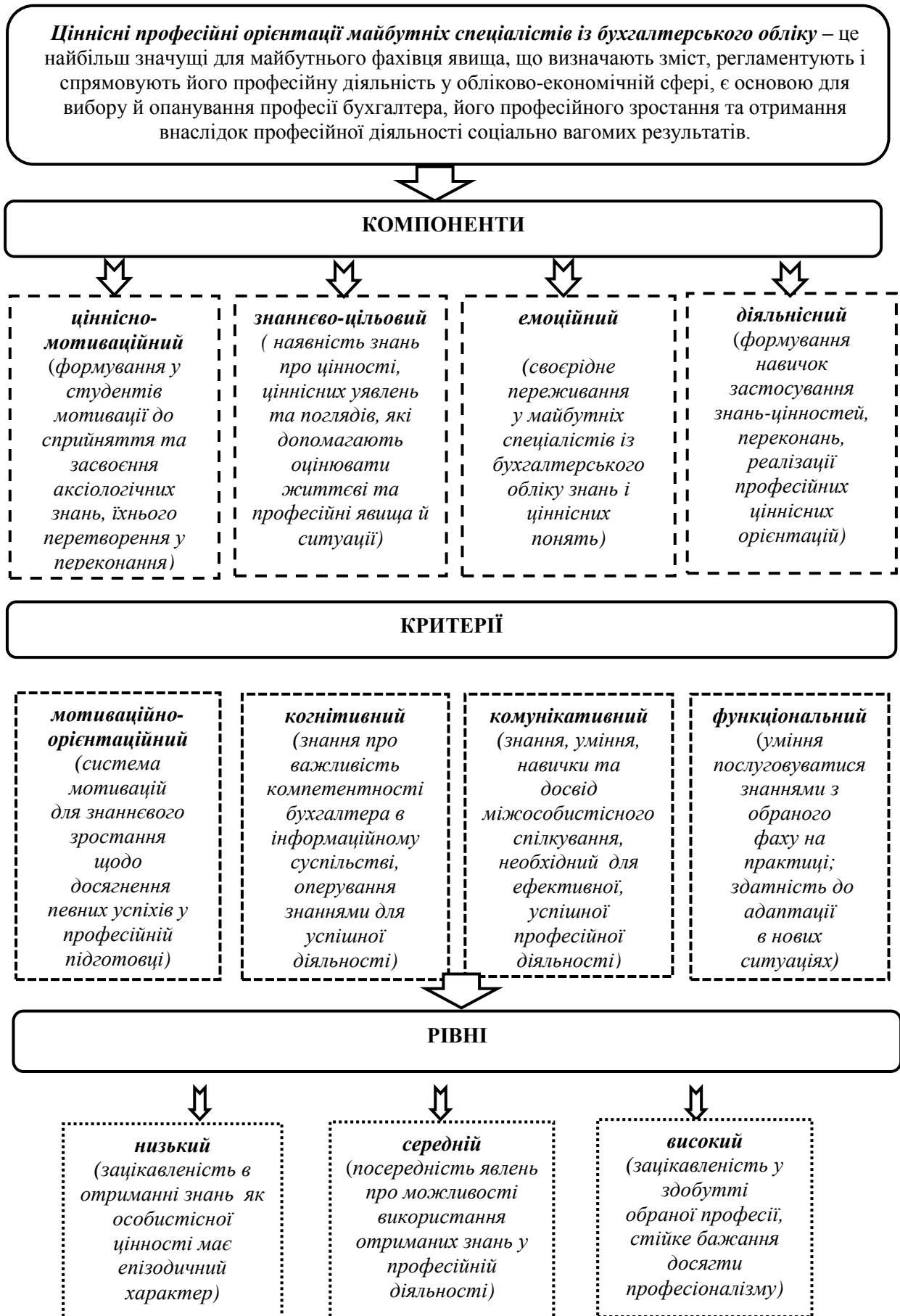

Рис. 2.1 Структура ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку у фаховій підготовці

2.2. Організаційно-педагогічні умови формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці

Пошук й впровадження в системі національної освітньо-виховної діяльності прищеплення молоді європейських цінностей передбачає загальне визнання принципового значення та ваги цінностей і ціннісних орієнтацій, які слугують підґрунтям європейських стандартів освіти. У дослідженні послідовно обстоюємо позицію, що сформованість системи цінностей суспільства та корельованих із нею ціннісних орієнтирів особистості постає фундаментальною передумовою вирішення українським суспільством актуальних завдань сьогодення, а проблематика розвитку ціннісно-сислової сфери пов'язана із практичним завданням формування ціннісного складника його світоглядного фундаменту. Увиразнює позицію з'ясована на аналізі нормативно-правових актів, які регулюють сферу професійної підготовки, обов'язковість для такої підготовки, зокрема майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, ціннісного складника.

Актуалізацію певних цінностей і ціннісних орієнтацій у суб'єктній позиції студентів, формування їхніх ціннісних ієрархії та пріоритетів на практиці уможливорює створення відповідних педагогічних умов. Для виокремлення останніх видається концептуальним положення про безпосередню залежність змісту освітнього процесу від ціннісних пріоритетів, що притаманні (або є бажаними) суспільству на певному етапі його розвитку. Вказане присутнє й у контексті встановлення змісту та характеру організаційно-педагогічних умов формування ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку.

З огляду на орієнтованість українського суспільства на ціннісні пріоритети, і для сучасної європейської спільноти (цінності демократії, громадянського суспільства та сучасної прогресивної, спрямованої у майбутнє освіти), видається логічно виправданим вважати їх засадничими для встановлення змісту та

характеру організаційно-педагогічних умов формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій. До того ж, формування вищеназваних цінностей має відбуватися в руслі вирішення такого фундаментального завдання професійної підготовки, як: підготовка професіонала зі сформованою ціннісно-сисловою сферою, що сукупно постає передумовою його майбутньої ефективної соціалізації (зокрема, професійної).

Спеціальний розгляд організаційно-педагогічних умов формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій передбачає осмислення феномену педагогічних умов. Наукова література відображає спектр різних підходів до понятійного визначення останнього. Так, українська дослідниця Ірина Гірка розглядає педагогічні умови як сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і спеціально створених обставин, що є достатніми, а іноді й необхідними для формування професійної компетентності у процесі фахової підготовки [50, с. 65].

Педагогічні умови також потрактовують як обставини, чинники, що впливають на навчально-виховний процес, забезпечуючи його найвищу ефективність задля досягнення освітніх цілей. Проте відомо, що педагогічні умови не доцільно обмежувати організаційним аспектом, тобто зовнішніми впливами, оскільки освіта особистості мислиться єдністю суб'єктивного й об'єктивного, внутрішнього та зовнішнього [8, с. 117]. Інша українська вчена Ольга Терьохіна звертає увагу на те, що на тлі наявності в сучасній педагогічній теорії різні дефініції поняття «педагогічні умови», однозначно педагогічні умови варто витлумачувати «як один з компонентів педагогічної системи, що відображає сукупність можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища, які впливають на особистісний і процесуальний аспекти цієї системи й забезпечують її ефективне функціонування та розвиток» [207, с. 282].

У дослідженнях українки Ірини Прокопенко педагогічні умови постають як взаємопов'язаний і взаємодіючий комплекс заходів навчально-виховного процесу, що забезпечує розвиток особистісних мотивів навчання студента, наближення

змісту та характеру його навчально-пізнавальної діяльності до специфіки майбутньої професійної діяльності [173].

Натомість російський науковець Владислав Серіков свого часу звертав увагу на те, що організаційно-педагогічні умови доречно вважати сукупністю об'єктивних можливостей для цілеспрямованого добору та конструювання елементів змісту та організаційних форм освітнього процесу, а також моніторингу та коригування складників педагогічної системи для досягнення певних дидактичних цілей [173].

Прикметно, що згадана вище українська дослідниця Ольга Терьохіна констатує, що організаційно-педагогічні умови мають низку характерних ознак:

«1) це сукупність цілеспрямовано сконструйованих можливостей змісту, форм, методів цілісного педагогічного процесу, що сприяють успішному вирішенню завдань педагогічного процесу;

2) сукупність заходів впливу, що відображають організаційно-педагогічні умови, лежить в основі управління освітнім процесом або його складовими;

3) основною функцією організаційно-педагогічних умов є організація таких заходів впливу, які забезпечують цілеспрямоване, планомірне управління розвитком цілісного педагогічного процесу;

4) сукупність організаційно-педагогічних умов підбирається з урахуванням структури реалізованого процесу» [207, с. 282].

З огляду на викладене вище у дослідженні послуговуватимемося поняттям *«організаційно-педагогічні умови»* зі значенням одного з компонентів педагогічної системи, що постає сукупністю можливих засобів формування освітнього та матеріально-просторового середовища, необхідного для формування професійної компетентності у процесі фахової підготовки й детермінованого конкретними освітніми цілями. Принциповим для пропонованого дослідження моментом у сенсі звернення до питання організаційно-педагогічних умов формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій є можливість його впливу як компонента педагогічної системи на зміст і характер педагогічного процесу для отримання бажаних освітніх цілей.

Загалом комплекс педагогічних умов, які сприяють організації ефективного педагогічного процесу у ЗВО [239], впливають на освітній процес, уможливають ефективне керування таким процесом відповідно до поставлених завдань та із застосуванням обраних форм, методів, прийомів [124], можна вважати системотвірним компонентом формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці, генези їхньої ціннісно-сміслової сфери.

Зважаючи на акцентований вище практично-утилітарний характер професійної діяльності економіста, що створює певні труднощі формування професійних компетентностей, які б відображали поєднання духовно-моральних і матеріально-прагматичних цінностей, переконані в необхідності прищеплення майбутнім спеціалістам із бухгалтерського обліку системи цінностей, які в експертному середовищі визнають моральними й культурними домінантами та розглядають як основу формування та функціонування ціннісно-сміслової сфери особистості. Такими цінностями є раніше проаналізовані:

- 1) загальнолюдські цінності;
- 2) цінності саморозвитку;
- 3) цінності професійного самоствердження;
- 4) цінності самореалізації;
- 5) цінності прагматичного характеру.

Засвоєння вказаних цінностей і похідних від них ціннісних орієнтацій, що сукупно підлягають синтезу в ціннісно-смісловій сфері особистості майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, варто визнати складниками освітніх цілей професійної підготовки вказаних фахівців. Останні детермінують зміст і характер організаційно-педагогічних умов формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.

На основі проведеного вище аналізу, визначені такі педагогічні умови формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці:

1) використання історико-філософського досвіду в процесі формування ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку;

2) змістове наповнення фахових навчальних дисциплін ціннісно-професійним контентом і забезпечення його супроводу засобами об'єктивного діагностування;

3) оптимізація аудиторної та позааудиторної навчальної взаємодії учасників освітнього процесу у межах створеного аксіорозвивального середовища.

Розглянемо кожну з виокремлених педагогічних умов детальніше.

1. Використання історико-філософського досвіду в процесі формування ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку.

Зрозуміло, що формування ціннісно-сміслової сфери в системі вищої освіти відбувається у процесі професійної підготовки, що спрямована на формування професійних компетентностей особистості. Утім, обґрунтована в дослідженні доцільність вироблення ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку на прямій від професійного складника такої підготовки до ціннісного, від загальнолюдських цінностей до конкретних цінностей професії, співвіднесена з логікою поетапного демонстрування тісного зв'язку між професійними та загальнолюдськими цінностями, їхніх взаємовпливів.

Зауважимо, що співвідношення цінностей, ціннісних орієнтацій і життєвих пріоритетів, прагнень особистості має філософсько-історичний вимір. У ході спеціальних наукових студій визначено [156], що властиві для певної культурно-історичної доби філософсько-інтелектуальні ідеї й установки, панівні на той час цінності, що із цими установками й ідеями пов'язані, виявляють визначальний щодо ціннісних орієнтацій і життєвих прагнень особистості характер. Тому звернення до історико-філософського досвіду для формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів, зокрема із бухгалтерського обліку, є обов'язковими.

Осмилення філософського спадку Античності, що складає фундамент європейської цивілізації, уможлиблює простеження студентами генези ідей цінностей індивідуального й універсального значення. У такому сенсі показовими є, передусім, твори Платона (міркування про ціннісний статус ідей добра, блага й краси) [163] й Аристотеля (артикуляція ідеї індивідуального виміру цінностей) [15]. Доба Середньовіччя цікава теоцентричною моделлю світу, що ґрунтувалася на фундаментальних принципах добра та милосердя. Цікавими з точки зору розуміння ціннісного дискурсу Середньовіччя видаються міркування Августина Блаженного в легендарній «Сповіді» про те, що для людини постає принципово важливим дотримання принципу любові до ближнього, як справжнього вияву любові до Бога: «Блаженний хто любить Тебе, хто любить і ближнього в Тобі, і ворога заради Тебе» [2].

У контексті прищеплення майбутнім спеціалістам з бухгалтерського обліку системи цінностей, визнаних в експертному середовищі моральними й культурними домінантами, присутнім є аналіз історико-філософського досвіду доби Відродження з огляду на виведення в цей час на перший план інтелектуальних пошуків і суспільних настроїв саме цінностей гуманізму (йдеться про цінності людського життя, гідності людини, її розуму та волі, краси). Так, міркування про духовне зростання як шлях до морального життя знаходимо у праці Джордано Бруно «Про героїчний ентузіазм» [31]. Духовне зростання пов'язує із цінностями інтелектуальної культури та саморефлексії у своїх «Пробах» Мішель Монтень [136].

Філософські візії мислителів Відродження набули подальшого розвитку у працях учених Нового часу, тому що «система цінностей Нового часу очевидно включає цінності людського життя, гідності людини, її розуму і волі. Особливе місце у цій системі займають цінності індивідуальної активності, вільної праці, підприємливості. З вказаними цінностями корелюють цінності розуму, науки й освіти» [156, с. 93]. Опрацювання філософського спадку Нового часу має принципове значення для прищеплення майбутнім спеціалістам із бухгалтерського обліку загальнолюдських цінностей; цінностей саморозвитку;

цінностей самореалізації й, водночас, цінностей прагматичного характеру. У такому ключі обов'язковим вважаємо розгляд міркувань Бенедикта Спінози, який у своїй фундаментальній «Етиці» [193], пов'язав моральне самовдосконалення людини із розвитком її пізнавальних можливостей, тобто фактично проголосив співмірними цінності морального й інтелектуального планів. Не можна також обійти увагою й «Сповідь» Жан Жак Руссо [181], який стрижнем моральності особистості вважав сумління, що корелює із цінностями щирості, відкритості й, водночас, відповідальності. Крім того, варто згадати трактат «Про суспільний договір» [182], у якому Руссо потрактує тему свідомого сприйняття суспільних інтересів, позиціонуючи останні як особливу цінність.

Проте, фундаментальними щодо пошуку шляхів забезпечення ефективності процесу формування ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку є доробки мислителів Новітніх часів, через які «червоною ниткою» проходить ціннісна проблематика, що саме до середини ХІХ сторіччя набула свого концептуального та теоретичного вираження. Учені одностайні у баченні витоків аксіології в надрах неокантіанства, представники якого В. Віндельбанд і Г. Ріккерт оголосили поняття «цінність» засадничим предметом філософії [157, с. 17–18].

Закономірно, що для формування ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку доречним є вивчення матеріалів аксіологічної теорії та її різних концепцій:

1) студій із проблем натуралістичного психологізму (А. Мейнонг, Р. Пері, Дж. Дьюї, К. Люїс);

2) творів представників Баденської школи неокантіанства (В. Віндельбанд і Г. Ріккерт), а також Марбурзької школи (Г. Коген);

3) здобутків персоналістичного онтологізму (М. Шелер, М. Гартман);

4) робіт із проблематики культурно-історичного релятивізму (В. Дільтей, А. Тойнбі, О. Шпенглер);

5) наукових розвідок прихильників соціологізму (М. Вебер, Е. Дюркгейм).

Крім того, аксіологічна теорія привертала та привертає увагу багатьох дослідників на теренах колишнього СРСР. Тому вважаємо за необхідне вводити до навально-методичного наповнення дисциплін загальноосвітньої підготовки та дисциплін фундаментальної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки, що їх містить навчальний план професійної підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, філософських і наукових напрацювань таких авторів, як: Євген Андрос, Віктор Андрущенко, Іван Бех, Андрій Здравомислов, Мойсей Каган, Сергій Кримський, Борис Лихачов, Юрій Пелех, Мирослав Попович, Сергій Пролєєв, Микола Розов, Анатолій Ручка, Віталій Сластьонін, Михайло Яницький та ін.[11, 12, 24, 91, 112, 158, 159, 189, 235, 236].

У дослідженні з'ясовано, що твори та наукові студії всіх вищевказаних філософів і науковців неналежно застосовують у процесі професійної підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, що порушує одну з важливих педагогічних умов – використання історико-філософського досвіду. Стан реалізації першої педагогічної умови було проаналізовано шляхом опрацювання навчальних планів підготовки студентів спеціальностей 5.03050901 «Бухгалтерський облік», 071 «Облік і оподаткування» та виявлено дисципліни, які мали б найбільше забезпечувати формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій. Серед останніх:

– дисципліни загальноосвітньої підготовки: («Історія України», «Громадянська освіта»);

– дисципліни фундаментальної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки («Політична економія», «Основи філософських знань», «Економічна теорія», «Економіка підприємства»);

– дисципліни професійної та практичної підготовки («Економічний аналіз», «Контроль і ревізія», «Фінансовий облік»), вибіркові дисципліни («Облік і аналіз ЗЕД», «Страхові послуги», «Ціноутворення»).

Справедливим буде зазначити, що комплекси вищеперерахованих дисциплін очевидно потребують перегляду та вдосконалення. Модернізація змісту вказаних дисциплін загальноосвітньої, фундаментальної та професійної

підготовки, на наше переконання, передбачає більш ґрунтовне та масштабне залучення масиву філософських творів у контексті фундаментальної професійно-ціннісної підготовки. Для опанування студентами такими дисциплінами було упроваджено розроблений на основі матеріалу першого розділу дисертації авторський курс «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології», під час вивчення якого роботу студентів було спрямовано на засвоєння теоретичних і практичних знань про аксіологію, її витоки, основні поняття (аксіологія, цінності, професійні цінності, професійно-ціннісні орієнтації тощо).

2. Змістове наповнення фахових навчальних дисциплін ціннісно-професійним контентом і забезпечення його супроводу засобами об'єктивного діагностування.

Професійне самовдосконалення майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку полягає у створенні системи фахової підготовки, спрямованої на роботу студентів над власною особистістю, розвиток професійних ціннісних орієнтацій на різних рівнях фахової підготовки, покращення здатності до професійної самоідентифікації на основі формування ключових компетентностей.

Для реалізації другої педагогічної умови є доцільним відвідування майбутнім спеціалістам із бухгалтерського обліку публічних лекцій, конференцій, семінарів, круглих столів, майстер-класів, що уможлиблює осмислення та закріплення ними наявної та фіксацію нової інформації, отримання зразка майстерного провадження професійної діяльності.

Процес формування у майбутніх бухгалтерів професійних ціннісних орієнтацій варто розгортати в руслі цілісного підходу, що передбачає застосування низки розвивальних заходів щодо особистості, і щодо освітнього процесу. У контексті останнього видається результативним доповнення лекційних форм навчального процесу системою семінарських і практичних занять, організованих як дискусії, диспути, брейн-ринги, круглі столи, колоквиуми та спрямованих на моделювання мікроситуацій-проблем і робочих ситуацій, максимально наближених до реальних умов роботи в бухгалтерії (призначення ситуації – пропонування проаналізувати її й ухвалити обґрунтоване професійне рішення).

Формування професійних ціннісних орієнтацій майбутніх бухгалтерів у ході аудиторної роботи вимагає оновлення не тільки її форм зокрема, а й змісту економічної освіти загалом. Зажаючи на цілісний розгляд процесу формування означеного феномену, необхідно зорієнтовувати на формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку професійних ціннісних орієнтацій зміст усіх навчальних дисциплін. Це слугуватиме запорукою налагодження міждисциплінарних зв'язків між навчальними предметами гуманітарної, соціально-економічної, природничо-наукової, професійної та практичної підготовки для усвідомлення майбутніми бухгалтерами змісту навчання в контексті майбутньої професії та формування професійних ціннісних орієнтацій. З огляду на те, що процес формування професійних ціннісних орієнтацій охоплює механізм самовдосконалення, саморозвитку, самовиховання особистості, то оновлення змісту економічної освіти передбачає поглиблення психолого-педагогічної підготовки майбутніх бухгалтерів, створення циклу психолого-педагогічних дисциплін.

Зміни в освітньому процесі підготовки майбутніх обліковців необхідно розпочинати з орієнтації діяльності викладачів на формування у студентів професійних ціннісних орієнтирів. На практичних і семінарських заняттях із будь-якої навчальної дисципліни мають домінувати дискусійні форми роботи, які стимулюватимуть самостійність, ініціативність, активність, рефлексивність майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку. Йдеться про використання вищеописаних форм для виокремлення ціннісного контенту кожної теми, модуля, курсу, і навпаки визначення тем, модулів чи навіть курсів, що, на їхню думку, несуттєво впливають на формування професійно-ціннісних орієнтирів.

Формування у майбутніх бухгалтерів умінь і навичок, необхідних для професійного самовираження, варто розпочинати з опанування навчальних дисциплін. Метою освітнього процесу економічного ЗВО постає підвищення якості підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку шляхом ефективного формування їхніх професійних ціннісних орієнтацій. Досягнення такої мети пов'язане з моделюванням освітнього процесу, беручи до уваги

предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності студентів; а також із доповненням змісту циклу дисциплін «Фінансовий облік», «Економіка підприємства», «Контроль і ревізія» курсом «Кодекс етики професійних бухгалтерів».

Одним із заходів інтенсифікації процесу опанування знань є поглиблення змісту нормативних дисциплін професійної підготовки (завдань самостійної роботи, семінарських занять, індивідуальних і колективних проектів із проблем професійної самоідентифікації). Розв'язку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку сприяє введення у структуру навчальних дисциплін тренінгових засобів навчання як форми організації навчально-практичної діяльності, що уможливорює цілеспрямований вплив на формування досвіду успішності. Групова творча робота професійного змісту дає змогу викладачам посилювати виховний вплив на особистість кожного студента, контролювати процеси сприйняття й інтеграції професійно значущих установок.

Інформаційне забезпечення змісту формування професійних ціннісних орієнтацій майбутніх бухгалтерів передбачає збагачення змісту навчальної діяльності виховними функціями, спрямованими на прищеплення студентам професійних ціннісних орієнтацій; насичення виховного процесу ЗВО заходами професійного самовизначення.

Серед форм роботи, результативних щодо формування професійних ціннісних орієнтацій студентів економічних спеціальностей, виокремлюємо індивідуальні, парні, групові та колективні. До переліку методів виховання, використовуваних під час вивчення фахових навчальних дисциплін, належать методи впливу на свідомість, які спрямовані на формування поглядів, уявлень, понять; активні методи, які стимулюють самооцінювання, саморефлексію, самовиховання (моделювання, розв'язання професійних ситуацій, бесіди, вправи).

Обсяг і зміст навчально-виховної діяльності студентів під час навчання в закладі вищої освіти визначає викладач. Це також стосується так званих творчих робіт і проектів – написання рефератів, доповідей, проведення рольових ігор, конференцій, брейн-рингів, вікторин, олімпіад тощо. Утім, сформована в такий

спосіб позиція виконавця не позначається позитивною на розвитку таких професійно значущих якостей особистості бухгалтера, як свідомо готовність до постійного самовиховання та самовдосконалення. Це актуалізує види занять без регламентованого безпосереднього керування викладача, в ході яких студент вступає з ним у суб'єкт-суб'єктні стосунки. Зважаючи на важливість формування професійних ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку на кожному занятті, останні повинні бути спрямовані на реалізацію методів і засобів навчання шляхом застосування системи спеціально розроблених завдань, які постачають комплексом взаємозалежних умов, спроектованим на структурні елементи заняття. Тому під час розроблення вищезгаданої системи завдань відповідно до запропонованих і описаних методів, засобів навчання орієнтиром слугувало формування навчально-ціннісної, інформаційної, соціальної, комунікативної й етичної компетентності.

Вищезазначеному відповідають методи активізації навчання, що уможлиблюють об'єднання в навчальному процесі прогресивних теоретичних розробок і конкретної професійної практики, забезпечення активної пізнавальної роботи майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку.

Аналіз сучасного наукового підходу до організації навчального процесу із залученням активних форм і методів навчання слугував підґрунтям для створення порівняльної характеристики пасивних, активних та інтерактивних форм навчання.

Упровадження названої вище умови переконує в тому, що в процесі формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці доцільно практикувати такі види навчання, як проблемне, контекстне, інтерактивне, інтегроване.

Проблемне навчання у вищій школі – це навчально-пізнавальна діяльність тих, кого навчають, для засвоєння знань і способів діяльності в умовах проблемної ситуації, самостійний аналіз студентами ситуацій, формулювання проблем та їхнє розв'язання шляхом висунення пропозицій, гіпотез, обґрунтування та доведення останніх, а також перевірка правильності

розв'язання. Сутність проблемного навчання окреслює пошукова діяльність, коли студент активізує засвоєний раніше матеріал і виробляє на його основі рішення. Активні методи проблемного навчання доцільно реалізовувати у формі лекції (проблемна лекція), семінарського заняття (проблемні семінари) тощо. Прикладом проблемного семінару можуть слугувати евристичні завдання, які буде описано нижче. Пріоритетною метою застосування активного проблемного методу є спрямування роботи на розвиток умінь і навичок, формування професійно-орієнтованого мислення на основі комунікативного методу (дискусії, комунікативні ситуації проблемного спілкування, обговорення проблем тощо). Наприклад, під час вивчення дисципліни «Інформаційні системи та технології обліку» метод проблемного навчання використовували так: студенти виконували індивідуальне завдання дослідницького характеру, яке передбачало дослідження фундаментальних питань інформатики, сучасних і перспективних інформаційних технологій та виконання розрахункових облікових завдань, розробляли програми для розв'язування задач професійного змісту однією з мов програмування (VBA, HTML). Звіт із виконання індивідуального завдання кожний студент оформляв у вигляді власного продукту, зазвичай із використанням слайдів, аудіо та відеоінформації, та публічно захищав його [198]. Семінар-дискусію варто організувати у формі діалогічного, полілогічного спілкування між студентами або між ними і викладачем. Так, під час вивчення дисципліни «Основи економічної теорії» групу студентів розбивали на невеликі підгрупи (від 4 до 7 осіб) і пропонували на розгляд економічні ситуації, як-от: матеріальні та духовні цінності у період економічної кризи в Україні, причини інфляції, удосконалення податкової системи. Майбутні обліковці повинні були зрозуміти проблематику, обґрунтувати причини запропонованого не лише економічного, а й суспільно-духовного явища, навести аргументи та надати сформовані висновки [198]. До переваг таких семінарів-дискусій належить те, що студенти більш активно працюють унаслідок появи у них відчуття зацікавленості в ході обговорення проблемних питань, що мають особистісне значення. Загалом проблемне навчання сприяє посиленню інтересу майбутніх спеціалістів із бухгалтерського

обліку до здобуття знань, виробленню пізнавальної самостійності, кращому засвоєнню навчального матеріалу, формуванню навичок аналізу навчальної інформації, розвитку творчих здібностей.

Контекстним є навчання, що передбачає динамічне моделювання предметного та соціального змісту професійної діяльності, а відтак – забезпечення умов трансформації навчальної діяльності студента у професійну діяльність фахівця. Таке навчання постає реалізацією динамічної моделі руху діяльності студентів – від власне навчальної діяльності (наприклад, у формі лекцій) через квазіпрофесійну (ігрові форми, спецкурси) та навчально-професійну (курсіві роботи, виробнича практика тощо) до власне професійної. Визначальною характеристикою освітнього процесу контекстного типу вважають моделювання предметного та соціального змісту майбутньої професійної діяльності на основі відтворення реальних професійних ситуацій. За такого навчання моделюванню підлягає не тільки предметний зміст професійної діяльності, а й її контекст і соціально-ціннісний зміст. Тому метою діяльності студента стає не опанування основ наук і накопичення певної інформації, а формування здібностей до провадження професійної діяльності шляхом вироблення суспільно-поведінкових моделей з орієнтацією на суспільно-ціннісні еталони. Інформація займає структурне місце мети діяльності студента лише до певного моменту, надалі набуваючи розвиненої практики свого застосування. Найважливішою одиницею роботи студента та викладача в контекстному навчанні визнано ситуацію предметної та соціальної невизначеності й суперечності. Для підвищення ефективності фахової підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку в дослідженні було введено спецкурс «Кодекс етики професійних бухгалтерів», який розкриває сутність професійного самовдосконалення та спрямований на формування системи професійних ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку (додаток М). Його засвоєння дає майбутнім обліковцям змогу навчитися планувати, організовувати та втілювати програму самоосвіти й самовиховання для формування та вдосконалення професійних ціннісних орієнтацій. Спецкурс передусім виконує таку функцію, як доповнення змісту

навчальної програми, тому має такі завдання, як: розширення та поглиблення знань у сфері професійної самоідентифікації на основі засвоєння системи загальнолюдських цінностей; вироблення необхідних умінь професійного самовиховання, самоосвіти та самоорганізації майбутніх бухгалтерів під час навчання шляхом засвоєння комплексу етичних цінностей; стимулювання до особистісного та професійного самовдосконалення; розвиток прагнення до вдосконалення особистісних і професійних ціннісних орієнтирів шляхом інтеріоризації цінностей із зарубіжного професійного досвіду; формування навичок роботи над собою; виховання наполегливості та критичності до себе; створення індивідуальної стратегії професійного самовдосконалення впродовж усього періоду навчання.

Інтерактивне навчання ґрунтується на психології людських взаємин і взаємодій, передбачає активну взаємодію викладача зі студентами під час професійного навчання. Сутність такого навчання полягає в організації спільного процесу пізнання, коли знання підлягають здобуттю в ході спільної діяльності на основі діалогу між викладачем і студентами, між студентами, а також шляхом безпосередньої взаємодії з навчальним оточенням або навчальним середовищем, що забезпечує високий рівень мотивації до навчання та моделює реальність, у якій учасники знаходять для себе галузь застосування набутого досвіду; співнавчання, взаємонавчання.

Базисом такого процесу виступає збіг рівнів сформованості ціннісних орієнтацій викладачів і студентів. З огляду на те, що у викладача зі значним життєвим і професійним досвідом такий рівень буде вищим, а подекуди й виразно вищим, останнім пропонували в умовах інтеракції визначити ціннісні вподобання студентів і «адаптувати» свій рівень для необхідного цілісного сприйняття навчально-пізнавальної інформації; наголошуючи, що під час розроблення методик інтерактивного навчання в процесі викладання обліково-економічних дисциплін слід мати на увазі тісний взаємозв'язок опрацьовуваного матеріалу із законодавством і практичною діяльністю, насиченість інформацією, що зазнає динамічних змін. До методів інтерактивного навчання можна зарахувати: ділові

ігри, метод роботи у малих групах, метод проектів, аналіз конкретних ситуацій, метод case-study, дискусії, тренінги.

До переваг упровадження ділових ігор у процес фахової підготовки майбутніх бухгалтерів належить можливість відтворення змісту та процесу професійної діяльності, проведення імітації складних виробничих та управлінських ситуацій із максимальним наближенням до реальних. Наприклад, під час опрацювання теми «Інвестиції на підприємстві» із дисципліни «Фінансовий облік» доцільно реалізовувати ділову гру за назвою «Я створюю власний бізнес: життєві реалії і моральний кодекс». У процесі гри студенти мають змогу моделювати типові виробничі ситуації, програвати свою поведінку в них, виступаючи в ролі директора, головного бухгалтера, економіста, обговорювати роль і значення загальнолюдських цінностей на етапі започаткування бізнесу (критерії добору засновників) і в ході його ведення (розподіл прибутку).

Під час вивчення дисципліни «Економіка підприємства» використовували метод роботи в малих групах. Для цього студентів розподіляли на мікрогрупи по 3-4 особи, що представляли підприємства роздрібної торгівлі. Студенти повинні були самостійно обирати напрям діяльності свого підприємства, вигадати його назву, встановити кількість робітників, географічне розташування й інші економічні параметри. Одним із найважливіших завдань було дотримання правил чесного ведення бізнесу, забезпечення соціального пакету працівників. Протягом семестра мікрогрупи виконували поставлені викладачем завдання, що репрезентували не лише зміст тем навчальної дисципліни, а й життєво-ціннісні підходи кожного студента до вирішення конкретних завдань. Оцінювання результатів навчання передбачало залучення методу проектів, а саме – підготовку наприкінці опанування навчальної дисципліни кожною мікрогрупою презентації свого підприємства [126].

Вирізняється ефективністю в контексті фахової підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку проведення занять із застосуванням методу case-study. Аналіз конкретних ситуацій (метод конкретних ситуацій, кейс-метод, кейс-стаді, метод ситуаційного аналізу) – це метод навчання, який передбачає

опис реальних професійних, економічних, соціальних ситуацій. Авторська модернізація в дослідженні такого методу полягала в тому, що учасникам пропонували осмислити ситуацію, в описі якої не тільки відображено практичну професійну проблему, не лише актуалізовано комплекс знань, які потрібно засвоїти під час розв'язання проблеми, а ще й визначено необхідність виокремлення цінностей-якостей працівника (ів), що здатні підвищити виробничий ефект і забезпечити довіру інших. Прикметно, що власне проблема не має однозначних рішень. Кейс представляє рольову систему. Специфічними ознаками методу є: наявність моделі соціально-економічної системи, стан якої розглядають у певний дискретний момент часу; колективність вироблення рішень; альтернативність розв'язків; єдина мета в ході продукування рішень; наявність системи групового оцінювання діяльності; наявність керованого емоційного напруження тих, хто навчається [188]. Зокрема, таким методом послуговувалися на практичному занятті із дисципліни «Організація обліку на підприємствах малого бізнесу» з теми «Форми безготівкових розрахунків».

Тренінг – це запланований процес модифікації (зміни) ставлення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, шляхом набуття навчального досвіду для досягнення ефективності виконання в одному виді діяльності або в певній галузі [165]. Тренінгові форми навчання, на думку Г. Ковальчук [165], особливо привабливі з погляду формування різноманітних складників професійної компетентності фахівця. Серед основних завдань тренінгів слід назвати такі, як: орієнтація на кінцеві результати практичної діяльності, визначення нових виробничих цілей; згуртування колективу та вдосконалення професійної майстерності; посилення мотивації й ентузіазму студентів; удосконалення навичок спілкування студентів під час вирішення професійних завдань. Тому загалом зміст тренінг-навчання складає практичний досвід студентів з того чи того напрямку майбутньої професійної діяльності, що охоплює питання: виконання посадових обов'язків, доручень, підвищення якості праці; організації взаємодії з людьми (клієнти, керівництво, партнери) у межах діяльності умовного відділу на засадах «ціннісної близькості», підприємства, установи; проектування власної

діяльності самовдосконалення для ефективного вирішення проблем, опанування нових видів діяльності та нових соціально-функціональних ролей. З огляду на це постає очевидним, що використання тренінгу уможливить досягнення викладачем на основі «ціннісної близькості» стабільно високого рівня розвитку й освіченості студентів.

Інтегрованим навчанням називають процес об'єднання окремих елементів навчання та виховання в єдину цілісну систему, що відзначається спрямованістю на формування у майбутнього спеціаліста цілісного світосприймання. Прикладом інтегрованого заняття слугує бінарне заняття, що сприяє ефективному розвитку професійних здібностей і формуванню у студентів навичок самостійної системи мислення, умінь творчого застосування знань. «Бінарний» (походить від латинського «binariuse» – подвійний, двоїстий, той, що складається з двох частин (компонентів) [192]) у контексті освітнього процесу означає взаємодію двох викладачів, двох дисциплін. Бінарні заняття забезпечують цілісність і системність навчання. У ході дослідження такі заняття практикували під час проведення лабораторних робіт з інформатики й практичних занять з обліково-економічних дисциплін, коли завдання мали економічний характер і для розв'язку потребували використання комп'ютерного програмного забезпечення, як-от: «1 С: Підприємство», MS Excel, Ліга-Закон.

Перспективним в аспекті підвищення ефективності формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку видається розвиток цілеспрямованих творчих контактів із підприємствами. Така співпраця уможлиблює формування: важливих якостей майбутнього бухгалтера; готовності до практичного впровадження власних ідей; здатності доводити набуті знання, вміння, навички до остаточного практичного результату. На думку науковця Н. Уйсімбаєвої [211], це дає змогу не тільки синтезувати наявні теоретичні знання, організувати проведення дослідницької та самостійної роботи, а й розвивати підприємницькі навички, комунікативні здібності, творчість, самостійність. За таких умов навчально-виробнича практика слугує

умовою ефективного формування творчого стилю діяльності майбутнього фахівця, а також інтенсивного розвитку його професійної компетентності.

На основі досвіду проведення всіх видів практики в економічних коледжах, власного педагогічного та фахового досвіду, з огляду на незначну кількість часу, відведеного на навчально-виробничу практику, та з метою формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку у процесі фахової підготовки пропонуємо схему взаємодії навчально-виробничої практики та навчальних дисциплін (їхніх ціннісних блоків) (рис.2.2), якими у подальшому доцільно послуговуватися для складання змісту тематичних планів практики спеціальності 5.03050901 «Бухгалтерський облік», 071 «Облік і оподаткування».

Загалом під час дослідження особливостей формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку обґрунтовано доцільність розширення змісту фахових дисциплін шляхом інтеграції аксіологічного та компетентісного підходів у освітньому процесі ЗВО, який доцільно супроводжувати такими засобами об'єктивного діагностування: «Психогіометричний тест» (методика С. Деллінгера), методика визначення професійних ціннісних орієнтацій (методика «Квадрат цінностей»), «Ціннісні орієнтації» (методика М. Рокича), «Якорі кар'єри» (методика Е. Шейна), дослідження професійних ціннісних орієнтацій методом незакінчених речень, визначення престижу економічних професій (методика «Квадрат професій») (додатки Е, К, Л).

3. Оптимізація аудиторної та позааудиторної навчальної взаємодії учасників освітнього процесу у межах створеного аксіорозвивального середовища.

Ефективність формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій залежить від систематичності, фахової спрямованості та змісту навчальної й позааудиторної роботи.

Систему позааудиторної роботи розглядають як сукупність виховних впливів, що забезпечують цілеспрямованість, систематичність, послідовність, симбіоз педагогічного керівництва й ініціативи та самодіяльності студентів.

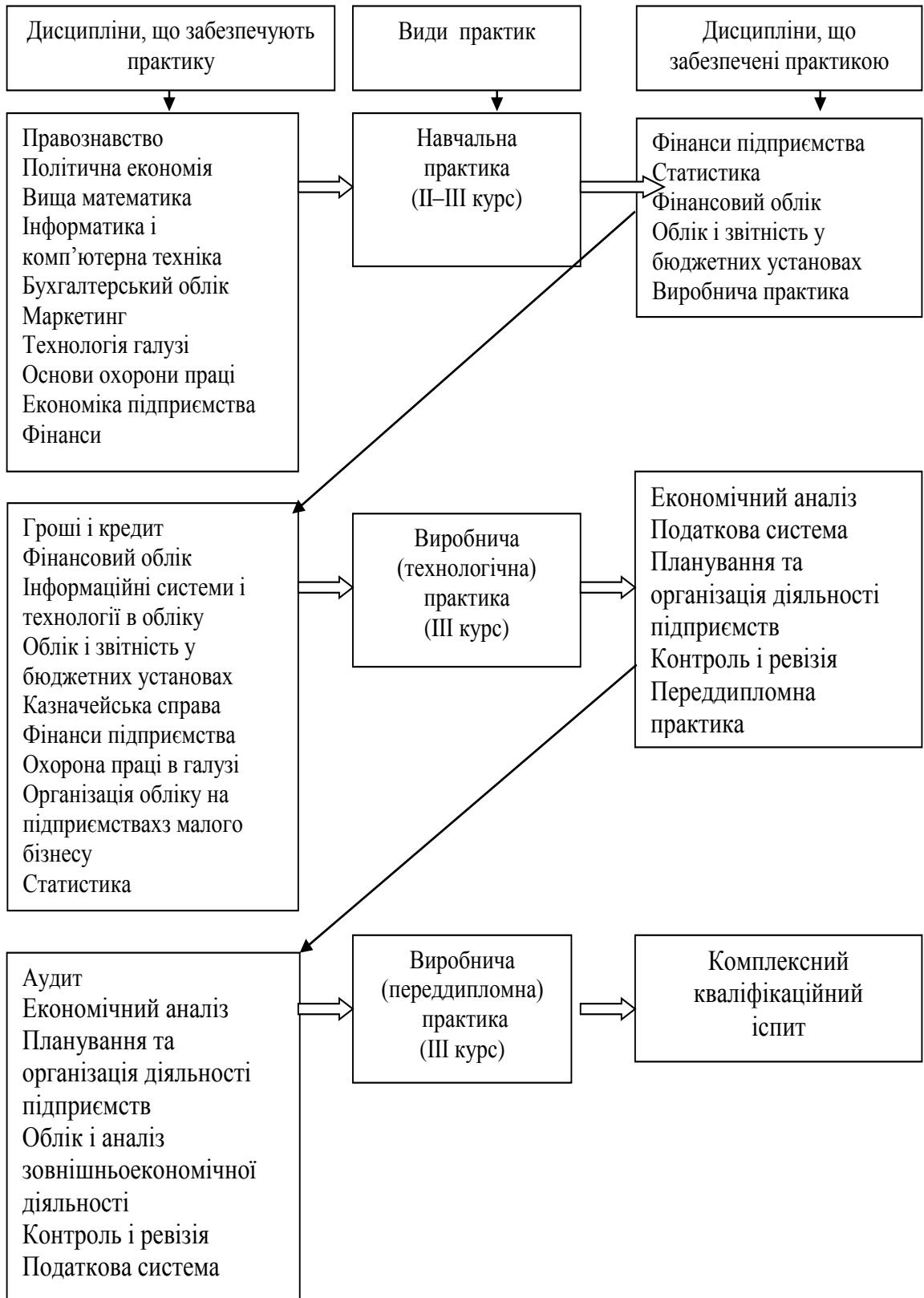

Рис. 2.2. Взаємодія навчально-виробничої практики та навчальних дисциплін

Основоположними принципами такої системи виступають професійно-педагогічна спрямованість освітнього процесу, взаємозв'язок і взаємозумовленість навчання і виховання студентів; тісний зв'язок теоретичної підготовки з виробничою практикою.

Позааудиторна робота в коледжі має форму різноманітних заходів у групі, на цикловій комісії, відділенні та передбачає студентське самоврядування, активність і самостійність студентів на тлі керівної ролі студентського активу та педагогічної допомоги викладачів. Позааудиторна робота стимулює формування особистості майбутнього бухгалтера із розвиненою ціннісно-смісловою сферою за умови інтеріоризації системи «позааудиторних» цінностей і професіоналізації всіх виховних впливів; сприяє наданню процесу набуття професії особистісного забарвлення; забезпечує умови вдосконалення фахової підготовки студентів і за правильної отримання ними практичного досвіду можливості для самостійних дій, пошуку власного професійного стилю.

Використання різноманітних форм позааудиторної роботи на основі ціннісно-суспільних орієнтирів активізує громадянську позицію кожного студента, закріплює позитивне ставлення до обраної професії, формує настанову на творче опанування.

Особливо ефективною щодо формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій є дослідницька діяльність.

Дослідницька діяльність, як відомо із гносеології, репрезентує одним із видів пізнавальної діяльності людини: її здійснення охоплює вивчення не тільки використовуваних у безпосередній практиці об'єктів, й нових, виявлених у ході розвитку самої науки, почасти задовго до їхнього практичного застосування. Як наслідок – нові знання відзначаються надійністю, обґрунтованістю, об'єктивністю, доказовістю й точністю. Важливим щодо дослідницької діяльності є те, що як спосіб отримання науково обґрунтованих знань вона постає на основі особливого виду логічного систематизованого міркування, на який поширюються вимоги логічної послідовності, несуперечливості та системності [226].

В освітній практиці з підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку традиційно виокремлюють два види дослідницької діяльності студентів – навчально-дослідницьку діяльність студентів (НДДС) і науково-дослідницьку роботу студентів (НДРС).

Загальноприйнятою на сьогодні залишається думка про провадження навчально-дослідницької діяльності майбутніх обліковців у рамках навчального плану. Крім того, перевагами НДДС вважають те, що для її організації не потрібно виокремлення спеціального часу, вона має масовий характер, оскільки припускає залучення у творчий процес усіх студентів. До основних форм навчально-пізнавальної діяльності, у межах яких відбувається реалізація НДДС, зазвичай зараховують лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття, самостійну роботу, курсове та дипломне проектування. Науково-дослідницька ж робота студентів постає системою позааудиторних занять, що безпосередньо пов'язана з освітнім процесом, проте виявляє якісну специфіку та відносну самостійність. НДДС забезпечує взаємозв'язок між освітнім процесом і науково-дослідницькою роботою в закладі освіти. До особливостей НДРС належить урахування в ній індивідуальних схильностей і наукових інтересів студентів, а також її ґрунтованість на принципах самостійності та добровільності майбутніх фахівців обліково-економічного профілю [151].

Ключову роль у цілеспрямованому формуванні дослідницької діяльності майбутніх бухгалтерів упродовж періоду навчання в коледжі відіграє комплексна система НДРС і НДДС як прагнення студента до найвищого особистісного еталону (цінності). Функціонування такої системи сприятиме творенню в студентському середовищі творчої атмосфери, стимулюванню залучення майбутніх фахівців у творчий процес самореалізації їх особистісних здібностей. Вирішення вказаних завдань передбачає: орієнтацію на індивідуальний підхід до визначення пріоритетних професійних цінностей, наукових інтересів і здібностей студентів; розроблення й упровадження в освітній процес різноманітних форм організації дослідницької діяльності, зокрема традиційних наукових змагальних заходів; заснування студентських наукових об'єднань і науково-навчальних

структур, які об'єднують викладачів, економістів, освітян, молодих учених і студентів; забезпечення можливостей для студентських публікацій; добір і підтримку особливо обдарованих студентів та ін. [179].

Загалом навчально-дослідницька діяльність і науково-дослідницька робота студентів є взаємодоповнюваними явищами: навчально-дослідницька діяльність дає змогу студентам долучитися до наукових досліджень, а науково-дослідницька робота – сформувати всі цінності-якості сучасного фахівця, необхідні для побудови успішної кар'єри.

У Рівненському економіко-технологічному коледжі організація професійно спрямованої науково-дослідної роботи майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку в позааудиторний час передбачає практикування таких форм і методів, які, з одного боку, забезпечують вирішення завдань формування професійно-ціннісної основи студентів, задоволенням їхніх персональних потреб і професійних інтересів (студентські наукові гуртки, секції наукових товариств; проблемні галузеві лабораторії), а з другого, уможлиблюють розв'язання комплексних завдань (науково-дослідна робота студентів за тематикою досліджень випускової циклової комісії, територіального центру Малої академії наук України).

На тлі використання різних форм роботи з обдарованими студентами, викладачі коледжу переконані в доцільності домінування самостійної роботи, а також пошукового та дослідницько-аксіологічного підходів до засвоєння знань, умінь і навичок. Саме тому педагогічні працівники Рівненського економіко-технологічного коледжу приділяють значну увагу участі студентської молоді в науково-дослідницькій роботі Малої академії наук України (МАНУ), як ефективній формі науково-дослідної діяльності, що сприяє розвитку творчого потенціалу талановитої молоді, її дослідницьких здібностей, залученню до активної дослідницької роботи.

Мала академія наук України – цілісна, багаторівнева система виявлення та відбору обдарованих особистостей, забезпечення ціннісного (духовного, інтелектуального, творчого) розвитку молодого покоління, створення умов для соціального та професійного самовизначення особистості, виховання майбутньої

творчої й наукової еліти України. Реалізовані в рамках її діяльності освітні проекти, наукові заходи й ініціативи створюють простір для професійного самовизначення, самореалізації та соціалізації обдарованої молоді.

Для організації освітнього процесу із прищеплення професійних цінностей (творчі здібності майбутніх фахівців, їхня позитивна «Я-концепція», розвиток інтелектуальних умінь, комунікативно-творчих здібностей, навичок самоуправління та самоорганізації, необхідних для творчої самореалізації особистості) у Рівненському економіко-технологічному коледжі розроблено алгоритм формування останніх у процесі пошуково-дослідницької діяльності на основі впровадження спеціальної освітньої програми «Я – ДОСЛІДНИК» для студентів спеціальностей 5.03050901 «Бухгалтерський облік», 071 «Облік і оподаткування» – слухачів наукових секцій Малої академії наук України (додаток Н).

Реалізація вказаної методики охоплювала II етапи (I–II курс навчання в коледжі). Перший етап (I курс) передбачав аналіз змісту навчального матеріалу за кожним напрямом, визначення рівня його ціннісної ваги; уведення в освітній процес навчальних і навчально-творчих завдань із забезпечення ефективного використання змісту кожної теми для розвитку ціннісної мотивації, характерологічних особливостей, професійних умінь і інших психічних процесів (пам'ять, увага, креативне мислення тощо).

Другий етап (II курс) – запровадження спеціальних навчальних курсів із розвитку творчих здібностей студентів під час пошуково-дослідницької діяльності. Складниками означеного програмного комплексу слугують: профільні програми, їхні розділи й аксіоблоки, спецкурси розвивального фахового спрямування, соціально-аксіологічні тренінг-курси, створені викладачами Рівненського економіко-технологічного коледжу спільно з педагогами Рівненського територіального відділення МАНУ.

Зважаючи на участь слухачів першого року навчання у наукових та освітніх проектах, конкурсних заходах дослідницького значення, індивідуальними навчальними планами останніх регламентовано обов'язковими визначення,

розроблення, затвердження тем пошуково-дослідницької діяльності, перспективних та календарних планів роботи на кожний навчальний рік, а також контроль за їхнім виконанням; облік індивідуальних занять, консультацій, результатів контрольних робіт, участі в навчальних сесіях, конкурсах, проектах, програмах тощо. Реалізація складників методики постає пріоритетом системи спільної роботи Рівненського економіко-технологічного коледжу та Рівненського територіального відділення МАНУ з формування творчих здібностей студентів у процесі навчально-пізнавальної й пошуково-дослідницької діяльності та спрямована на створення аксіосередовища, що передбачає:

- зміну ціннісних орієнтирів навчання у МАНУ із «культу знань» на «культ мислення»;
- переорієнтацію навчання на розвиток у слухачів здібностей творчого розв'язання нестандартних проблемних ситуацій, самостійного орієнтування в інформаційних потоках, тобто перехід до проблемно-дослідницької моделі навчального процесу;
- запровадження безперервної рівневої системи навчання із забезпеченням індивідуальних підходів, міждисциплінарної мобільності, створенням можливостей для опанування прийомів самоосвіти та самовиховання;
- постійне підвищення якості навчання, зокрема з використанням принципів зворотнього зв'язку, розвитком системи психологічного й соціологічного моніторингу та підтримки освітнього процесу;
- забезпечення тісної взаємодії освітньої та наукової сфер задля постійного оновлення змісту, форм та методів навчання у МАНУ, його методичного забезпечення відповідно до сучасних наукових досягнень.

Загалом наукова робота майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку є важливим елементом формування їхніх ціннісних професійних орієнтацій, оскільки уможливорює використання й у професійній, й у науковій царині дослідницьких методів для вирішення певного спектра завдань.

Позааудиторна діяльність – це складник виховного процесу в закладах освіти, що набуває реалізації під час виховних годин і позааудиторних заходів. На

виховних годинах результативним щодо прищеплення моральних норм і правил поведінки є застосування методу роз'яснення, що дає змогу впливати на свідомість студента. Серед форм слід назвати бесіди, диспути, дискусії, зустрічі із працівниками обліково-економічної сфери тощо.

Обґрунтоване в дослідженні створення аксіовиховного середовища, серед іншого, передбачало проведення виховних годин з елементами міркування («Цінності та антицінності людського буття», «Духовне наповнення життя особистості», «Пізнай самого себе», «Я у цьому світі»); з елементами дослідження («Цінності моєї родини», «Культура обслуговування у торговельних підприємствах», «Цінності людського спілкування»); з елементами дискусії («Переваги ринкової економіки», «До проблеми заощадження», «Етика сучасного бізнесу», «Гроші в житті людини», «Принципи діяльності фінансових установ») та ін. Підготовку до диспуту, як найбільш ефективної форми здійснювали за таким планом: формулювання теми та завдань, визначення питань для дискусії, рекомендована література та висновки.

Розвиток навичок поведінки відповідно до ситуації, співпереживання, формування чеснот, необхідних для професійної діяльності майбутніх фахівців, уможливорює використання в ході позааудиторної роботи сюжетно-дидактичних ігор. Посилює ефективність їхнього проведення дотримання таких умов: добір проблеми для ігор; відображення аксіологічного й економічного змісту в сюжеті та змісті гри; збагачення гри за тематикою, сюжетом, ролями; спільне виготовлення атрибутів для ігор; створення ігрової проблемної ситуації, аналіз вчинків за результатами гри.

Сприяє набуттю майбутніми фахівцями бухгалтерського обліку професійно-ціннісних установок проведення в коледжах економічно спрямованих вечорів відпочинку, як-от: «Клуб веселих і кмітливих економістів», брейн-ринги, круглі столи тощо. Як приклад, наведемо окремі з них.

1. *Вечір молоді «Аукціон економічних знань».*

На дошці представлено лоти. Оплата за лот – економічні знання, максимальна оцінка лоту – 12 балів. Кожен з учасників має картку, на якій

записують результати торгів. Веде аукціон брокер. Переможців торгів нагороджуються цінними призами.

Аукціон сприяє не тільки з'ясуванню студентами окремих економічних категорій, а й вихованню в них естетичних смаків (відповідний одяг), культури поведінки, лідерських якостей на тлі здорової конкуренції, комунікативних умінь.

2. *Розмова з майбутнім роботодавцем «За крок до професії».*

Під час проходження виробничої практики студентам пропонують провести розмову з керівником підприємства про особливості їхньої професійної діяльності та визначити, які риси характеру повинні бути притаманні працівнику. За результатами інтерв'ю студенти виокремлюють такі професійні цінності-якості, як: діловитість, працьовитість, дисциплінованість, професіоналізм, цілеспрямованість, заощадливість, підприємливість, чесність, порядність тощо.

3. *Вечір запитань і відповідей.*

Для виховання культури ділового спілкування проводять круглі столи у формі запитань-відповідей. До круглого столу запрошують керівників і головних бухгалтерів підприємств різних форм власності. Ділова розмова забезпечує взаємозв'язок випускників із майбутніми роботодавцями та виявляється ефективною щодо мотивування студентів до майбутньої професійної діяльності.

Відтак, ціннісні орієнтації особистості є складним утворенням, формування якого відбувається в ході аудиторної та позааудиторної діяльності. Підґрунтям формування ціннісних орієнтацій слугує єдність емоційної та пізнавальної діяльності, якої досягають у процесі реалізації таких двох форм на основі створення аксоорієнтованого середовища, а результатом – набуття майбутніми фахівцями бухгалтерського обліку позитивної мотивації щодо засвоєння ключових компетентностей як запоруки побудови успішної професійної кар'єри.

2.3. Структурно-організаційна модель формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці

У дослідженні висунуто припущення про вищу ефективність процесу формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці, представленого у вигляді спеціально розробленої моделі. Це розкриває потребу обґрунтування моделювання фахової підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку в коледжах економічного профілю через призму сформованості системи їхніх ціннісних орієнтацій.

Метод моделювання, як метод теоретичного й емпіричного пізнання дидактичних об'єктів і систем, визначається відтворенням базових специфічних характеристик досліджуваного предмета чи процесу на схематичному спрощеному об'єкті (моделі) [194]. Модель (із франц. *modele* – міра, зразок, норма; із лат. *modulus* – образ, зменшений варіант, спрощений опис складного процесу чи явища) витлумачують як зразок, що імітує, відтворює будову та дію певного об'єкта та є використовуваним для отримання нових знань про об'єкт [190].

Дослідник К. Рум'янцева зазначає, що вітчизняні науковці послуговуються моделюванням як апаратом для вивчення змісту освіти та конкретних навчальних дисциплін; засобом розв'язування окремих навчальних проблем в освітньому процесі загальноосвітніх закладів і закладів вищої освіти [180]. Моделювання, на думку Є. Аксьонової, С. Зеленкова [82], – це науковий метод дослідження об'єктів, процесів і ін. шляхом побудови їхніх моделей, які зберігають основні виокремлені особливості об'єкта дослідження. Модель, на їхнє переконання окреслює необхідні для дослідження грані об'єкта, відображаючи ознаки, факти, зв'язки, ставлення у вигляді простої наочної форми, що є доступною для аналізу та висновків.

Питання моделювання у педагогіці розробляли вчені: Н. Бахмат [23], О. Дахін [57], Є. Лодатко [125], О. Мещанінов [135], Ю. Пелех [158], О. Столяренко [200] й ін. У роботах науковців йдеться про те, що створена модель повинна виконувати прогностичну, евристичну та перетворювальну функції. Змодельована система фахової підготовки спеціалістів (за Н. Ничкало) поєднує в собі мету, завдання, різноманітні види навчальної діяльності, організаційні форми та методи, критерії дієвості і системи загалом, і окремих її підсистем [200].

За результатами аналізу психолого-педагогічних студій, практичного досвіду фахової підготовки спеціалістів у коледжах у дослідженні розроблено структурно-організаційну модель формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці. У контексті вивчення різних етапів розроблення моделі формування професійних цінностей було проаналізовано професійно важливі операції та дії, притаманні професійній діяльності фахівця, та зроблено висновок про присутність розкриття у крім процесу формування професійних цінностей означеного профілю, структури особистісних цінностей суб'єкта.

Розроблена модель складається із чотирьох взаємопов'язаних блоків – цільового, концептуального, змістово-операційного та результативно-оцінювального. Обґрунтовані організаційно-педагогічні умови є основою структурно-організаційної моделі формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці. Розглянемо більш детально кожен із визначених блоків.

Цільовий блок моделі передбачає мету, основою для формулювання якої слугувало соціальне замовлення на формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці освітнього рівня «молодший спеціаліст», а також конкретизовані відповідно до мети завдання освітнього процесу. Цей блок відзначається на досягнення конкретного результату підготовки майбутнього бухгалтера у ЗВО – забезпечення формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних

професійних орієнтацій у фаховій підготовці шляхом реалізації організаційно-педагогічних умов.

Під час розроблення цільового блоку за мету вважали як ідеальний, свідомо планований результат освітнього процесу щодо дій та умов, які його породжують.

Для досягнення мети ставили відповідні завдання, серед яких: формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку в ході професійної підготовки «цінностей соціалізації» та «цінностей індивідуалізації», тобто професійних цінностей-якостей та особистісних рис характеру, необхідних для успішної професійної діяльності; виховання й розвиток професійно значущих знань та вмінь спеціаліста з бухгалтерського обліку; цілеспрямований розвиток професійної компетентності; набуття практичного досвіду обліково-економічної діяльності; організація навчальної діяльності студентів, спрямованої на формування ціннісних професійних орієнтацій; прищеплення прагнення та здатності до самоосвіти, вироблення навичок самоконтролю; забезпечення рефлексивно-мотиваційних функцій процесу професійної підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку.

Мету й завдання спроектованого педагогічного процесу на цьому етапі детермінувало соціальне замовлення на професійно компетентних спеціалістів з бухгалтерського обліку, здатних до саморозвитку, швидкої адаптації у постійно змінних умовах.

2. *Концептуальний блок* моделі формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку охоплює розгляд особливостей фахової підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку в коледжах крізь призму сформованості їхньої ціннісно-сміслової сфери, а також використаних у такій підготовці наукових підходів і принципів навчання, що слугують її підґрунтям і відзначаються потенціалом щодо вироблення найбільш стійких ціннісно-професійних орієнтирів [190]. Схарактеризуємо структурні елементи концептуального блоку.

Проектування моделі формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці в

ЗВО I–II р.а. передбачало застосування провідних дидактичних принципів, які уможлиблюють розроблення оптимальної системи методів, прийомів, засобів і форм організації навчально-пізнавальної, практичної та науково-пошукової діяльності студентів [38], серед яких:

- принцип ціннісної мотивації, що сприяє виникненню, закріпленню мотивів позитивного сприйняття та на цій основі успішному набуттю окремих професійних цінностей-знань, цінностей-умінь і практичних навичок, а також сформованості ключових компетентностей [160, с. 295];

- принцип системності, що визначає послідовність і логічний зв'язок у вивченні навчального матеріалу зі спеціальних дисциплін. Принцип припускає використання єдиних понять, термінів, законів, принципів, які безпосередньо впливають на формування фахової компетентності для провадження професійної бухгалтерської діяльності у будь-якій сфері;

- принцип професійної спрямованості, що вирішує проблему якості підвищення професійної підготовки майбутнього спеціаліста не тільки шляхом забезпечення загальними фаховими дисциплінами, а й посилення професійної спрямованості вивчення спеціальних дисциплін для виховання у студента управлінської культури;

- принцип комплексності відбиття у моделі різних професійних якостей, передусім знань і вмінь, майбутніх бухгалтерів для вироблення здатності виконувати свої професійні функції відповідно до вимог роботодавця з урахуванням конкретних виробничих ситуацій;

- принцип аксіогуманізації, що декларує пріоритет мети, конкретних цілей і завдань творчої самореалізації особистості, виховання на засадах орієнтації на найвищі гуманістичні цінності суспільства [160]. Його застосування регламентовано: зниженням культурного рівня підготовки; інтенсивною інтеграцією вищої школи до світового та європейського простору; поглибленням процесів глобалізації; розвитком інформаційних технологій; необхідністю формування гуманістичних цінностей; зростанням потреби правової відповідальності за користування свободою та дотримання правил законів;

– принцип праксеологічності як визнання значущості врахування практичного аспекту професійної діяльності.

Спектр специфічних, основоположних для побудови змісту навчального матеріалу, принципів утворюють:

- принцип проблемності (розкриття розумових здібностей студентів як суб'єктів навчання; виникнення інтересу до навчання; формування мотивів і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; пробудження творчого начала; виховання самостійності, активності, креативності студентів; сприяння формуванню всебічно розвинутої особистості, спроможної вирішувати майбутні професійні ситуації);

- принцип синергетичності (забезпечення умов для саморозвитку кожної підсистеми на основі діагностування, моніторингу, упровадження інноваційної діяльності);

- принцип модульності (структурування навчального матеріалу в такий спосіб, аби він цілковито давав змогу кожному студенту досягнути сформульованих дидактичних цілей і мав завершений блок із різноманітними інтегральними видами і формами навчання);

- принцип міждисциплінарності (взаємодія навчальних знань про об'єкти пізнання для глибшого розуміння навчального матеріалу, систематизації й узагальнення знань, формування у студентів умінь застосовувати знання з такої дисципліни під час вивчення інших на основі зіставлення предметних «аксіоблоків», формування світоглядних висновків, розвитку інтересу до вивчення дисциплін економічного циклу на основі сформованості нових цінностей-знань і цінностей-якостей).

З огляду на зазначені принципи й особливості педагогічних технологій виокремлено чотири види навчання – проблемне, контекстне, інтерактивне й інтегроване.

Фахова підготовка майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку детермінована реалізацією сучасних наукових підходів. Аналіз літератури з

обраної проблематики, представлений у розділі I, дав змогу виокремити спектр засадничих для дослідження наукових підходів. Розглянемо їх.

Аксіологічний підхід передбачає вдосконалення та корекцію професійної діяльності, забезпечує керування індивідуально-професійним розвитком, спрямовує на постійне самовдосконалення, формує здатність до самореалізації, саморегуляції та самоорганізації внаслідок інтеріоризації загальнолюдських і професійних цінностей. Аксіологічний підхід уможливорює розвиток фахівця на ґрунті гармонійного поєднання процесів професійного виховання, соціалізації та самовиховання [158].

Компетентнісний підхід відзначається переходом від оцінювання результатів навчання за кількістю витраченої праці до оцінювання результату за допомогою компетенцій, що виступають як цілісним набором знань, умінь, досвіду та зв'язків [107]. За таким підходом рівень освіченості оцінюють за здатністю розв'язувати проблеми різноманітної складності на основі наявних цінностей-знань і цінностей-умінь, тобто не зводять навчальну діяльність до здобуття знань, набуття вмінь і навичок, а беруть до уваги їхню єдність, взаємопроникнення й доповнення з огляду на сформованість «цінностей соціалізації» та «цінностей індивідуалізації».

Особистісно зорієнтований підхід в освіті пов'язують зі створенням активного освітньо-виховного середовища й обліком своєрідної індивідуальності в розвитку та саморозвитку, а також зміщенням у центр освітнього процесу студента як особистість – його установок, мотивів, цілей, психологічних характеристик і пізнавальних можливостей; з огляду на врахування інтересів студента, рівня його знань і вмінь, суб'єктного досвіду самостійної пізнавальної діяльності викладач визначає завдання занять, формує, спрямовує та коригує процес розвитку його особистості [38]. Однією із найважливіших у такому ключі постає цінність «орієнтація на інших».

Інтегративний підхід характеризується побудовою змісту окремого предмета або освітньої галузі у вигляді дидактичної моделі, що постає на взаємопов'язаному поєднанні елементів знань, зведених у «аксіоблоки» з різних

предметів, та набуває реалізації із застосуванням інтегрованих форм і методів організації навчання[145].

З огляду на пріоритет ціннісних професійних орієнтацій для професійної компетентності засадничими щодо підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку обрано аксіологічний та компетентнісний підходи.

Складником концептуального блоку також виступають окреслені в п. 2.1 дослідження компоненти сформованості ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку: ціннісно-мотиваційний (формування у студентів мотивації до сприйняття та засвоєння «цінностей соціалізації» та «цінностей індивідуалізації» як елементів аксіологічного знання, їхнє перетворення на переконання, професійно-ціннісні орієнтації), знаннево-цільовий (наявність у студентів знань про цінності, ціннісні уявлення та погляди, що допомагають оцінювати життєві, професійні явища й ситуації і «переводити» власне знання в категорію «значущості»), емоційний (своєрідне переживання знань і ціннісних понять); діяльнісний (набуття практичних цінностей-умінь, які відзначаються сформованістю навичок застосування знань-цінностей, переконань, реалізації професійно-ціннісних орієнтацій).

3. *Змістово-операційний блок* моделі розкриває зміст і методику формування ціннісних орієнтацій у процесі фахової підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, виступає імплемтарним алгоритмом діяльності викладача з розроблення й упровадження технології реалізації моделі шляхом адаптації форм, методів і засобів формування ціннісних професійних орієнтацій студентів; традиційних та інноваційних методів навчання; використання засобів навчання на засадах інтегральної єдності інформаційно-комунікаційних та аксіопедагогічних технологій [160, с. 334–346].

Основоположним елементом розробленої структурно-організаційної моделі стали визначені у процесі експериментального дослідження організаційно-педагогічні умови (*використання історико-філософського досвіду в процесі формування ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку; змістове наповнення фахових навчальних дисциплін*

ціннісно-професійним контентом і забезпечення його супроводу засобами об'єктивного діагностування; оптимізація аудиторної та позааудиторної навчальної взаємодії учасників освітнього процесу у межах створеного аксіорозвивального середовища), реалізація яких забезпечувала формування ціннісних професійних орієнтацій мабутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку у фаховій підготовці.

Особливість застосування вищезгаданих організаційно-педагогічних умов полягала у їхній комплексній, синтезованій і взаємодоповнюваній реалізації [168].

Для ефективної реалізації організаційно-педагогічних умов у дослідженні розроблено методичну програму, що складається із трьох етапів формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці, як-от:

1) діагностичний (I курс) – емпіричне визначення початкового рівня сформованості у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій, проведення вхідних/вихідних і контрольних зрізів для моніторингу динаміки розвитку сформованості ціннісних професійних орієнтацій у студентів випускних курсів за обраними критеріями, а також аналізу ефективності й адекватності технології реалізації пропонованої моделі; прищеплення мотивації до майбутньої професійної діяльності, інтересу до самостійного опанування фахових знань, уявлень про власний рівень розвитку вмінь;

2) базовий (II курс) – формування у студентів комплексу цінностей-знань, цінностей-умінь, навичок як засобу й інструменту професійної діяльності;

3) фаховий (II-III курси) – узагальнення набутих знань на основі об'єднання аксіоблоків дисциплін і формування ключових компетентностей; набуття досвіду практичної діяльності; вироблення ціннісно-сміислової готовності до професійної діяльності.

Для простеження динаміки зміни цінностей – і в контрольній, і в експериментальній групах – послуговувалися методикою вивчення цінностей особистості Ш. Шварца, що забезпечує необхідним науково-дослідним

інструментарієм дослідження ціннісно-мотиваційної сфери особистості (додаток Р).

Кожен етап передбачав поглиблення, узагальнення та систематизацію професійних знань, поступове нарощування знань, планомірне формування професійних умінь, розвиток і саморозвиток рис характеру та якостей особистості на основі виокремлення предметних аксіоблоків самими студентами. Методична програма відповідала дидактичними принципам послідовності та систематичності, цілеспрямованості, аксіоцентризму, врахування рівня готовності студента до навчальної та професійної діяльності, впровадження модернізованих форм роботи в аудиторний і позааудиторний час [191].

4. *Результативно-оцінювальний блок* охоплює діагностичний складник, спроектований на перевірку ефективності використання розробленої структурно-організаційної моделі та визначення результату – сформованості ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у процесі фахової підготовки. Блок передбачає моніторинг і діагностування рівнів сформованості, аналіз оцінювання отриманих результатів, а також, за необхідності, корекцію й окремих компонентів моделі, і педагогічних умов її ефективного функціонування. Сформованість ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку оцінювали на основі розроблених у п. 2.1 критеріїв (мотиваційно-орієнтаційного, когнітивного, комунікативного та функціонального) та виокремлених рівнів (високого, середнього та низького). Результатом підготовки визначено сформовані ціннісні професійні орієнтації майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у процесі фахової підготовки.

Розроблену структурно-організаційну модель формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці подано на рис. 2.3.

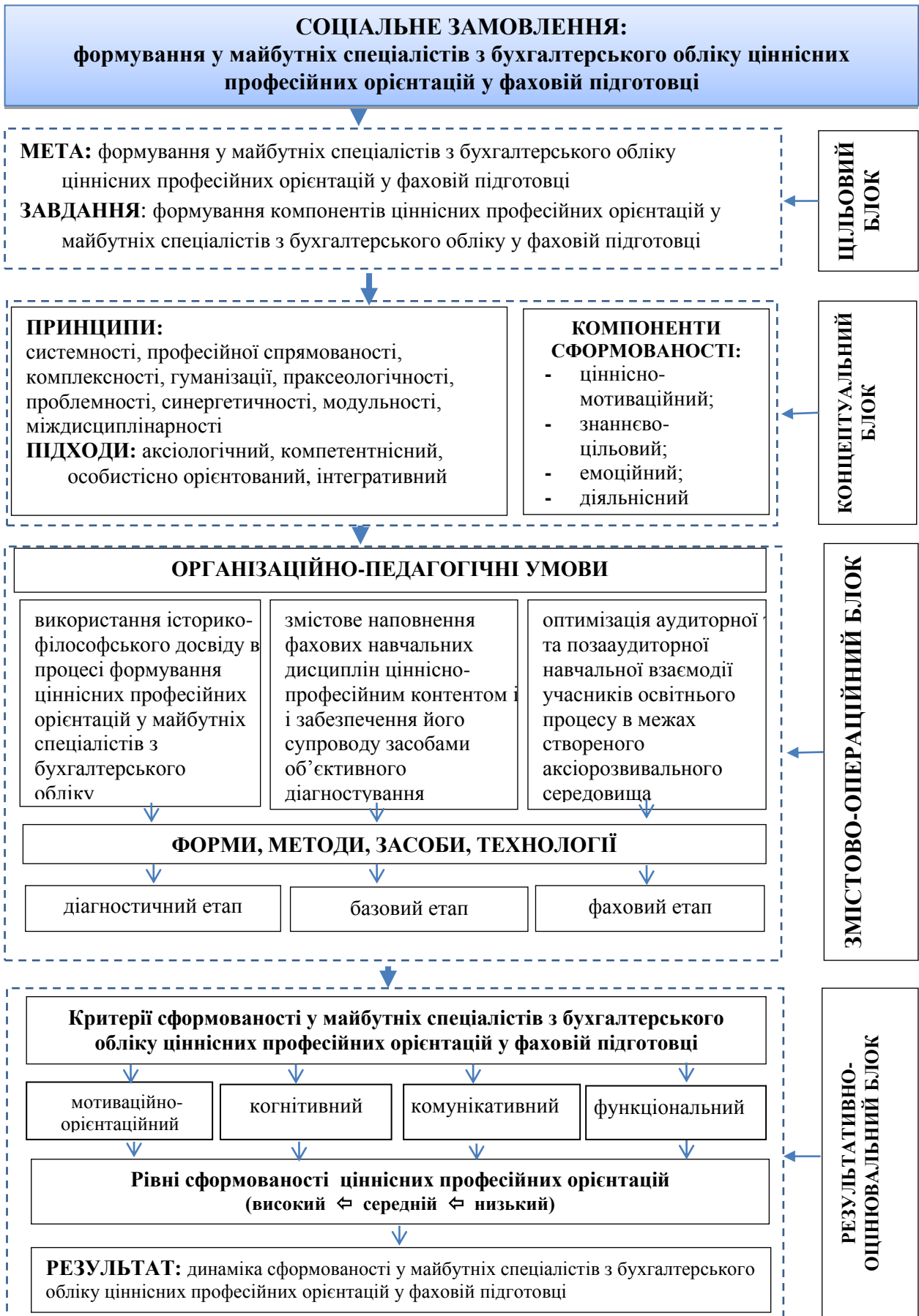

Рисунок 2.3. Структурно-організаційна модель формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці

Висновки до другого розділу

1. На основі аналізу й узагальнення теоретичних положень фахової літератури з проблеми дослідження сформульовано дефініцію поняття «ціннісні професійні орієнтації майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку», що постають як найбільш значущі для майбутнього фахівця явища, які визначають зміст, регламентують і спрямовують його професійну діяльність у обліково-економічній сфері, є основою для вибору й опанування професії бухгалтера, його професійного зростання та отримання внаслідок професійної діяльності соціально вагомих результатів. Таке явище має складну, багаторівневу структуру та системну організацію, а також постає сукупністю, взаємодією та взаємопроникненням компонентів: ціннісно-мотиваційного (позитивне ставлення до професії; вироблення мотивації до сприйняття та засвоєння аксіологічних знань і їхнього перетворення на переконання, професійно-ціннісні орієнтації), знаннево-цільового (система професійних знань, професійно-економічне мислення; наявність знань про цінності, ціннісних уявлень і поглядів, що допомагають оцінювати життєві та професійні явища й ситуації); емоційного (своєрідне переживання знань і ціннісних понять); діяльнісного (набуття практичних цінностей-умінь, які відзначаються сформованістю навичок застосування знань-цінностей, переконань, реалізації професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього бухгалтера).

2. Відповідно до поставлених у дослідженні завдань виокремлено критерії оцінювання сформованості ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у фаховій підготовці – мотиваційно-орієнтаційний, когнітивний, комунікативний, функціональний. Важливо, що мотиваційно-орієнтаційний критерій відповідає ціннісно-мотиваційному компоненту, когнітивний – знаннево-цільовому компоненту, комунікативний – емоційному компоненту, а функціональний – діяльнісному. На ґрунті вказаних критеріїв визначено три рівні сформованості ціннісних професійних орієнтацій у

майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у фаховій підготовці: низький, середній, високий.

3. Основними підходами до формування у майбутнього фахівця із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій визначено аксіологічний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, інтегративний. З огляду на пріоритет ціннісних професійних орієнтацій для професійної компетентності засадничими щодо підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку обрано аксіологічний та компетентнісний підходи.

Передумовами сформованості ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку названо створення ціннісно-орієнтованого освітньо-виховного середовища коледжу, формування ціннісної мотивації до вивчення фахових дисциплін і прагнення до професійної самореалізації на основі ціннісної самоактуалізації.

4. На основі результатів науково-теоретичного аналізу реального стану фахової підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у ЗВО I–II р.а. та власного практичного досвіду роботи зроблено припущення про можливість формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх бухгалтерів шляхом створення низки організаційно-педагогічних умов, як-от: використання історико-філософського досвіду в процесі формування ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку; змістове наповнення фахових навчальних дисциплін ціннісно-професійним контентом та забезпечення його супроводу засобами об'єктивного діагностування; оптимізація аудиторної та позааудиторної навчальної взаємодії учасників освітнього процесу в межах створеного аксіорозвивального середовища.

5. У ході дослідження розроблено структурно-організаційну модель формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці, яка є схематичним зображенням комплексу взаємопов'язаних елементів та етапів освітнього процесу, спрямованих на формування у майбутніх бухгалтерів ціннісних професійних орієнтацій. Запропонована модель складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків: цільового

(мета й завдання підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку), концептуального (принципи, наукові підходи, компоненти сформованості), змістово-операційного (методи, форми, засоби, технології навчання, організаційно-педагогічні умови), результативно-оцінювального (критерії, показники, рівні та результат сформованості ціннісних професійних орієнтацій). Обґрунтовані організаційно-педагогічні умови слугували базисом структурно-організаційної моделі формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.

Основні результати розділу відображено в наукових працях автора: [61, 62].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ТА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ З БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЦІННІСНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ

3.1. Організація і методика проведення експериментального дослідження

Проблема дослідження ціннісно-сислової сфери особистості, попри те, що не вирізняється новизною, зазнає на сьогодні актуалізації з огляду на появу різновекторних підходів до її осмислення. Передусім варто згадати особливо популярну на сучасному етапі методику вивчення системи цінностей Шварца (Schwartz, 1992, 2012, 2014), апробовану у понад 80 країнах і спроектовану навіть на такі широкі спектри, як особливості розвитку ціннісних орієнтацій у площині спільності та відмінності різних культур. Певний інтерес становили й роботи польських учених щодо структури ціннісних пріоритетів (Skimina; Ciecuch, 2015). Крім того, Tamir, разом із Шварцом і Цецюхом (Tamir and oth., 2016), вивчав питання прагнення до переживання людьми різних культур притаманних їм цінностей на рівні емоційних станів; Більські (Bilski) зі Шварцом (Szwartz) та іншими науковцями, на основі трираундового соціального Європейського опитування розглядав структуру моделі людських цінностей крізь призму відмінностей із базовими студіями Шварца (Szwartz, 1992); група вчених, на чолі з Hanel (Hanel and oth., 2018), здійснила цікаву наукову розвідку для з'ясування об'єктивності сприйняття особою цінностей сім'ї, міста та країни. У такому ключі обов'язковим має бути звернення до фундаментальної праці М. С. Яницького (Яницький, 2012), присвяченої ціннісному виміру масової свідомості, та відомої теорії постматеріалістичних цінностей R. Inglehart (Inglehart, 1977), що передбачає розподіл цінностей на дві групи: соціальні та

цінності самоактуалізації, зумовлені спрямованістю на «приєднання» або саморозвиток, а також визначення на основі методу «аксіометрії» розповсюдженості тих чи тих типів ціннісних орієнтацій в окремому суспільстві.

Під час організації дослідницької роботи (як і М. Яницький, 2012) у полі зору опинилася теорія Х. Клагеса (Klages, 1994), що передбачає розмежування цінностей суспільного обов'язку (виконавчість, дисципліна, порядок, слухняність) та цінностей самореалізації (самоствердження, свобода, творчість), а також виокремлення нормоцентричної й аутоцентричної орієнтації особистості (перша визначає домінування та тяжіння до суспільних норм, друга – ставлення до власного «Я»). Як бачимо, на сьогодні напрацьовано широкий спектр наукових підходів до вивчення ціннісної ієрархії (Maslow, 1968), діагностування ціннісно-сислової сфери особистості, вивчення системи цінностей особистості (навіть тих, що враховують різницю у «походженні» цінностей). Утім, попри значний пласт наукових доробків, на сьогодні не знайдено відповіді на таке запитання: *Чи впливає рівень розвитку ціннісно-сислової сфери особистості (ціннісних орієнтацій) на засвоєння предметного матеріалу у підлітковий період?*

У пошуках відповіді на зазначене запитання було проведено діагностування рівня розвитку системи ціннісних орієнтацій студентів усіх спеціальностей (5.02010501 «Діловодство», 5.02020701 «Дизайн», 5.03050201 «Інформаційна діяльність підприємства», 5.03050901 «Бухгалтерський облік», 5.05050210 «Обслуговування та ремонт обладнання підприємств текстильної та легкої промисловості», 5.05160201 «Швейне виробництво», 5.05160203 «Моделювання та конструювання швейних виробів», 5.14010201 «Обслуговування та ремонт електропобутової техніки», 5.14010301 «Туристичне обслуговування», 022 «Дизайн», 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», 071 «Облік і оподаткування», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка», 242 «Туризм», 133 «Галузеве машинобудування», 182 Технології легкої промисловості») Рівненського економіко-технологічного коледжу, що призвело до виявлення цікавого парадоксу: серед відповідей студентів спеціальностей із приблизно

однаковим рівнем розвитку ціннісно-орієнтаційних переваг *суттєво вирізнялися відповіді студентів спеціальностей 5.03030901 «Бухгалтерський облік» та 071 «Облік і оподаткування»* (курсив наш). З огляду на це було вирішено провести експеримент для отримання відповідей на такі запитання:

1. Чи зазнає змін рівень сформованості ціннісних професійних орієнтацій після впровадження в освітній процес запропонованих авторських курсів?

2. І чи вплине вищевказане на підвищення рівня освітніх здобутків студентів досліджуваної групи?

Актуальність означеного дослідження увиразнює ще й те, що у приватних бесідах студенти спеціальностей 5.03030901 «Бухгалтерський облік» та 071 «Облік і оподаткування» не вирізнялися загальною ерудицією та високим інтелектом, а навпаки – здебільшого залишалися стриманими та небагатослівними, на запитання відповідали із помітною дратівливістю й розгубленістю.

Загалом мету педагогічного експерименту вбачали у підтвердженні гіпотези про те, що: *збагачення навчального змісту аксіологічним наповненням, виокремлення предметних аксіоблоків і об'єднання їх у базовий знаннєвий контент, а також упровадження розроблених на основі матеріалу першого розділу дисертації авторського курсу «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології» і спецкурсу «Кодекс етики професійних бухгалтерів» у процес підготовки студентів за спеціальністю 5.03050901 «Бухгалтерський облік» та 071 «Облік і оподаткування» дасть змогу дослідити й установити найбільш доцільні та раціональні технології формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку в ході фахової підготовки. У майбутньому це призведе до помітного зростання рівня сформованості ціннісних професійних орієнтацій у процесі професійної підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку за обґрунтованими в розділі критеріями та підвищення рівня власне процесу професійної підготовки.*

Зауважимо, що визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців з бухгалтерського обліку, а також перевірку ефективності

авторського курсу «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології» та спецкурсу «Кодекс етики професійних бухгалтерів» як доповнення змісту циклу дисциплін «Фінансовий облік», «Економіка підприємства», «Контроль і ревізія» було зумовлено низкою чинників:

- по-перше, необхідністю достатнього обсягу експериментальної вибірки для статистично значущих результатів;
- по-друге, можливістю чіткого визначення рівнів сформованості професійних ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку на основі концептуально розроблених критеріїв у межах виокремлених педагогічних умов;
- по-третє, можливістю перенесення застосованих у спецкурсі підходів на навчальні дисципліни, уведені до навчального плану спеціальності 5.03050901 «Бухгалтерський облік» і 071 «Облік і оподаткування», звісно, беручи до уваги специфіку окремих дисциплін.

Вважаємо, що представлені авторський курс і спецкурс, реалізовані у межах запроваджених в освітній процес коледжу авторських педагогічних умов, повною мірою реалізують запропоновані методи, принципи та підходи до формування та функціонування моделі формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій. Отримані результати експериментальної перевірки відображатимуть ефективність запроваджених у коледжах (де здійснювали апробацію) педагогічних умов, розробленої авторської моделі навчання майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку та формування у них ціннісних професійних орієнтацій.

Загалом визначення рівня розвитку ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку в контрольних та експериментальних групах під час констатувального експерименту та його порівняння після створення педагогічних умов і впровадження авторського курсу «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології» та спецкурсу «Кодекс етики професійних бухгалтерів» (у комплексі із дисциплінами «Фінансовий облік», «Економіка підприємства», «Контроль і ревізія») уможливило простеження

впливу останніх на предмет виявлення рівня сформованості професійних ціннісних орієнтацій. Крім того, описаний формат експерименту дасть змогу оптимально оцінити ефективність запропонованої моделі.

Зважаючи на вищезазначене, метою педагогічного експерименту обрано перевірку рівнів сформованості професійних ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, а також ефективності педагогічних умов та авторської моделі їхнього формування.

З огляду на це основними завданнями на шляху досягнення поставленої мети є такі:

- 1) вибір та обґрунтування предмета оцінювання в рамках експерименту;
- 2) добір спеціальних методів оцінювання ціннісних професійних орієнтацій;
- 3) визначення шкали оцінювання критеріїв сформованості ціннісних професійних орієнтацій;
- 4) добір засобів діагностування для обраних критеріїв;
- 5) організація та проведення експерименту;
- 6) аналіз результатів та їхнє трактування.

Для успішного оцінювання ефективності авторського курсу «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології» та авторської методики перевірки рівня знань студентів зі спецкурсу «Кодекс етики професійних бухгалтерів» видається доцільним вивчення не тільки навчальних досягнень студентів, а й широкого кола характеристик, як-от: сформованість ціннісно-сміслової сфери; підвищення рівня самосвідомості на основі сформованих цінностей «соціалізації» й «індивідуалізації»; готовність до виконання професійних доручень, зростання ціннісно-мотиваційного рівня, прагнення до якісного виконання професійно орієнтованих практичних завдань.

Зважаючи на це, предметом оцінювання у дослідженні поставатиме *рівень сформованості у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій* як комплексної характеристики, що охоплює вищеназвані складники.

Експериментальне дослідження передбачало перевірку критеріїв оцінювання рівня *сформованості ціннісних професійних орієнтацій*, уведених включені у розроблену модель підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку. З огляду на концептуальну модель основними критеріями здійснення експериментальної перевірки було обрано: *критерій сформованості ціннісних орієнтацій, де професійним орієнтаціям відповідає рівень «цінностей соціалізації» та «цінностей індивідуалізації»; структурно-змістовий, базовий критерій та критерій педагогічних умов*. Сутність і значення кожного із названих критеріїв обґрунтовано у другому розділі дисертації.

Рівень сформованості ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку оцінювали за кожним із критеріїв трьох рівнів – високого, середнього та низького, також представлених у розробленій моделі (рис. 2.1). Під час визначення рівнів орієнтувалися на положення європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи та характерні ознаки ціннісно-мотиваційного, знаннево-цільового, емоційного й діяльнісного компонентів ціннісних професійних орієнтацій.

Вибір вищеописаного диференційованого формату оцінювання рівнів сформованості ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку був зумовлений потребою ретельного вивчення впливу запропонованих підходів і принципів формування ціннісних професійних орієнтацій на окремі грані підготовки майбутнього фахівця, а відтак – точного виявлення в ході подальшого аналізу експериментальних даних переваг і недоліків останніх для проведення детального діагностування окремих складників моделі та, в разі потреби, корекції її елементів шляхом додавання та/або заміни елементів – форм, методів, засобів навчання тощо.

Ще раз підкреслимо, що для визначення рівня сформованості ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку було виокремлено низький, середній і високий рівні, що відповідають показникам сформованості власне «цінностей адаптації», «цінностей соціалізації» та «цінностей індивідуалізації». Деталізуємо їх для кожного із компонентів

ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку.

На основі авторської методики М. С. Яницького оцінимо компоненти ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку за наведеними у методиці показниками на низькому, середньому та високому рівнях сформованості ціннісних професійних орієнтацій:

Низький рівень.

Низький, «адаптаційний рівень» професійної мотивації цінностей і переконань пов'язаний із усуненням тривоги та підтриманням необхідного балансу в системі «людина – середовище» засобами модифікації ціннісних орієнтацій [2377, с. 32]. Студент із таким рівнем сформованості ціннісних професійних орієнтацій володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно, не має бажання до власного самовдосконалення та професійного саморозвитку, дотримується принципу «орієнтація на себе», виявляє низький рівень професійних умінь, розв'язує професійні завдання лише за допомоги наставника.

Середній рівень.

Середній рівень ціннісних орієнтацій (домінують «цінності соціалізації»), що відображають внутрішнє прийняття (або неприйняття) цінностей значущих інших), а на їхній основі – професійної мотивації, прагнень, переконань, означає, що студент оперує певним обсягом навчального матеріалу, здатний його аналізувати, проте не має достатніх знань та вмінь для формулювання висновків, припускається окремих неточностей. Крім того, студент усвідомлює потребу власного професійного вдосконалення, виявляє вміння здійснювати самоконтроль, самоаналіз і самооцінювання результатів професійної діяльності, дотримується принципу «орієнтація на себе є меншою за орієнтацію на інших».

Високий рівень.

Високий рівень «цінностей соціалізації» та помітне підвищення рівня «цінностей індивідуалізації» (спрямованих на вироблення власної, автономної системи цінностей) визначають наявність стійкої професійної мотивації,

переконань, а також установок на творчість і досягнення. Студент зі сформованою системою загальнолюдських і професійно-ціннісних орієнтацій студент наділений професійними амбіціями, прагне до самоактуалізації, побудови успішної професійної кар'єри; вільно володіє навчальним матеріалом, успішно розв'язує завдання підвищеної складності, вільно й аргументовано висловлює думки, виявляє творчий підхід до виконання індивідуальних завдань, демонструє вміння роботи в команді, емоційно стійкий і максимально мобілізований під час самостійної роботи. Крім того, такий студент здатний до безперервного самовдосконалення у морально-етичному, патріотичному та професійному аспектах, а набутий в освітньому процесі аксіологічний базис забезпечує сформованість у нього високого рівня загальних і специфічних (фахових) компетентностей, знання методів, способів і наявність досвіду самостійного розв'язання професійних завдань.

Наступний етап пропонованого експерименту – вибір методів і засобів оцінювання рівня сформованості ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку за кожним із виділених показників і компонентів. Розроблена в дослідженні модель передбачає вибір для вимірювання показників за вищезазначеними рівнями таких засобів, як: анкетування, опитування, тестування та виконання професійних завдань.

Утім, з огляду на специфічні особливості оцінювання кожного із показників, вибір конкретних засобів діагностування був диференційованим, тобто спроектованим на оцінювання кожного з них із урахуванням придатності для вимірювання кількох компонентів одразу конкретно одного.

Оскільки спецкурс «Кодекс етики професійних бухгалтерів» містить завдання різних типів, у ході експерименту було оцінено перелік усіх показників, передбачених у розробленій моделі методики формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.

Так, під час викладання авторського курсу «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології» було взято до уваги те, що підвищення рівня

ціннісної мотивації студентів зумовлюють знання з аксіології (розділу філософії) про загальнолюдські та професійні цінності, що впливають на задоволення потреб особистості, а відтак детально роз'яснено засадничі положення не лише загальновідомої концепції А. Маслоу, а й її продовження – теорії мотивації К. Альдерфера [242]. Як наслідок – *студенти коледжу вперше набули аксіологічного підґрунтя для поглибленого розуміння теорії потреб (існування, зв'язку та поступу) на основі теорії мотивації, що полегшувало сприйняття надалі відомостей про значущість навчання, уміле використання в освітньому процесі інноваційних технологій навчання, перспективи майбутньої професійної діяльності, побудову успішної кар'єри тощо. Саме такий усебічно-ціннісний підхід припускає об'єднання емоційно-ціннісних (проблемне розв'язування завдань, створення «ситуацій успіху», цікавість до викладення матеріалу, моменти змагань) і дослідницьких (висунення гіпотез, постановка в ситуацію вибору, аналіз і синтез, самоаналіз, нестандартність пропонованих способів вирішення завдань, поступове підвищення їхньої важкості) стимулів. На основі таких можливостей формували й вводили до освітнього процесу першу педагогічну умову – використання історико-філософського досвіду в процесі формування ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку.*

З огляду на вищезазначене анкетування студентів для встановлення рівня сформованості ціннісно-сислової сфери, смисложиттєвих орієнтацій, ставлення до обраного фаху (враховуючи інтереси, потреби, бажання та цінності, а також рівень особистісної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності) було проведено перед початком запровадження авторського курсу й вивчення спецкурсу та після їхнього завершення.

З огляду визнання одним із найважливіших завдань педагогічного експерименту є визначення рівня цінностей-знань майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку, вектор якого було спрямовано на знаннево-цільовий компонент, що відображає рівень сформованості цінностей-знань *на основі засвоєння виокремлених у предметному змісті асіоблоків і міжпредметного їх*

об'єднання, що сприяло кращому усвідомленню наукових понять, стратегій розвитку сучасного бухгалтерського обліку; обізнаності майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку із системою й ієрархізованою структурою європейських суспільних цінностей, сучасними досягненнями, тенденціям та трендами у сфері економіки й фінансів.

Для оцінювання такого компонента обрано тестування як спосіб оцінювання, що нівелює людський фактор, економить час і гарантує достовірність отриманих результатів. Розроблені модульні тести охоплюють достатню кількість різнорівневих завдань, які дають змогу простежити й «нижню планку» рівня знань, й виявити ґрунтовно підготовлених студентів. Такий показник оцінювали за результатами трьох підсумкових тестів априкінці кожного змістового модуля, а також за результатами науково-дослідницької діяльності студентів у ході навчання, зокрема й у секціях МАНУ. Для успішного введення у освітній процес вказаного компонента запроваджували іншу концептуально виокремлену педагогічну умову – *змістове наповнення фахових навчальних дисциплін ціннісно-професійним контентом і забезпечення його супроводу засобами об'єктивного діагностування.*

Емоційний компонент репрезентує ціннісно-сміслову сферу людини, що накладається на сферу духовного розвитку особистості та набуває вияву в здобутках, особистісних новоутвореннях, знаннях, нормах і цінностях, мотивації до самовдосконалення, культурі спілкування, рефлексії, емпатії, толерантності, прагненні до самоактуалізації, саморозвитку, культурному зростанні тощо. Як було зазначено у другому розділі роботи, базисом діагностування духовного розвитку постають ціннісні орієнтації, моральні знання, моральні мотиви поведінки, а засобом досягнення такої мети – розвиток сприйнятливості емоційної сфери, засвоєння знань про моральні норми та створення відповідних моральних ситуацій. Серед ключових моментів виховання емоційно-ціннісного ставлення до навколишніх варто назвати такі, як: розвиток у студентів емоційності, сенситивності, здатності до рефлексії тощо; актуалізація готовності до емпатійної дії та її усвідомлення; закріплення альтруїстичної спрямованості як підґрунтя

співчуття; формування у студентів гуманістичної позиції під час взаємодії з навколишніми; формування загальної позитивної орієнтації, відкритості, довіри у взаєностосунках; вироблення вміння запобігати загостренню в подальшому та виникненню проблемних ситуацій; набуття вміння керувати власними емоціями в ситуаціях морального вибору [5].

Наступний компонент – діяльнісний – передбачав оцінювання практичної реалізації теоретичних засад ціннісно-мотиваційного та знаннєво-цільового компонентів структури професійних ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, що матимуть своїм виявом вирішення фахово-педагогічних завдань у процесі професійної підготовки.

Зазначимо, що розроблена модель пропонує введення в освітній процес оцінювання практичних навичок (використання в тестах задач, вправ, прикладів, проблемних ситуацій), тому якщо теоретична частина спецкурсу спрямована на розширення духовних обріїв студентів, то практична частина містить такі види роботи, як-от: реальні задачі (опрацювання реальних зразків бухгалтерських документів, завдання з реальної практики бухгалтерів), які формують навички майбутньої професійної діяльності. Вважаємо, що введення такого роду завдань сприятиме посиленню діяльнісного компонента у структурі ціннісно-професійних орієнтацій студентів.

Загалом діяльнісний компонент оцінювали також і за результатами виконання ситуаційних завдань, тобто завдань, які вимагають складних розумових операцій; задач практичного застосування; проблемних завдань; оформлення портфолію; підготовку доповідей, творчих проєктів, мультимедійних презентацій.

Вважаємо, що ефективність використання розробленої в дослідженні методики формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку буде *достатньою та задовільною в разі зростання рівня розвитку їхньої ціннісно-сміслової сфери, виявом чого слугуватиме підвищення рівня сформованості «цінностей соціалізації» та «цінностей індивідуалізації», а*

також рівня практичної підготовки за обраними показниками розвитку вищезазначених компонентів.

Варто зазначити, що методику формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку реалізовували і комплексно (основна частина експерименту), і диференційовано (перевірка окремо взятих авторських матеріалів). Під час упровадження запропонованих автором складників методики було отримано схвальні відгуки від навчальних закладів і установ. Так, дослідно-експериментальну роботу проводили на базі Рівненського економіко-технологічного коледжу НУВГП, Березнівського лісотехнічного коледжу НУВГП, Ладижинського коледжу ВНАУ, Новоград-Волинського промислово-економічного технікуму.

Аналітичний етап наукового дослідження (2012–2014 рр.) було присвячено визначенню початкового рівня сформованості ціннісно-сміслової сфери, вивченню теорії та практики підготовки майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку; аналізу наукової й методичної літератури, освітніх стандартів, навчальних програм (у частині гуманітарного складника), підручників з «Фінансового обліку», «Економіки підприємства», «Контролю і ревізії»; світового та вітчизняного досвіду підготовки майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку.

Пошуковий етап наукового дослідження (2014–2015 рр.) передбачав вдосконалення та корегування науково-методичного забезпечення організації процесу формування ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, що полягало в опрацюванні авторського курсу «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології», виявленні педагогічних умов і створенні авторської моделі.

Дослідницько-експериментальну перевірку педагогічних умов і розробленої моделі формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку реалізовували впродовж 2015–2019 років. За цей час було проаналізовано результати педагогічного експерименту, а також перевірено ефективність педагогічних умов і розробленої моделі формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у

фаховій підготовці; узагальнено одержані результати; укладено рекомендації до впровадження результатів дослідження в практику підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку; визначено перспективи подальшого дослідження окресленої проблеми.

Реалізація передбачених планом етапів наукового дослідження уможливила отримання проміжних результатів, необхідних для корегування завдань і добору подальших напрямів роботи.

Етапи та методи дослідження представлено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Етапи та методи дослідно-експериментального дослідження

Завдання	Характеристика	Методи
Аналітичний етап (2012–2014 рр.)		
Вивчення й аналіз проблеми	1) Визначення початкового рівня сформованості ціннісно-сміслової сфери студентів усіх спеціальностей РЕТК; 2) аналіз теорії і практики навчання майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку; 3) вивчення, аналіз наукової й методичної літератури, освітніх стандартів, навчальних програм і підручників; 4) визначення мети та завдань дослідження; 5) формулювання об'єкта і предмета наукового дослідження	Проведення анкетування за методикою М. Яницького аналіз, систематизація, абстрагування, синтез для вивчення й аналізу літературних джерел і педагогічного досвіду; бесіди, анкетування
Пошуковий етап (2014–2015 рр.)		

Завдання	Характеристика	Методи
Розроблення науково-методичного забезпечення	1) Аналіз специфіки навчання майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку; 2) опрацювання авторського курсу; 3) виявлення педагогічних умов і розроблення моделі формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку; 4) добір наявних і створення власних засобів навчання та застосування специфічних методів; 5) проектування змісту навчання із урахуванням рівня розвитку їхньої ціннісно-сміслової сфери	Ідеалізація, моделювання педагогічних процесів, узагальнення незалежних характеристик
Експериментальний етап (2015–2019 рр.)		
Педагогічний експеримент	1) Практичне впровадження передумов і моделі формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку; 2) проведення педагогічного експерименту; 3) узагальнення одержаних результатів; 4) розроблення рекомендацій до впровадження результатів дослідження в практику підготовки педагогів професійного навчання; 5) визначення перспектив подальшого дослідження окресленої проблеми	Педагогічний експеримент, тестування, бесіди, анкетування, методи Ш. Шварца, М. Яницького, математичної статистики, матриць і графіків

На цьому етапі дослідження було визначено показники, рівні, методи та засоби оцінювання рівня сформованості ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку, що забезпечать можливість проведення моніторингових досліджень із вказаного напрямку; виокремлено основні завдання експерименту, розплановано його етапи й обрано тип.

Мету дослідження також убачали в доведенні, що створення обґрунтованих педагогічних умов і запропонованих елементів розробленої моделі формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку (разом із запровадженням авторського курсу та спецкурсу) дасть змогу досягти більш вагомих результатів професійної підготовки порівняно з використанням традиційних складників методики. Для підтвердження такого припущення було сформовано експериментальну та контрольну групи. Для перевірки ефективності запропонованої методики формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку важливо, щоб на початку експерименту дві відібрані групи збігалися за своїми характеристиками, а після застосування педагогічного впливу, відповідно, відрізнялися.

На початку педагогічного експерименту для студентів-учасників експерименту проводили тестування на предмет встановлення початкового рівня *сформованості ціннісно-сислової сфери* майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку. У основній частині експерименту брала участь 181 особа; в експериментальній групі працювали 87 студентів, а в контрольній – 94 студенти (див. табл. 3.2, 3.3).

Те, що об'єктом педагогічних досліджень є люди із притаманними їм індивідуальними особливостями, дає змогу говорити про формальний збіг сформованих груп у статистичному плані. Для того, щоб визначити показник випадковості різниці характеристик експериментальної та контрольної груп, у дослідженні було використано статистичні методи.

Сутність застосування статичних методів полягає у порівнянні емпіричного значення обраного статистичного критерію з його критичним значенням. Так, те

що емпіричне значення критерію є меншим за критичне значення, означає, що характеристики експериментальної та контрольної груп збігаються із рівнем значущості 0,05 відповідно до обраної точності статистичного критерію. Те, що емпіричне значення критерію є більшим за критичне значення, доводить, що достовірність відмінностей у характеристиках експериментальної та контрольної груп за обраним статистичним критерієм дорівнює 95%.

Таблиця 3.2

Контингент студентів контрольної групи ЕД

Контрольна група (спеціальність 5.03050901 «Бухгалтерський облік»)

№ з/п	Назва ЗВО	Рік	Кількість студентів
1.	Рівненський економіко-технологічний коледж НУВГП	2015 (вступ)	21
		2016	22 (добір)
		2017	22
		2018 (випуск)	22
2.	Березнівський лісотехнічний коледж НУВГП	2015 (вступ)	21
		2016	22 (добір)
		2017	22
		2018 (випуск)	22
3.	Ладижинський коледж ВНАУ	2015 (вступ)	19
		2016	20 (добір)
		2017	20
		2018 (випуск)	20
4.	Новоград-Волинський промислово-економічний технікум	2015 (вступ)	24
		2016	30 (добір)
		2017	30
		2018 (випуск)	30
Кількість учасників КГ			94

Таблиця 3.3

Контингент студентів експериментальної групи ЕД
**Експериментальна група (спеціальність 071 «Облік і оподаткування»
спеціалізація «Бухгалтерський облік»)**

№з/п	Назва ЗВО	Рік	Кількість студентів
1.	Рівненський економіко-технологічний коледж НУВГП	2016 (вступ)	17
		2017	17
		2018	17
		2019 (випуск)	17
2.	Березнівський лісотехнічний коледж НУВГП	2016 (вступ)	14
		2017	15 (добір)
		2018	15
		2019 (випуск)	15
3.	Ладижинський коледж ВНАУ	2016 (вступ)	20
		2017	25 (добір)
		2018	25
		2019 (випуск)	25
4.	Новоград-Волинський промислово-економічний технікум	2016 (вступ)	28
		2017	30 (добір)
		2018	30
		2019 (випуск)	30
Кількість учасників ЕГ			87

Відтак у дослідженні очікуваним є результат, за яким характеристики досліджуваних груп на початку експерименту збігаються з рівнем значущості 0,05, а на його закінчення демонструють достовірність відмінностей між експериментальною та контрольною групами на рівні 95%. Це слугуватиме

підставою для констатації, що застосування пропонованих педагогічних підходів призведе до отримання статистично значущих результатів.

Для доведення доцільності проведення педагогічного експерименту із залученням сформованих експериментальної та контрольної груп видається необхідним обґрунтувати збіг обраної характеристики досліджуваних груп. Такою характеристикою поставав рівень сформованості ціннісно-сміслової сфери (індивідуальної ціннісної ієрархії), виміряний шляхом використання в експериментальній і контрольній групах методики М. Яницького й елементів методики Шалом Шварца, спрямованих на діагностування значущості окремих цінностей на рівні нормативних ідеалів, з одного боку, та життєвих принципів, з іншого, що можуть бути як присвоєні, так і відхилені майбутніми спеціалістами із бухгалтерського обліку як «двигуни життєвих прагнень» або ж їхні «гальма».

Наступним після з'ясування експериментальним шляхом початкового стану педагогічної системи етапом стало формування тестових завдань із акцентуванням на доборі питань загального циклу професійної підготовки. Тести проводили у формі електронного комп'ютерного тестування. Вибір такого способу перевірки рівня підготовки майбутніх фахівців уможливив забезпечення ефективного оцінювання їхніх навчальних досягнень, автоматизацію перевірки знань, оцінення ефективності організації навчального процесу.

Тестування, що передусім передбачало перевірку початкового рівня сформованості ціннісно-сміслової сфери (індивідуальної ціннісної ієрархії) майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, проводили перед початком навчального семестру, тобто до вивчення спецкурсу «Кодекс етики професійних бухгалтерів». Наступне тестування охоплювало питання з попередньо вивчених студентами дисциплін «Фінансовий облік», «Економіка підприємства», «Контроль і ревізія», тобто поставало єдиним інтегрованим опитуванням.

Комплекс тестових завдань було розроблено в середовищі Google Forms, яке є онлайн-сервісом для створення форм зворотного зв'язку, онлайн-тестувань і опитувань. До переваг системи належить її безкоштовність, вільний доступ,

простота в користуванні та широкі можливості для організації опитувань студентів такого зразка.

Студентам контрольної та експериментальної групи було надано доступ для проведення тестування, результати якого підлягали систематизації в табличній формі. Електронна комп'ютерна форма тестування уможливила нележне оцінювання навчальних досягнень студентів, автоматизацію перевірки знань і визначення ефективності організації навчального процесу.

Передбачені в тестуванні різнотипні завдання в закритій формі, на відповідність, із короткою відповіддю вимагали від студентів сформованості узагальнених інтеграційних знань і вмінь.

Під час перевірки тестових завдань із вищевказаних дисциплін було взято до уваги:

- правильність відповіді на поставлене запитання;
- розуміння студентом теоретичного матеріалу;
- здатність студента логічно й обґрунтовано викладати навчальний матеріал у своїх відповідях.

З огляду на те, що тестування виконувало насамперед контролюючу функцію, тобто мало на меті оцінення початкового рівня сформованості ціннісних професійних орієнтацій студентів контрольної та експериментальної груп, учасникам тестування було надано одну обмежену в часі (45 хв.) спробу. Крім того, після тестування студент міг переглянути лише його кінцевий бал, без розгляду правильних і неправильних відповідей.

Для обробки результатів тестування оперували статистичними методами.

Так, для обробки результатів за методикою Шалома Шварца застосовували t-критерій Стьюдента, а відповідно до визначеної шкали вимірювання, об'єму груп і характеристики результатів послуговувалися критерієм Фішера. На основі порівняння емпіричного та критичного значень було з'ясовано, що характеристики експериментальної та контрольної груп на початок педагогічного експерименту знаходять в зоні відсутності відмінності з похибкою 0,05.

Активна фаза експерименту передбачала впровадження у навчальний процес студентів експериментальної групи розроблених авторського курсу «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології» та спецкурсу «Кодекс етики професійних бухгалтерів». Склад, структуру спецкурсу та методику його використання детально висвітлено у другому розділі дослідження, а програму розміщено у додатку Н. Основний тематичний контент авторського курсу у додатках не подано, оскільки його зміст охоплює матеріалі першого розділу дисертації.

На формувальному етапі студенти експериментальної групи прослуховували розроблений на матеріалі першого розділу дисертаційної роботи авторський курс «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології», що відповідав першій педагогічній передумові – *«Використання історико-філософського досвіду в процесі формування ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку»*; вивчали змістові модулі навчальної дисципліни та виокремлювали аксіоблоки, зокрема «Доброчесність та об'єктивність», «Розв'язання етичних конфліктів», «Професійна компетентність бухгалтера», «Податкова практика», «Конфіденційність у роботі бухгалтера», «Міжнародна діяльність та бухгалтерська звітність» тощо. Застосування пропонованих педагогічних підходів призвело до статистично значущих результатів ціннісно-професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку.

Студенти контрольної групи навчалися за традиційною системою навчання, авторський курс «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології» та спецкурс «Кодекс етики професійних бухгалтерів» не опановували, аксіоблоки, відповідно, не виокремлювали (згадані вище теми були вміщено в програми інших дисциплін).

Отримані після формувального експерименту результати студентів експериментальної та контрольної груп було перевірено на статистичну достовірність та інтерпретовано для визначення ефективності впровадження педагогічних умов, а також застосування розробленої моделі формування

ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку.

Для встановлення рівня сформованості ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку за *ціннісно-мотиваційним компонентом* було проведено анкетування (додатки Ж, З, И), під час якого респонденти ранжували подані в анкеті десять універсальних цінностей Шалома Шварца [94]. Надалі, із застосуванням фокус-груп і на основі методики М. Яницького, вивчали ціннісні орієнтації студентів контрольної та експериментальної груп. Прикметно, що *вербалізація власних поглядів під час проведення групової дискусії як відповідей на поставлені запитання сприяла виявленню установок і переконань респондентів, їхніх очікувань та принципів оцінювання інших людей і процесів (в основному – освітнього)*. Після обговорення, що тривало майже 2 години, учасникам дискусії ставили запитання «Що б ви побажали собі у майбутньому?». Відкритість такого запитання уможливила отримання значного об'єму суджень і про рівень сформованості системи цінностей студентів, і про їхні ціннісні переконання та переваги, висловлені «прямою мовою». Відповіді студентів фіксували на відео, що дало змогу простежити частотність, із якою студенти згадували ті чи ті цінності. Унаслідок класифікації відповідей за їхньою значущістю було складено перелік цінностей, що домінували у студентів із зазначенням частотності їхнього згадування. Загальна кількість згадувань, як і в експерименті М. Яницького [237, с. 34], перевищувала 100%. Найбільш часто студенти називали цінності, що виявляють прагнення до економічного благополуччя, фізичної безпеки: «вища стипендія», «покращення матеріального стану», «послаблення навчального навантаження», «краще медичне обслуговування» тощо.

Наступна анкета, метою опрацювання якої було виявлення рівня ціннісно-професійної мотивації студентів, складалася з трьох блоків, загальним обсягом 50 питань. Перший блок анкети (1–17 питань) охоплював мотиви обрання фаху (інтереси, потреби, бажання), другий (18–34 питань) – аспекти задоволеності

студента обраним фахом, третій (35–50 питань) – цінність обраного фаху та мотиви досягнення успіху у майбутній професійній діяльності.

Загалом діагностування рівня сформованості ціннісних професійних орієнтацій за ціннісно-мотиваційним компонентом дало змогу експериментально дослідити мотиви навчальної діяльності майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, визначити вплив авторського курсу «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології» на формування ціннісних і смисложиттєвих орієнтацій, а також дієвість запропонованого спецкурсу «Кодекс етики професійних бухгалтерів» щодо розвитку пізнавальної активності студентів і ставлення до освітнього процесу.

Засобом вимірювання інших компонентів слугували модульні підсумкові тести. Кожен тест складався з блоків, які містили завдання на вимірювання знаннево-цільового, діяльнісного й емоційного компонентів для оцінювання рівня ціннісних орієнтацій в руслі оцінювання майбутніми спеціалістами із бухгалтерського обліку якості власних навчальних досягнень.

За результатами виокремлення та міжпредметного об'єднання аксіоблоків дисциплін визначення рівня засвоєння студентами професійних (дидактичних, правових, документознавчих, методичних, науково-пізнавальних, дослідницьких) цінностей-знань *показниками* знаннево-цільового компонента обрано такі, як: розуміння сутності, змісту, цілей та завдань майбутньої професійної діяльності як особистісної цінності; опанування системою знань, необхідних для ефективного виконання професійних завдань; обізнаність із методами та способами виконання професійних завдань.

Під час оцінювання знаннево-цільового компонента брали до уваги результати трьох підсумкових тестів із циклу дисциплін професійної підготовки: «Фінансовий облік», «Економіка підприємства», «Контроль і ревізія».

Нагадаємо, що діяльнісний компонент характеризується наявністю професійних умінь і навичок для успішної практичної діяльності та ціннісної орієнтації у навчально-виховному середовищі, тож припускає проектування особистістю образу майбутнього «Я», складання життєвих планів, які інтегровано

у моделі самовизначення та самореалізації в майбутньому. Проектування життєдіяльності можливе за наявності стійкої спрямованості особистості, орієнтованої на окремі, суспільно значущі цілі.

Перелік *показників* діяльнісного компонента утворили: сформованість професійних цінностей-умінь (організаційно-управлінських, інформаційно-технологічних, аналітико-статистичних) як сукупності вироблених у ході освітнього процесу професійних цінностей; опанування методів, способів і досвіду самостійного розв'язання професійних завдань; наявність уміння самоконтролю, самоаналізу й самооцінювання результатів професійної діяльності.

З огляду на те, що діяльнісний компонент спроектований на оцінювання практичної реалізації теоретичних засад ціннісно-мотиваційного та знаннево-цільового компонентів, які набуватимуть вияву у вирішенні різних фахово-педагогічних завдань, у дослідженні було використано ситуаційні завдання, задачі практичного застосування; проблемні завдання; оформлення портфолію; опрацювання реальних зразків документів, завдання із повсякденно-життєвої (вирішення моральних конфліктів) і професійної практики фахівців із бухгалтерського обліку тощо.

Показниками наступного компонента – емоційного (*своєрідне переживання знань і ціннісних установок, спрямування їх на опанування (набуття) моральних норм громадянського суспільства*) – виступили:

а) розвиток духовно-ціннісної сфери особистості: культура використання навичок ефективного слухання та конструктивного подолання моральних конфліктів (шляхом активізації моральних знань, цінностей, спрямування їх на опанування моральних норм, знання та їхню реалізацію в конкретних учинках); знання психолого-комунікативного потенціалу ділових партнерів і правил культури професійного спілкування;

б) оперування системою цінностей-знань про основні категорії та поняття професійного спілкування, його види й функції; ознайомлення з природою, структурою ділової взаємодії та поняттям соціальної перцепції.

У контексті визначення рівня сформованості емоційного компонента досліджуваних студентів нами було передбачено виконання ними групових завдань для простеження їхньої орієнтації на ті чи ті групові цінності, а також емоцій таких студентів безпосередньо в колективі.

Для проведення діагностування рівня сформованості ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, розроблено композиційну модель організації й управління освітнім процесом, яка поєднує ціннісно-мотиваційний, знаннєво-цільовий, діяльнісний, емоційний компоненти в системі критеріїв, а також показники й інструменти діагностування (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Композиційна модель діагностування рівня розвитку ціннісно-професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку

Компоненти	Показники	Методи діагностування
Ціннісно-мотиваційний	Рівень сформованості ціннісної ієрархії та на її основі – особистісно-ціннісної мотивації до навчально-пізнавальної та професійної діяльності	Анкетування студентів для визначення рівня сформованості ціннісно-сміслової сфери, ставлення до навчання та майбутньої професії
Знаннєво-цільовий	Рівень засвоєння теоретичних знань із бухгалтерського обліку на основі окремлених і міжпредметно об'єднаних аксіоблоків	Блок завдань, призначений для визначення рівня теоретичної підготовки студентів

Діяльнісний	Рівень сформованості цінностей-умінь і практичних навичок із бухгалтерського обліку як особистісних цінностей, як основи для самовизначення та самореалізації в майбутньому	Блок завдань, призначений для визначення практичних навичок студентів
Емоційний	Рівень витримки в критичних ситуаціях (продиктований засвоєними цінностями «моральний вибір») і вияву емоцій як результату переживання знань та установок на засвоєні цінності	Блок завдань для визначення рівня духовно-ціннісного розвитку, стресостійкості та ділової комунікації

Отже, експериментальна частина дослідження передбачала розподіл студентів-учасників експерименту на контрольну й експериментальну групи, а також розроблення засобів діагностування рівня сформованості професійних ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців бухгалтерського обліку на основі впровадження в освітній процес коледжу концептуально виокремлених педагогічних умов та моделі.

3.2. Аналіз та узагальнення результатів дослідження

До завдань формувального етапу експерименту належить апробування у педагогічному процесі створеної в дослідженні методики формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці, порівняння результатів навчання студентів експериментальних і контрольних груп, отриманих унаслідок упровадження

авторської методики та застосування традиційної системи навчання вказаних у п. 3.1 дисциплін, і оцінення значущості відмінностей таких показників за допомоги статистичних методів.

У ході проведення експериментальної роботи послуговувалися такими методами, як: анкетування (за методикою Ш. Шварца, М. Яницького), бесіди; аналіз змісту авторського курсу «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології» та спецкурсу «Кодекс етики професійних бухгалтерів», а також навчальних програм дисциплін «Фінансовий облік», «Економіка підприємства», «Контроль і ревізія»; спостереження й аналіз методики навчання під час відвідування занять; експериментальне навчання.

Ціннісно-мотиваційний компонент ціннісних професійних орієнтацій визначали за перерозподілом мотивів у структурі ціннісно-сміслової сфери студентів; знаннево-цільовий – за результатами семестрового контролю знань з дисциплін «Фінансовий облік», «Економіка підприємства», «Контроль і ревізія»; діяльнісний – за результатами оцінювання спецкурсу «Кодекс етики професійних бухгалтерів»; емоційний – за результатами тестування стресостійкості та ділової комунікації.

Для простеження динаміки розвитку ціннісно-мотиваційної сфери майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку контрольних і експериментальних груп, тенденцій у зміні рівня ціннісних орієнтацій і мотивів навчання було проведено анкетування, що передбачало встановлення рівня ціннісно-сміслової сфери (ціннісних переваг) за методикою Ш. Шварца та надалі застосування методики М. Яницького.

Після обробки даних вибірки на рівні нормативних ідеалів видається можливим констатувати, що для учасників двох експериментальних груп на першому етапі дослідження найбільш пріоритетними виявилися такі життєві ідеали у межах суспільних зобов'язань, як «Безпека» (середній бал 4,83), «Гедонізм» (середній бал 4,72), «Конформність» (середній бал 4,51), «Самостійність» (середній бал 4,31). Менш важливими майбутні бухгалтери вважали «Досягнення» (4,22), «Доброта» (4,17), «Універсалізм» (4,02),

«Стимуляція» (3,96), «Влада» (3,72), «Традиції» (3, 41). Ціннісна ієрархія на рівні індивідуальних переваг, які визначають поведінку майбутніх бухгалтерів у соціумі, дещо інакша: актуалізації зазнають цінності «Самостійність» (3,11), «Безпека» (3,03), «Гедонізм» (2,92), «Конформність» (2,74), а пасивізації – «Досягнення» (2,35), «Доброта» (2,21) , «Універсалізм» (2,13) і «Влада» (2,03). Найменш значущими є «Стимуляція» (1,94), «Традиції» (1,11) (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.5

**Порівняльний аналіз системи цінностей студентів коледжів
(Т-критерій Стьюдента)**

Цінності	середні бали		t-value	p
	ЕГ (n=87)	КГ (n=94)		
Цінності на рівні нормативних ідеалів				
Безпека	4,91	4,69	3,45	<0,001
Гедонізм	4,81	4,67	-2,65	0,008
Конформність	4,56	4,45	-2,31	0,021
Самостійність	4,39	4,2	3,53	<0,001
Досягнення	4,28	4,16	2,52	0,012
Доброта	4,24	4,09	-7,07	<0,001
Цінності на рівні індивідуальних пріоритетів				
Самостійність	3,16	3,07	-3,01	0,003
Безпека	3,09	2,97	5,22	<0,001
Гедонізм	2,98	2,84	-3,41	<0,001
Конформність	2,81	2,69	3,48	<0,001
Досягнення	2,37	2,29	-2,9	0,004
Доброта	2,31	2,14	-8,06	<0,001

Примітка: у таблиці наведено лише статистично значущі різниці

Як бачимо, для обох груп респондентів найбільш значущими на обох рівнях виявилися цінності Безпеки, Гедонізму, Самостійності на тлі знецінення всіх інших соціально-нормативних ідеалів і втрати ними «універсальності». Представники обох груп на цьому етапі вважали найбільш актуальними, за висловом А. Маслоу, «нижчі», або «Д-цінності», що й виступають регуляторами їхньої поведінки, а значно нижчими за значущістю – цінності Досягнення, Доброти та Традицій, що розкриває їхню несуттєву роль під час вибору майбутніми бухгалтерами життєвих орієнтирів.

Наступним кроком пропонованого в дисертації дослідницького алгоритму був поділ респондентів на фокус-групи у межах обох виокремлених колективів і проведення стандартизованого інтерв'ю, за результатами обробки якого вибудовано ціннісну ієрархію (див. табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Ціннісні пріоритети фокус-груп

Цінності	ЕГ, КГ (n=181)
Здоров'я	31,2
Сім'я, сімейне благополуччя (родинний затишок)	24,3
Щастя особисте, рідних і близьких	12,1
Престижна робота та належна оплата праці	10,4
Мир і спокій у державі	9,1
Упевненість у завтрашньому дні	5,1
Успішна кар'єра	3,1
Хороша освіта	2
Створення сім'ї	1,9
Щастя інших	0,8

Зауважимо, що виконаний після інтерв'ювання ціннісний аналіз дає підстави стверджувати про кризові явища в суспільстві загалом і в освітній галузі

зокрема. Так, на основі трьохрівневої моделі М. Яницького («цінності адаптації», «цінності соціалізації» та «цінності індивідуалізації») чітко простежено ухил вибору респондентів до «цінностей адаптації», ототожнених із низьким розвитком ціннісних орієнтацій особистості. За такою класифікацією «цінності адаптації» відзначаються спрямованістю на усунення переживань із приводу фізичної та економічної безпеки, а також на збереження вже досягнутого. Характерними ознаками мислення респондентів, вибір яких припав саме на такі цінності, є стереотипне мислення в категоріях на кшталт: «виживання», «життя не гірше, ніж тепер», «щоб ліки стали дешевшими», «достойні зарплати та пенсії» тощо.

Для поглибленого вивчення саме мотиваційного складника ціннісно-мотиваційного компонента ціннісних професійних орієнтацій авторської моделі студентам було запропоновано завдання проранжувати подані мотиви у порядку зменшення їхньої ролі (табл. 3.7) у мотивації до навчання як до життєво необхідної цінності виокремлених дисциплін.

Таблиця 3.7

Анкета для дослідження ціннісно-мотиваційної сфери майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку

№з/п	Зміст питання	Ранг
<i>Внутрішні мотиви</i>		
1.	Зацікавленість навчальним матеріалом (навчально-пізнавальні мотиви)	від 1 до 8
2.	Бажання здобути ґрунтовні економічні знання, уміння та навички	від 1 до 8
3.	Бажання самовдосконалення та саморозвитку в ході вивчення економічних дисциплін, усвідомлення необхідності такого навчального матеріалу для подальшого життя, зокрема практичної діяльності, пов'язаної з майбутньою професією	від 1 до 8
4.	Інтерес до виконання професійних завдань для вивчення впливу господарської діяльності людини на довкілля	від 1 до 8

<i>Зовнішні мотиви</i>		
5.	Бажання не відставати в рівні навчальних досягнень від одногрупників	від 1 до 8
6.	Бажання заробити додаткові бали за додаткову навчальну чи наукову роботу з економічних дисциплін	від 1 до 8
7.	Отримання додаткового стимулювання за успішне навчання (стипендія, практика або стажування у перспективній компанії, успішне влаштування на роботу)	від 1 до 8
8.	Побоювання реакції батьків на незадовільну успішність, утрата можливості отримання диплома	від 1 до 8

Під час проведення ранжування студенти повинні були розмістити запропоновані мотиви у порядку зменшення їхньої ролі у спонуканні до виконання навчальних завдань, виставивши бали від 1 до 8 (бал 1 відповідав найбільш значущому для індивіда у навчальній діяльності мотиву, а 8 – найменш значущому).

Наведемо результати опрацювання анкет (табл. 3.8, рис. 3.1, 3.2).

Таблиця 3.8

Середній ранг ціннісної мотивації навчальної діяльності майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку

№	Зміст мотиву	Експериментальна група		Контрольна група	
		до експерименту	на завершальній стадії	до експерименту	на завершальній стадії
1.	Зацікавленість навчальним матеріалом (навчально-пізнавальні мотиви)	4,2	3,2	4,6	4,8

2.	Бажання здобути грунтовні економічні знання, уміння та навички	4,9	4,0	5,0	5,2
3.	Бажання самовдосконалення та саморозвитку	3,3	2,8	3,5	3,2
4.	Інтерес до виконання професійних завдань для вивчення впливу господарської діяльності людини на довкілля	4,5	4,2	4,8	5,0
Середній ранг внутрішніх мотивів		4,23	3,55	4,48	4,55
5.	Бажання не відставати від одногрупників	3,1	3,5	3,3	3,4
6.	Бажання заробити додаткові бали за додаткову навчальну чи наукову роботу з економічних дисциплін	4,1	4,5	4,3	4,2
7.	Отримання додаткового стимулювання за успішне навчання	3,8	4,5	3,7	3,3
8.	Побоювання реакції батьків на незадовільну успішність	4,8	5,0	4,6	5,1
Середній ранг зовнішніх мотивів		3,95	4,38	3,98	4,00

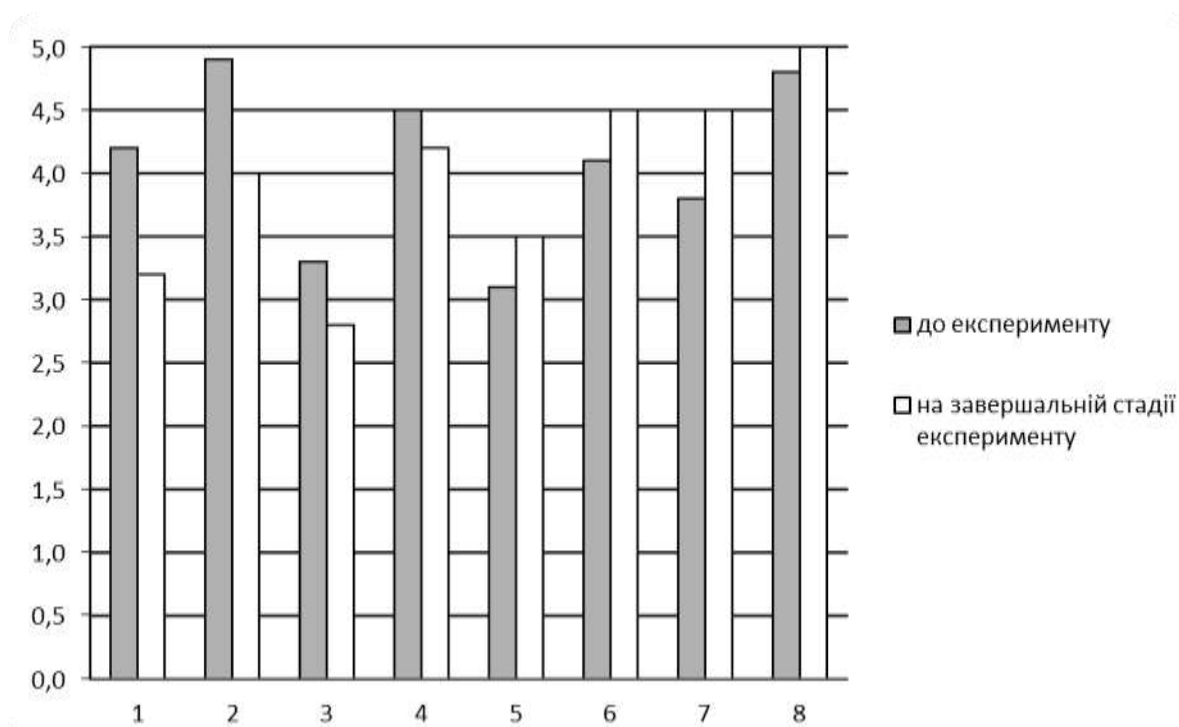

Рис. 3.1. Середній ранг мотивів навчальної діяльності студентів експериментальної групи

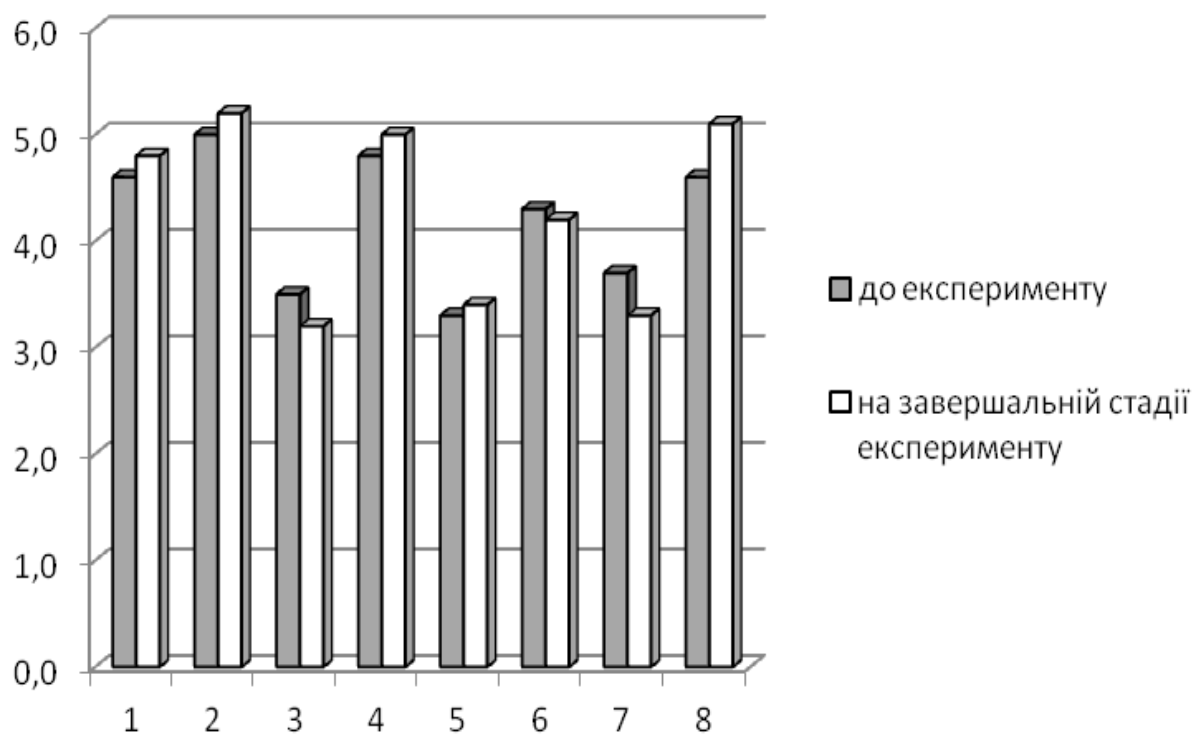

Рис. 3.2. Середній ранг мотивів навчальної діяльності студентів контрольної групи

Як видно з табл. 3.4, у всіх вибірках, і експериментальної, і контрольної груп до експерименту спостережено переважання зовнішньої мотивації над внутрішньою. Так, пріоритетним для студентів є такі зовнішні мотиви, як «не відставати від одногрупників» і «додаткове стимулювання за успішне навчання (стипендія)». Проте, очевидне за результатами ранжування зміщення студентами мотивації «інтерес до виконання професійних завдань з метою вивчення впливу господарської діяльності людини на довкілля» майже на рівень двох попередніх увиразнює наявність у них певних життєвих орієнтирів і професійної спрямованості. Дещо нижчим, але ще досить високии рангом респонденти позначають мотиви отримання додаткових балів від викладачів за наукову та навчальну діяльність тощо. Найнижчим рангом опитані наділяють внутрішні мотиви, що постають основою успішного провадження пізнавальної діяльності й охоплюють «зацікавленість навчальним матеріалом», «бажання здобути ґрунтовні економічні знання, уміння та навички», «бажання самовдосконалення та саморозвитку». Виявлена до початку експерименту незначна різниця між розподілами мотивів студентів експериментальної та контрольної груп слугує підставою для констатації про те, що вибірки студентів сформовано відповідно до вимог педагогічного експерименту.

На завершальній стадії педагогічного експерименту простежено перерозподіл у ціннісно-мотиваційної сфери студентів експериментальної групи у бік посилення значущості внутрішніх мотивів навчальній діяльності (середній ранг внутрішніх мотивів для цієї вибірки склав 3,55, а зовнішніх – 4,38), тоді як для контрольної вибірки зовнішня мотивація була наближеною до внутрішньої (середній ранг зовнішніх мотивів становив 4,00, а внутрішніх – 4,55). Це пов'язуємо, насамперед, із підвищенням загального рівня ціннісних професійних орієнтацій, які вимірювали за допомоги методики Ш. Шварца (дані буде наведено наприкінці підрозділу).

Якщо для оцінювання статистичної достовірності у розподілі шкали ціннісних переваг за методикою Ш. Шварца використовували t-критерій Стьюдента, то для статистичної достовірності змін у розподілі між зовнішньою

та внутрішньою ціннісно-мотиваційними сферами після проведення експерименту оперуватимемо критерієм знаків.

Критерій знаків G призначений для встановлення загального напрямку зсуву досліджуваної ознаки та передбачає підрахунок суми нульових, позитивних і негативних зрушень (у разі використання критерію знаків необхідно враховувати суму позитивних і негативних зрушень, відкладаючи суму нульових). Загалом критерій знаків G уможливорює простеження змінюваності значення ознаки – у бік збільшення або зменшення.

Для застосування критерію знаків G необхідно ввести два поняття: типовий зсув і нетиповий зсув. Типовим зсувом називають найбільшу суму зрушень, яку позначають n і використовують під час роботи з таблицею критичних значень $G_{кр}$, де наведено критичні величини для 5% і 1% рівнів значущості критерію; нетиповим зсувом – найменшу суму зрушень, яку позначається $G_{емп}$.

Оцінювання статистичної достовірності відмінностей за критерієм знаків проводять на основі таблиці критичних значень, які умовно вважають нетиповими зрушеннями. Їх позначають G і з ними порівнюють отримане значення нетипового зсуву $G_{емп}$ (табл. 3.5, колонки $G_{0,05}$, $G_{0,01}$).

Цей запис означає, що за рівня значущості у 5% сума нетипових зрушень не повинна перевищувати 81, а за рівня значущості в 1% – 77. У запропонованому контексті $G_{емп} = 58$, що значно менше за вказані критичні значення й означає, що $G_{емп}$ потрапило в зону значущості, тобто отриманий в експерименті загальний позитивний зсув, який відповідає збільшенню рівня мотивації студентів, статистично достовірний.

Для опрацювання результатів було виконано таку послідовність дій:

- 1) підрахувати кількість нульових реакцій і вилучити їх із розгляду, що зменшить n на кількість нульових реакцій;
- 2) визначити переважний напрямок змін, вважаючи зсуви у переважальному напрямі «типовими»;
- 3) визначити кількість «нетипових» зрушень, прийняти це число за емпіричне значення G .

4) за таблицею критичних значень визначити критичні значення G для даного n (без урахування нульових зсувів);

5) зіставити $G_{емп}$ з $G_{кр}$. (якщо $G_{емп}$ менше $G_{кр}$ або дорівнює йому, зсув у типовий бік може вважатися достовірним).

Таблиця 3.9

**Результати обробки даних педагогічного експерименту за показником
«ціннісна мотивація навчальної діяльності»**

Вибірка	Кількість студентів	0 - зсуви	G критерій	Типовий зсув	n	$G_{0,05}$	$G_{0,01}$	Висновок
Експериментальна група	87	15	32	40	72	34	31	$G_{емп} < G_{0,05}$
Контрольна група	94	24	47	23	70	38	35	$G_{емп} > G_{0,05}$

За результатами порівняння емпіричних і критичних значень критерію G можна зробити такі висновки:

– статистично гіпотезу наявності зсуву внутрішньої мотивації у бік збільшення її ролі у навчальній діяльності студентів підтверджено лише для експериментальної групи $G_{емп} < G_{0,05}$;

– у контрольній групі такий зсув наявний, але не статистично достовірний $G_{емп} > G_{0,05}$.

Відтак, на основі одержаних результатів доведено, що впровадження авторської методики формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці забезпечило підвищення їхньої ціннісної мотивації до вивчення виокремлених дисциплін, що у подальшому позитивно вплине на результат дослідження – формування їх ціннісних професійних орієнтацій.

Для діагностування *рівня підготовки* майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку проводили усне опитування, використовувалися контрольні роботи, тести, екзаменаційні білети, під час укладання яких

акцентували на елементах ціннісних професійних орієнтацій, рівнях їхньої сформованості та добирали завдання для відповідного оцінювання.

Результативність авторської методики оцінювали (згідно з чинними шкалами оцінювання) на основі засвоєння студентами контрольних і експериментальних груп найважливіших видів навчальної діяльності з обраних дисциплін.

Розглянемо результати зіставлення двох вибірок (контрольні й експериментальні групи) щодо рівня навчальних досягнень майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку.

Таблиця 3.10

Успішність студентів із дисциплін

Дисципліна	групи (КГ– контрольні; ЕГ– експеримен- тальні)	Рівень навчальних досягнень					
		низький		середній		високий	
		студентів	у %	студентів	у %	студентів	у %
«Фінансовий облік»	КГ	28	29,8	36	38,3	30	31,9
	ЕГ	16	18,4	27	31,0	44	50,6
«Економіка підприємства»	КГ	22	23,4	34	36,2	38	40,4
	ЕГ	18	20,7	22	25,3	47	54,0
«Контроль і ревізія»	КГ	32	34,0	30	31,9	32	34,0
	ЕГ	20	23,0	24	27,6	43	49,4

Унаслідок аналізу результатів педагогічного експерименту з'ясовано, що на етапі його завершення студенти експериментальної групи порівняно зі студентами контрольної групи демонструють значно вищі показники високого рівня досягнень з обраних дисциплін: із «Фінансового обліку» – на 18,7 %, з «Економіки підприємства» – на 13,6 %, з «Контролю і ревізії» – на 15,4 %. За результатами заключного зрізу якості знань відсоток студентів із високим рівнем

навчальних досягнень у експериментальній групі склав: із «Фінансового обліку» – 50,6 %, з «Економіки підприємства» – 54,0 %, з «Контролю і ревізії» – 49,4 %, а у контрольній групі: із «Фінансового обліку» – 31,9 %, з «Економіки підприємства» – 40,4 %, з «Контролю і ревізії» – 34,0 %.

На рис. 3.3–3.5 відображено зведені результати навчальних досягнень майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, що увиразнюють вищу ефективність пропонованої методики формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці порівняно із традиційною.

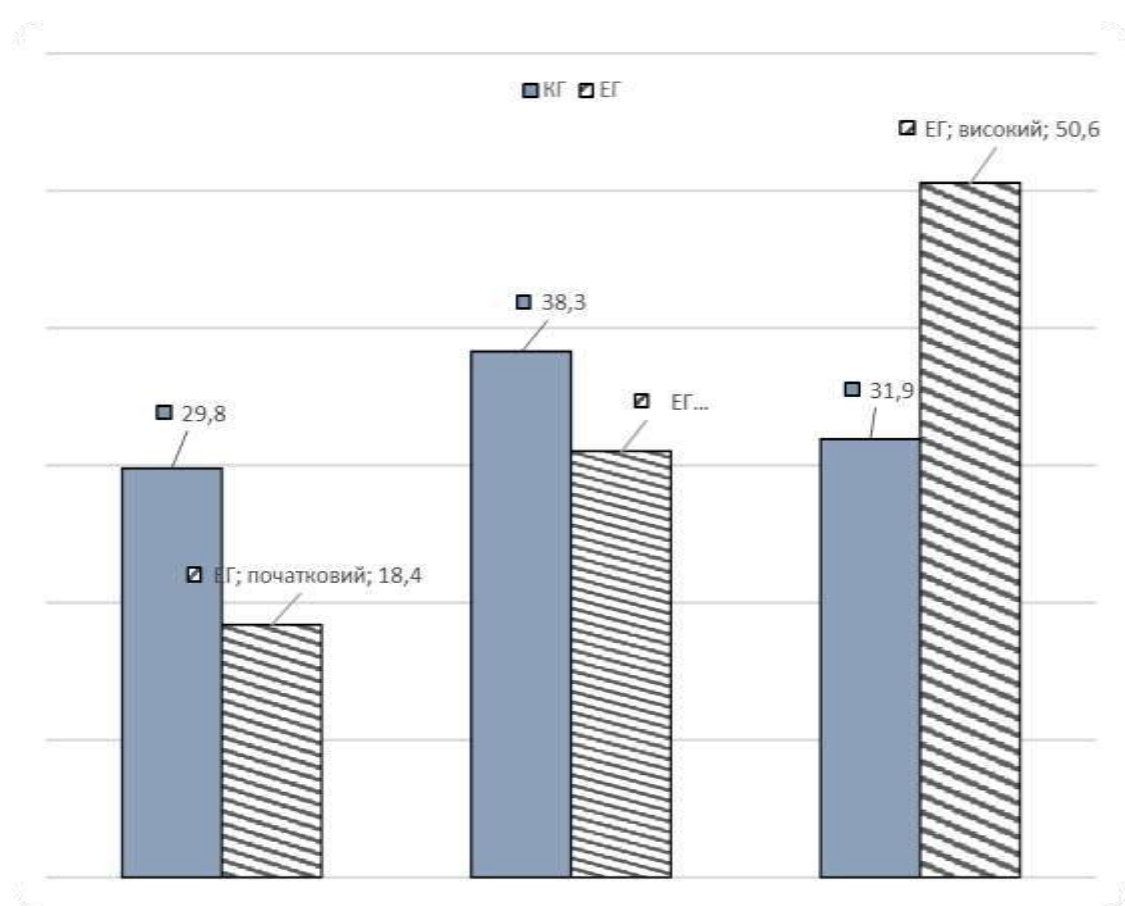

Рис. 3.3. Результати підсумкового контролю оцінювання навчальних досягнень студентів з дисципліни «Фінансовий облік»

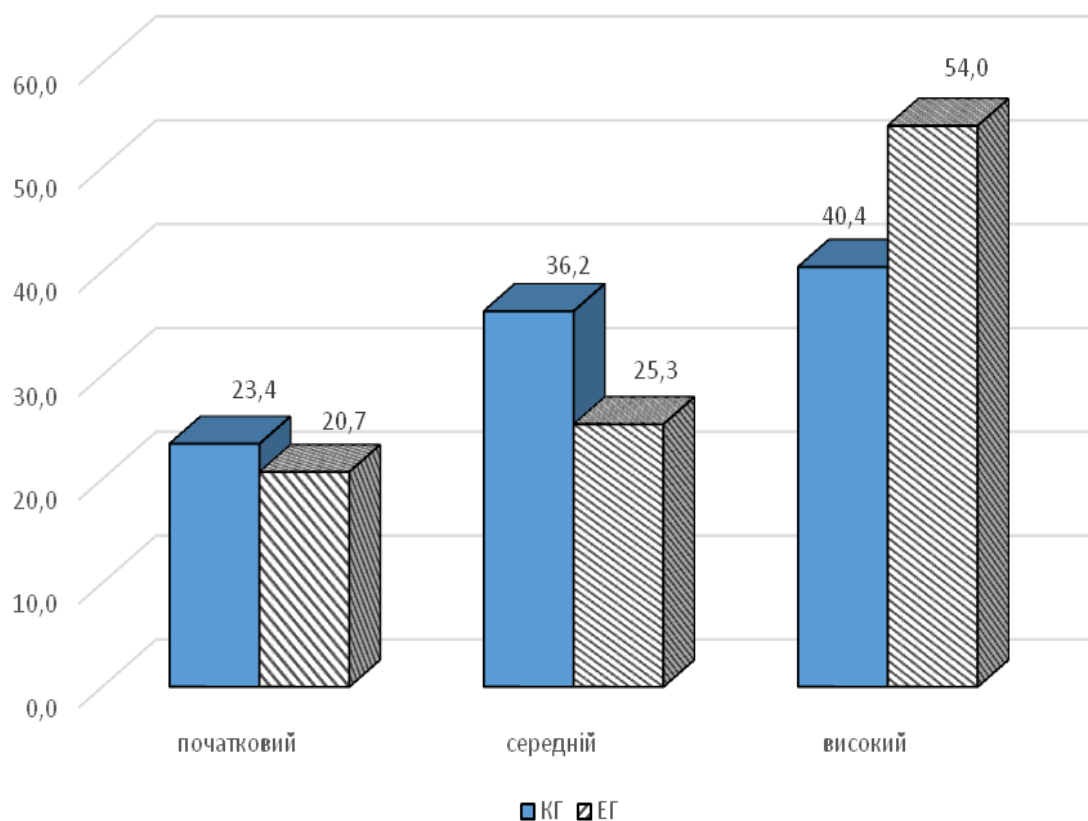

Рис. 3.4. Результати підсумкового контролю оцінювання навчальних досягнень студентів з дисципліни «Економіка підприємства»

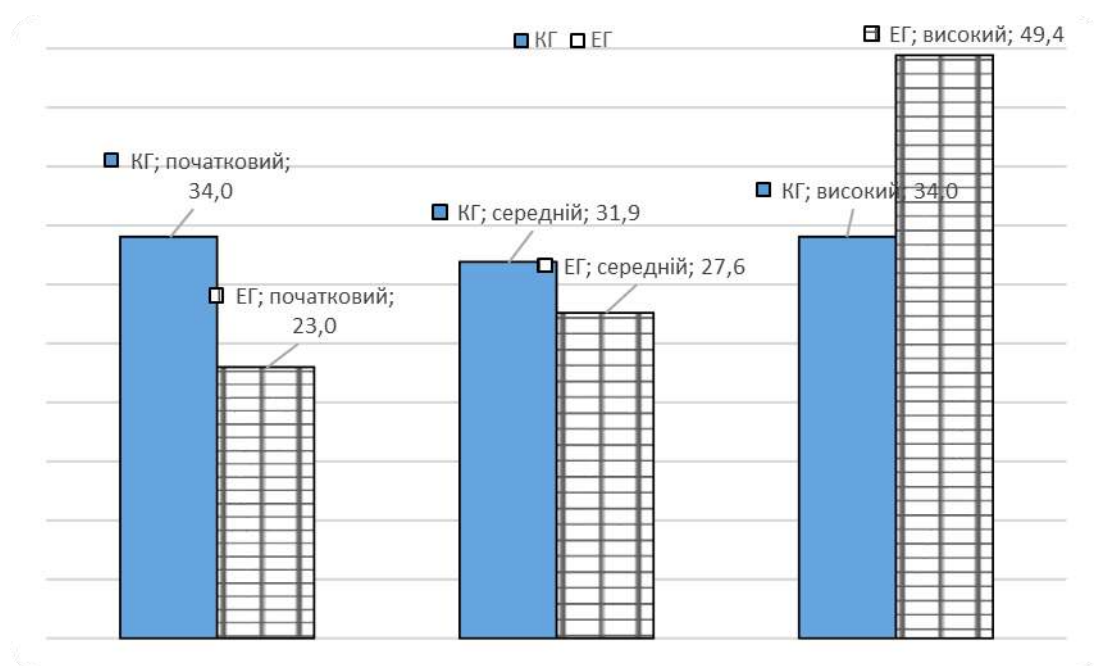

Рис. 3.5. Результати підсумкового контролю оцінювання навчальних досягнень студентів з дисципліни «Контроль і ревізія»

Усереднені показники якості навчання майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку здобуті в дослідженні з достатньою вірогідністю, є випадковими й незалежними, із приблизно однаковим розподілом студентів за успішністю навчання на початок експерименту.

Для з'ясування статистичної достовірності відмінностей у рівнях навчальних досягнень студентів і обґрунтування гіпотез, висунутих для визначення відмінностей між розподілами студентів у контрольній та експериментальній вибірках, застосовували критерій Пірсона (χ^2), вважаючи:

- якщо χ^2 менше за критичне значення, розбіжності між розподілами статистично недостовірні;

- якщо χ^2 дорівнює критичному значенню або перевищує його, розбіжності між розподілами статистично достовірні.

Вибір такої методики зумовлений можливістю використання критерію χ^2 до вибірок із великою кількістю респондентів і з'ясування на підставі порівняння значень обчисленого й табличного для критичних значень значної або незначної відмінності у станах розподілу респондентів за обраною ознакою (успішність із економічної дисципліни). Технологія методу передбачає: чим більше розходження у значеннях, тим істотніші відмінності між розподілами у вибірках.

З огляду на наявність у кожній із груп (КГ та ЕГ) по одному емпіричному розподілу за рівнями навчальних досягнень (результати семестрового контролю студентів з виокремлених дисциплін) порівняємо розподіли для кожної із дисциплін з метою виявлення відмінностей у рівнях навчальних досягнень студентів контрольних та експериментальних груп, а також і визначення їхньої статистичної достовірності.

За нульову й альтернативну гіпотези приймемо наступні твердження:

H_0 : відмінність у досягнутих рівнях навчальних досягнень контрольних та експериментальних груп незначна та непомітна на рівні значущості 0,05;

H_1 : рівень навчальних досягнень контрольних та експериментальних груп в обох випадках відрізняється, і ця відмінність є статистично достовірною з імовірністю 0,95.

Розрахуємо для кожної дисципліни критерій Пірсона, скориставшись формулою 3.2.1:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^n \frac{(x_i - y_i)^2}{y_i} \quad (3.2.1)$$

Для $P=0,95$ та $q=3$ (q – число ступенів вільності; $q= n-1$, де n – кількість рівнів оцінювання – у нашому випадку $n=4$) критичне значення $\chi^2_{кр}=7,81$ (за таблицею критичних значень [203]).

Таблиця 3.11

Обчислення критерію Пірсона χ^2 за результатами семестрового контролю майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку

Дисципліна	групи (КГ– контрольні; ЕГ– експеримен- тальні)	Рівень навчальних досягнень студентів (у %)			критерій Пірсона χ^2		Висновок
		початковий	середній	високий	$\chi^2_{емп}$	$\chi^2_{кр}$	
«Фінансовий облік»	КГ	29,8	38,3	31,9	16,6	5,99	$\chi^2_{емп} > \chi^2_{кр}$
	ЕГ	18,4	31,0	50,6			
«Економіка підприємства»	КГ	23,4	36,2	40,4	8,2	5,99	$\chi^2_{емп} > \chi^2_{кр}$
	ЕГ	20,7	25,3	54,0			
«Контроль і ревізія»	КГ	34,0	31,9	34,0	11,1	5,99	$\chi^2_{емп} > \chi^2_{кр}$
	ЕГ	23,0	27,6	49,4			

Виявлено, що для всіх дисциплін обчислені значення перевищують критичне (табл. 3.11), що підтверджує ефективність запропонованої методики формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.

Шляхом проведеного на різних етапах дослідження хронометражу підтверджено забезпечення ефективності авторської методики у межах часу, відведеного навчальним планом, завдяки спроектованій моделі та дотримання зазначених у п. 2.3 педагогічних умов.

У ході досліджень ефективності запропонованої методичної системи формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці з'ясовано її переваги над традиційною системою навчання. Доведено, що запропоновані в дисертації теоретичні та методичні засади навчання виокремлених дисциплін майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, підсилені авторським курсом і спецкурсом у експериментальній групі, сприяють усвідомленому набуттю й успішному застосуванню здобутих знань, які корелюють із високим рівнем ціннісних професійних орієнтацій, у подальшій професійній діяльності.

Рівень діяльнісного компонента майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку контрольної й експериментальної груп визначали за результатами комплексного оцінювання на основі тестів.

Порівняльний характер експерименту уможливив виявлення відмінностей між показниками рівнів сформованості діяльнісного компонента студентів контрольних та експериментальних груп, а також оцінення значущості відмінності таких показників за допомоги критерію кутового перетворення Фішера (φ^*). Перевірку статистичної гіпотези про невинновість відмінностей у результатах здійснено на рівні значущості $\alpha = 0,05$.

Розглянемо зіставлення двох вибірок (контрольні й експериментальні групи) щодо діяльнісного компонента, що позначився на рівні навчальних досягнень майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку. Емпіричне значення φ^* обчислюємо за формулою:

$$\varphi^* = |\varphi_1 - \varphi_2| \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}}, \quad (3.2.2)$$

де φ_1 – кут, що відповідає більшій % долі; φ_2 – кут, що відповідає меншій % долі; n_1 – кількість осіб у вибірці 1 (контрольні групи); n_2 – кількість осіб у вибірці 2 (експериментальні групи).

Побудуємо таблицю вихідних даних рівня навчальних досягнень двох вибірок – контрольних та експериментальних груп – для визначення критерію Фішера (табл. 3.8).

За формулою $\varphi = 2\arcsin(\sqrt{q})$ визначимо величину кута φ для обох вибірок. Далі обчислимо емпіричне значення φ^* за формулою (3.2.2).

Критичне значення φ^* для рівня статистичної значущості $\alpha=0,05$ ($\varphi^*_{кр}=1,64$). Те, що значення φ^* перевищують критичне, підтверджує ефективність запропонованої методики формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.

Таблиця 3.12

Результати сформованості діяльнісного компонента

Вибірка	Високий результат			Низькі і середні результати			Разом
	Кількість студентів	%	Величина φ (у радіанах)	Кількість студентів	%	Величина φ (у радіанах)	
Експериментальні групи	43	49,4	1,56	44	50,6	1,58	87
Контрольні групи	28	29,8	1,15	66	70,2	1,99	94
φ^*	1,67			2,08			3,75

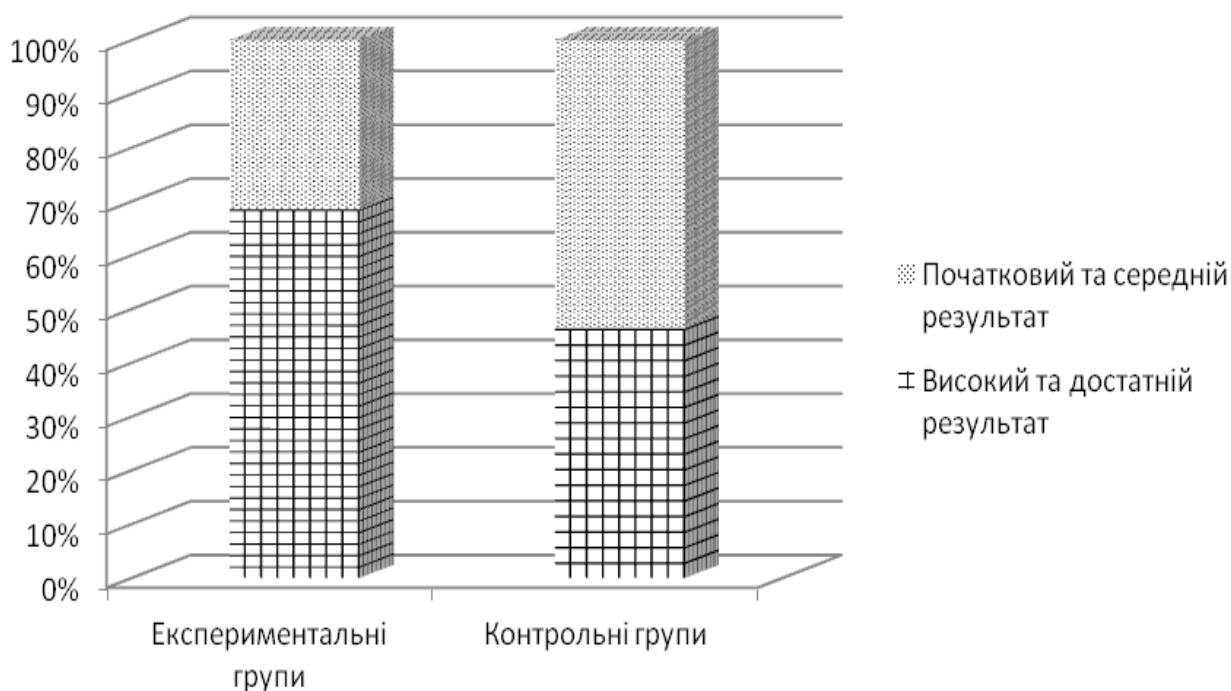

Рис. 3.6. Чисельність студентів, які мають відповідний рівень сформованості діяльнісного компонента на завершальній стадії експерименту

За результатами розрахунків можна зробити такі висновки:

1. Для високого рівня значення $\varphi^* = 1,67 > \varphi_{кр}^*$, що вказує на наявність статистично значущої відмінності в розподілах оцінок за рівнями сформованості діяльнісного компонента контрольної й експериментальної груп.

2. Для низького та середнього рівнів $\varphi^* = 2,08 > \varphi_{кр}^*$, що також розкриває відмінність у розподілах оцінок діяльнісного компонента на статистично значущому рівні.

На завершальному етапі формувального експерименту було проведено контрольний зріз для з'ясування ціннісних переваг студентів коледжів – майбутніх фахівців із бухгалтерського обліку – за методикою Ш. Шварца на рівні нормативних ідеалів, індивідуальних переваг, а також із використанням t-критерій Стьюдента. Результати контрольного зрізу подано в табл. 3.13.

Як наслідок, найбільш пріоритетними виявилися такі життєві ідеали у межах суспільних зобов'язань, як «Універсалізм» (середній бал 4,78), «Досягнення» (середній бал 4,61), «Самостійність» (середній бал

4,50), «Стимуляція» (4,15). Менш важливими майбутні бухгалтери вважають такі цінності, як: «Конформність» (4,02), «Доброта» (3,86), «Традиції» (3,63), «Безпека» (3,42), «Влада» (2,79), «Гедонізм» (2,45).

На рівні індивідуальних переваг, що визначають поведінку майбутніх бухгалтерів у соціумі, ціннісна ієрархія відрізняється таким порядком пріоритетів: «Досягнення» (3,96), «Стимуляція» (3,57), «Доброта» (3,12), «Універсалізм» (3,03) – знаходяться на передньому плані. Дещо індиферентними на цей раз виявилися «Безпека» (2,16), «Влада» (2,01), «Традиції» (1,94). Найменш значущими є «Гедонізм» (1,73), «Конформність» (1,24).

Таблиця 3. 13

**Порівняльний аналіз системи цінностей студентів коледжів
(t-критерій Стьюдента)**

Цінності	середні бали		t-value	p
	ЕГ (n=87)	КГ (n=94)		
Цінності на рівні нормативних ідеалів				
Універсалізм	4,82	4,64	3,45	<0,001
Досягнення	4,67	4,56	-2,65	0,008
Самостійність	4,56	4,48	-2,31	0,021
Стимуляція	4,2	4,06	3,53	<0,001
Конформність	4,07	3,98	2,52	0,012
Доброта	3,91	3,7	-7,07	<0,001
Цінності на рівні індивідуальних пріоритетів				
Досягнення	4,05	3,88	-3,01	0,003
Стимуляція	3,62	3,41	5,22	<0,001
Доброта	3,22	3,03	-3,41	<0,001
Універсалізм	3,14	2,95	3,48	<0,001
Безпека	2,2	2,03	-2,9	0,004
Влада	2,14	1,91	-8,06	<0,001

Примітка: у таблиці наведено лише статистично значущі різниці

Загалом можна стверджувати про статистично помітне підвищення рівня формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, що входили до експериментальної групи, ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці внаслідок упровадження експериментальної методики.

Одержані результати слугують підставою для висновку про те, що запропонований у дисертації авторський курс «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології» та спецкурс «Кодекс етики професійних бухгалтерів» із застосуванням відповідних педагогічних технологій, педагогічних умов і моделі можна рекомендувати до впровадження у навчальний процес підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку.

Висновки до третього розділу

1. У ході дослідження було проведено перевірку ефективності розробленої методики формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці, що охоплювала такі етапи:

1) вибір та обґрунтування критеріїв оцінювання рівня формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій;

2) вибір та обґрунтування засобів діагностування, особливостей перевірки рівня сформованості ціннісних професійних орієнтацій для кожного з обраних критеріїв;

3) проведення констатувального етапу експерименту для визначення початкових характеристик експерименту та добір статистичних критеріїв для його оцінювання;

4) проведення формувального етапу експерименту шляхом застосування елементів розробленої моделі зі студентами експериментальної групи.

5) вибір методів оцінювання та статистичних критеріїв, обробка й аналіз результатів контрольного експерименту та на такому ґрунті підтвердження чи відхилення сформованої гіпотези.

2. Було здійснено добір критеріїв сформованості ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, як-от: ціннісно-мотиваційний, знаннєво-цільовий, діяльнісний та емоційний компоненти. Оцінювання рівня підготовки майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку за кожним з компонентів здійснювалась за трьома рівнями (низьким, середнім, високим).

3. Основною частиною експерименту стала перевірка ефективності авторського курсу «Філософсько-історичний контекст розвитку аксіології» та спецкурсу «Кодекс етики професійних бухгалтерів» як безпосередньої практичної реалізації запропонованих у дослідженні підходів. На основі отриманих статистично значущих даних підтверджено гіпотезу дослідження та доведено ефективність запропонованих автором педагогічних умов і моделі.

Основні результати розділу відображено в наукових працях автора: [245].

ВИСНОВКИ

Одержані в ході виконаного дослідження результати, реалізовані завдання та мета уможливили такі загальні висновки:

1. У представленому науковому доробку проаналізовано низку українських і сучасних зарубіжних джерел із філософської, психологічної та науково-педагогічної літератури. На основі вже розроблених, а відтак відомих у науковому обігу трактувань понять «цінності», «ціннісні орієнтації», «фахова підготовка» запропоновано дефініції останніх, зокрема поняття «цінності» витлумачено як найвищі особистісні здобутки (фізичні, матеріальні, духовні), отримані й утримувані унаслідок реалізації певної ідеал-ідеї; «ціннісні орієнтації» – як окремий рівень установок, пов'язаний зі складною системою уявлень про ієрархію цінностей, що функціонують у межах довколишнього для майбутнього фахівця із бухгалтерського обліку соціуму; «ціннісні професійні орієнтації майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку» – як найбільш значущі для майбутнього фахівця явища, що визначають зміст, регламентують і спрямовують його професійну діяльність у обліково-економічній сфері, є основою для вибору й опанування професії бухгалтера, його професійного зростання та отримання внаслідок професійної діяльності соціально вагомих результатів; «фахову підготовку» – як процес набуття під час навчання в коледжі необхідної сукупності компетентностей, що окреслені змістом освітньої програми, для успішного функціонування на ринку праці.

Основними підходами до формування у майбутнього фахівця із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій визначено аксіологічний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, інтегративний. Засадничими передумовами сформованості ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку названо створення ціннісно-орієнтованого освітньо-виховного середовища коледжу, формування ціннісної мотивації до вивчення фахових дисциплін і прагнення до професійної самореалізації на основі ціннісної самоактуалізації.

2. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено у взаємозв'язку із компонентами структури ціннісних професійних орієнтацій авторської моделі такі концептуально виокремлені педагогічні умови формування ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку, як: використання історико-філософського досвіду в процесі формування ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку; змістове наповнення фахових навчальних дисциплін ціннісно-професійним контентом і забезпечення його супроводу засобами об'єктивного діагностування; оптимізація аудиторної та позааудиторної навчальної взаємодії учасників освітнього процесу у межах створеного аксіорозвивального середовища.

Для ефективної реалізації організаційно-педагогічних умов розроблено методичну програму, що охоплювала три етапи формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці:

1) діагностичний (I курс) – емпіричне визначення початкового рівня сформованості у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій, проведення вхідних/вихідних і контрольних зрізів для моніторингу динаміки розвитку сформованості ціннісних професійних орієнтацій у студентів випускних курсів за обраними критеріями та аналізу ефективності й адекватності технології реалізації цієї моделі; формування мотивації до майбутньої професійної діяльності, інтерес до самостійного опанування фахових знань, уявлення про власний рівень розвитку вмінь;

2) базовий (II курс) – формування у студентів комплексу цінностей-знань, цінностей-умінь, навичок як засобу й інструменту професійної діяльності;

3) фаховий (II–III курси) – узагальнення здобутих знань на основі об'єднання аксіоблоків дисциплін і формування ключових компетентностей; набуття досвіду практичної діяльності; вироблення ціннісно-сміслової готовності до професійної діяльності.

3. Для визначення ефективності рівня сформованості у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці виокремлено такі компоненти, як: ціннісно-мотиваційний (позитивне ставлення до професії; вироблення мотивації до сприйняття та засвоєння аксіологічних знань і їхнього перетворення на переконання, професійно-ціннісні орієнтації), знаннєво-цільовий (система професійних знань, професійно-економічне мислення; наявність у студентів знань про цінності, ціннісних уявлень і поглядів, що допомагають оцінювати життєві та професійні явища й ситуації), емоційний (своєрідне переживання знань і ціннісних понять), діяльнісний (набуття практичних цінностей-умінь, які відзначаються сформованістю навичок застосування знань-цінностей, переконань, реалізації професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього бухгалтера).

Конкретизовано критерії, як-от: мотиваційно-орієнтаційний, когнітивний, комунікативний, функціональний, і наголошено на відповідності мотиваційно-орієнтаційного критерію ціннісно-мотиваційному компоненту, когнітивного – знаннєво-цільовому, комунікативного – емоційному, а функціонального – діяльнісному.

Встановлено показники та визначено рівні (низький, середній, високий) сформованості ціннісних професійних орієнтацій майбутнього спеціаліста із бухгалтерського обліку.

4. Унаслідок використання методу моделювання, який у роботі потрактовано як метод теоретичного й емпіричного пізнання дидактичних об'єктів і систем, що передбачає відтворення базових специфічних характеристик досліджуваного предмета чи процесу на схематично спрощеному об'єкті, розроблено й експериментально перевірено модель формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці на ґрунті низки педагогічних умов.

Розроблена модель складається із чотирьох взаємопов'язаних блоків (цільового, концептуального, змістово-операційного, результативно-

оцінювального), базисом яких постають обґрунтовані організаційно-педагогічні умови.

Шляхом експериментальної перевірки авторської моделі та виокремлених у процесі дослідження педагогічних умов доведено підвищення рівня ціннісних професійних орієнтацій майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у фаховій підготовці завдяки застосуванню правильно обраної дослідницької стратегії та впровадженню авторської методики. На основі отриманих статистично значущих результатів підтверджено висунуту в дослідженні гіпотезу.

Перспективність дослідження полягає у можливості залучення його результатів у практику функціонування коледжів для посилення ефективності організації освітнього процесу, а також набуття майбутніми спеціалістами із бухгалтерського обліку компетентностей, визначених освітньою програмою підготовки молодших бакалаврів за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування», що сприятиме знаходженню ними першого місця працевлаштування на сучасному глобалізованому ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августин Аврелій. Сповідь / Святий Аврелій ; пер. латини Юрія Мушака. – Львів : Свічадо, 2008. – 356 с.
2. Августин Блаженный. Исповедь. *Об истинной религии. Теологический трактат.* Минск: Харвест, 1999. С. 517–805. URL: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000113/index.shtml>
3. Агафонов А. Б. Человек как смысловая модель мира. Прологомены к психологической теории смысла. Самара: Издательский дом «Бахрах-М», 2000. 336 с.
4. Адорно Т. В. Проблемы философии морали: монографія. Москва: Республика, 2000. 239 с.
5. Акуленко К. Ю. Підготовка майбутніх економістів з використанням засобів інформаційних технологій. *Комп'ютерноінтегровані технології: освіта, наука, виробництво.* Луцьк, 2011. Вип. №3.
6. Алексєва Ю. А. Становлення моральної самосвідомості підлітків у процесі психологічного консультування: дис. ... канд. пед. наук: 19.00.07 / Місце захисту. Київ, 2006. 230 с.
7. Амельченко Н. Цінності об'єднаної Європи. Київ: ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», 2013. 42 с.
8. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития: инновационный курс. Казань: Изд. Казанского ун-та, 2006. 567 с.
9. Андреев С. А. Оцінювання професійної компетентності викладачів ВНЗ як засіб підвищення ефективності навчання. *Наукові записки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.* 2008. № 20. URL: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzkr/2008_20/01.htm. (дата звернення: 23.03.2015).
10. Андрусь О. Сучасні аспекти професійної підготовки студентів у технічних університетах. *Проблеми підготовки сучасного вчителя.* 2011. № 4 (Ч. 2). С. 283–294.

11. Андрущенко В. П. «Європеїзація» вищої освіти як «регіональний» вимір глобалізації. Людина, суспільство, комунікаційні технології: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Харків – Лиман, 24–25 червня 2016 р.) / Українська державна академія залізничного транспорту, Інститут філософії ім. Г. С.Сковороди НАН України. Харків; Лиман, 2016. С. 10–24.

12. Андрущенко В. П. Ціннісний дискурс в освіті. *Вища освіта України*. 2008. № 1. С. 5–18.

13. Андрущенко Т. Формування духовних цінностей студентської молоді. *Освіта для сучасності = Edukacja dla współczesności*: зб. наук. пр.: у 2 т. / Мін-во освіти і науки України, НАПН України, НПУ імені М.П. Драгоманова, Комітет педагогічних наук Польської академії наук, Наукове товариство «Польща–Україна», Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Асоц. ректорів пед. ун-тів Європи; редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. П. Андрущенко, Н. Г. Ничкало, Ф. Шльосек (заст. голови); Л. Лук'янова, Л. Макаренко, О. Падалка [та ін.] (члени редколегії). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Т. 1. С. 157–167.

14. Апель К.-О. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі / пер. з нім. В. Купліна. Київ: Дух і літера, 2009. 430 с.

15. Аристотель. Сочинения: в 4 т. Т.4 / ред. и вступ. ст. А. И. Доватура, Ф. Х. Кессиди. Москва: Мысль, 1983. 832 с.

16. Артимонова Т. П. Ціннісний дискурс студентської молоді в період ринкових та демократичних трансформацій: автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.10 / місце захисту. Київ, 2011. 22 с.

17. Ашеро́в А. Т., Логві́ненко В. Г. Методи і моделі оцінки педагогічного впливу на розвиток пізнавальної самостійності студентів. Харків: УПА, 2005. 164 с.

18. Бабаян О. О. Формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами імітаційно-рольового моделювання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Місце захисту. Луганськ, 2009. 255 с.

19. Баева Л. В. Ценностные основания индивидуального бытия: Опыт экзистенциальной аксиологии: монография. Москва: МПГУ, 2003. 240 с.
20. Бакланова М. Л. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів коледжів у процесі навчання математичних дисциплін: автореф. дис. ... канд. наук: спец. 13.00.02. Київ, 2009. 20 с.
21. Бас С. В. Формування предметної компетентності у процесі навчання вищої математики студентів економічних спеціальностей: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Черкаси, 2016. 301 с.
22. Батаршев А. В., Алексеева И. Ю., Майорова Е. В. Диагностика профессионально важных качеств. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 192 с.
23. Бахмат Н. В. Педагогічне моделювання як складова фахової готовності вчителя початкових класів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2011. Вип. 7. С. 14–20
24. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
25. Богатая Л. Н. Ценностно-смысловой и символический универсум в фокусе современных образовательных стратегий. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 103 (12). С. 286–292.
26. Богданова Н. Г. Проблема планування процесу розвитку культури життєтворчості особистості. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 105 (2). С. 242–247.
27. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования. *Педагогика*. 2007. № 4. С. 11–17.
28. Борытко Н. М. Профессионально-педагогическая компетентность педагога. Интернет-журнал «Эйдос». 2007. 30 сентября. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-10.htm> (дата звернення: 12.06.2017).
29. Братко М. В. Підготовка фахівців у коледжах: сучасні виміри та перспективи. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2016. № 25. С. 57–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2016_25_12 (дата звернення: 20.02.2017).

30. Братусь Б. С. Аномалии личности. Москва: Мысль, 1988. 301 с.
31. Бруно Джордано. О героическом энтузиазме / пер. с итал. Киев: Новый Акрополь, 1996. 288 с.
32. Бушман І. О. Зміст освіти крізь призму філософсько-методологічних підходів. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 103 (12). С. 261–264.
33. Вегас Хосе Марія. Ценности и воспитание. Критика нравственного релятивизма. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петерб. ун-та; Издательство Рус. христ. гуманит. акад., 2007. 225 с.
34. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти, 1996. 238 с.
35. Вишневський О., Кобрій О., Чепіль М. Теоретичні основи педагогіки: курс лекцій. Дрогобич: Відродження, 2001. 268 с.
36. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Підручник замодульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ: Центр навч. літ., 2006. 384 с.
37. Вітвицька С. С. Аксиологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. *Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал*. Вінниця, 2015. Вип. 10. С. 63–67.
38. Вітер С. А. Модель формування економічної компетентності молодших спеціалістів у процесі фахової підготовки. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2013. № 14. С. 219–224.
39. Вітер С. А. Критерії, показники та рівні сформованості економічної компетентності молодших спеціалістів. *Теорія та методика управління освітою*. 2013. № 10. URL: <http://tme.umo.edu.ua/docs/10/2.pdf>. (дата звернення: 17.05.2016).
40. Власюк І. В. Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2015. 272 с.

41. Воденникова Л. А. Значение профессиональных ценностных ориентаций в подготовке компетентных педагогов-дефектологов. *Современная высшая школа: инновационный аспект*. 2013. № 2. С. 83–86.

42. Волкодав Т. А. Формування готовності майбутніх молодших спеціалістів фінансово-економічного профілю до професійного самовдосконалення: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2017. 21 с.

43. Высоцкий С. В. Структура психолого-педагогических условий формирования поисково-творческой направленности личности в процессе обучения. *Научный вестник Південноукраїнського державного університету ім. К. Д. Ушинського*. Одеса, 1999. Вип. 8–9. С. 90–94.

44. Габермас Ю. Постметафізичне мислення / пер. з нім. В. Купліна. Київ: Дух Літера, 2011. 280 с.

45. Гаврутенко Л. А. Формування готовності до професійної діяльності майбутнього економіста. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2013. Том 38, № 6. С. 55

46. Гаврутенко Л. А. Організаційно-педагогічні умови формування професійних умінь майбутніх спеціалістів економічного профілю у ВНЗ I–II рівня акредитації. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія*. 2014. № 5. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/10160> (дата звернення: 23.01.2016).

47. Гартман Н. Этика / пер. с нем. А. Б. Глаголева; под ред. Ю. С. Медведева и Д. В. Складнева. Санкт-Петербург: Владимир Даль, 2002. 707 с.

48. Генисаретский О. И. Навигатор: методологические расширения и продолжения. Москва: Путь, 2002. 578 с.

49. Гинецинский В. И. Знание как категория педагогики: опыт педагогической когнитологии. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1989. 144 с.

50. Гирка І. Організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх учителів інформатики в процесі фахової підготовки. *Обрії*. 2015. № 1. С. 64–67.

51. Горобець С. М. Формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2012. 293 с.

52. Грищенко Н. А. Особливості процесу формування соціально орієнтованих особистісних смислів студентської молоді. *Освіта Донбасу*. 2008. № 1(126). С. 43–47.

53. Грищенко Н. А. Технологія формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді у виховному процесі ВНЗ. *Соц. педагогіка*. 2008. № 2. С. 21–25.

54. Грищенко Н. А. Формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді у позанавчальній діяльності: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2009. 20 с.

55. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість. Київ: Знання України, 2002. 575 с.

56. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах: монографія. Київ: Вища школа, 1998. 229 с.

57. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: монографія. Новосибирск: Изд-во НИПКиПРО, 2005. 230 с.

58. Дем'янюк В. В. Професійно-ціннісна підготовка майбутніх фахівців у контексті модернізації вищої освіти в Україні. *Нова педагогічна думка*. 2018. № 3. С. 36–39.

59. Дем'янюк В. В. Роль ціннісно-сміслової сфери у професійній підготовці майбутніх фахівців. *Директор школи, ліцею, гімназії – Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. № 6. Кн. 2. Том I (80). Київ: Гнозис, 2018. С. 65–72.

60. Дем'янюк В. В. Професійно-ціннісна підготовка як практичний засіб формування ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*: зб. наук. праць. Черкаси: ЧНУ, 2018. Вип.14. С. 23–27.

61. Дем'янюк В. В. Особливості формування професійно-ціннісних орієнтацій молодших спеціалістів з бухгалтерського обліку. *Директор школи, ліцею, гімназії – Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. № 6. Кн. 2. Том IV (82). Київ: Гнозис, 2018. С. 210–218.

62. Дем'янюк В. В. Формування ціннісних орієнтацій у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку у процесі науково-дослідної роботи. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Педагогічні науки*: зб. наук. праць / гол. ред. Дятлов В. О. Чернігів: НУЧК, 2019. Вип. 1 (157). С. 40–43.

63. Деркач А. А., Орбан Л. Э. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости личности. Москва, 1995.

64. Дзяйло С. П., Коломієць Ю. В. Соціально-психологічні передумови вибору професії. *Научное пространство Европы*: матеріали IV Международной научн. практ. конф. (София, 15–30 апреля, 2008). URL: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Pedagogica/30081.doc.htm (дата звернення: 19.08.2016).

65. Дильтей В. Введение в науки о духе. Опыт построения основ для изучения общества и истории. Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. Москва: Наука, 1987. С. 108–135.

66. Дмитренко М. Інновація як універсальна цінність суспільства. Освіта регіону. 2016. № 4. URL: <http://social-science.com.ua/article/171> (07/2018)

67. Долгих Г. И. Среднее профессиональное образование: диагностика качества профессиональной подготовки – одно из направлений совершенствования подготовки специалистов. *Профессиональная подготовленности выпускников к рынкам труда: проблемы и пути решения*:

материалы и рекомендации Международной научно-практической конференции, посвященной 45-летию Тюменского индустриального института имени Ленинского комсомола. Тюмень: Издат. ТИИ, 2008. С. 49–52.

68. Дубасенюк О. А. Інноваційні навчальні технології – основа модернізації університетської освіти. *Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін*: зб. наук.-метод. праць. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. С. 3–14.

69. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 412 с.

70. Дубич К. В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Рівне, 2007. 267 с.

71. Дудка У. Т. Зміст та структура готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку науки*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Частина III (Київ, 6–7 грудня 2017 року). Київ: МЦНД, 2017. С. 33–35.

72. Дудка У. Т., Горбатюк Р. М. Структура, критерії та показники рівнів сформованості готовності майбутніх економістів у коледжах до професійної діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. Вип. 51. С. 179–184.

73. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

74. Ерошенкова Е. И. Аксиологические ориентиры образовательной реальности: от истоков к современности профессионального образования. *Гаудеамус*. 2016. № 4. С. 9–14.

75. Жигірь В. І. Оцінювання професійної компетентності фахівця як фактор його формування. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*. Бердянськ: БДПУ, 2012. № 2. С. 40–46.

76. Життєва компетентність особистості: Науково-методичний посібник/ за ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен. Київ: Богдана, 2003. 520 с.

77. Жернов В. И. Теоретико-методологические основы формирования профессионально-педагогической направленности личности студента педагогического вуза: монография. Магнитогорск: Магнитогорский гос. пед. ин-тут, 1999. 116 с.

78. Жукович-Дородних Н. М. Педагогічні умови формування професійних умінь студентів економічних спеціальностей ВНЗ I–II рівня акредитації. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2009. № 3 (27), Ч. 2. С. 80–85.

79. Журавська Л. М. Концептуальні умови управління самостійною роботою студентів у ВНЗ. *Освіта та управління*. 1999. Т. 3, № 2. С. 2–4.

80. Зайчук Г. М. Формування професійної компетентності майбутніх маркетологів туристичної галузі у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 21 с.

81. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів: аналітичні матеріали / Авшенюк Н. М., Дяченко Л. М., Котун К. В., Марусинець М. М., Огієнко О. І., Сулима О. В., Постригач Н. О. Київ: ДКС «Центр», 2017. 83 с.

82. Зеленков С. А., Аксенова Е. М. Проблемы моделирования педагогических процессов. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. Одесса, 1997. № 2. С. 55–58.

83. Зеленов Є. А. Теоретико-методологічні основи планетарного виховання студентської молоді: автореф. дис. ... доктора педагогічних наук: 13.00.07. Луганськ, 2009. 44 с.

84. Зінченко В. В. Глобальні світові проблеми систем освіти і виховання в умовах сучасних індустріальних суспільств. *Постметодика*. 2014. № 1. С. 2–8.

85. Зінченко В. О. Формування професійної спрямованості студентів економічних спеціальностей на початковому етапі навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2008. 20 с.

86. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. Київ: МАУП, 2000. 312 с.
87. Зязюн І. Естетична регуляція ціннісної свідомості. *Вища освіта України*. 2005. № 3. С. 5–12.
88. Иванова Н. В. Формирование профессиональной компетентности студентов экономических специальностей учреждений среднего профессионального образования: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Москва, 2005. 253 с.
89. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2005. 181 с.
90. Ипполитова Н. В., Стерхова Н. С. Анализ понятия «педагогические условия»: сущность, классификация. *General and Professional Education*. 2012. № 1. Р. 8–14.
91. Каган М. С. Философская теория ценности. Санкт-Петербург: ТОО ТК «Петрополис», 1997. 205 с.
92. Кадієвська І. А. Гуманістичні цінності освіти в контексті глобалізації суспільства: монографія. Одеса: Астропринт, 2010. 176 с.
93. Калугин А. Ю. Соотношение понятий при изучении ценностно-смысловой и мотивационно-потребностной сфер личности. *Вестник Пермского государственного гуманитарного-педагогического университета*. 2014. № 1. С. 17–24.
94. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство. Санкт-Петербург: Речь, 2004. 70 с.
95. Каранфилова Е. В. Философские стратегии в ценностно-нормативной парадигме общества. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 107 (4). С. 244–247.

96. Кириченко О. Критерії формування готовності до професійної діяльності інженерів на основі 3D-модельовання. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 3–4 (18–19). С. 296–308.
97. Кірик Т. В. Різноманітність впливів на виховну роботу зі студентами в сучасних умовах. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 106 (3). С. 273–277.
98. Коваль Т. І. Професійна підготовка з інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів: монографія. Київ: Ленвіт, 2007. 264 с.
99. Ковальчук В. Б. Педагогічні умови формування професійного мислення майбутніх фахівців економічного профілю у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2007. 233 с.
100. Козарь Т. П. Реформування змісту освіти як пріоритет державної освітньої політики. *Держава та регіони*. 2009. № 4. С. 48–5.
101. Козловська І. М., Пляцко Р. М. Використання матеріалів про українських вчених на уроках фізики в навчальних закладах професійної освіти: метод. рекомендації. Львів: Обл. упр. НО; НДІ педагогіки УРСР, 1991. 16 с
102. Комюніке Всесвітньої конференції з вищої освіти – 2009: «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку» (ЮНЕСКО, Париж, 5–8 липня 2009 року). URL:http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/952_011 (дата звернення: 28.26.2016).
103. Концепція вдосконалення освітнього процесу на економічних факультетах класичних університетів України в контексті Болонського процесу. *Вища школа*. Київ, 2005. № 6. С. 44–47.
104. Концепція розвитку економічної освіти в Україні. Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 04.12.2003.
105. Коростіль Л. А. Самоосвіта особистості як соціальне та педагогічне явище. *Педагогічні науки*. Суми: Видавництво СумДПУ, 2009. № 1. С. 138–145.
106. Костючков С. К. Компетентнісно-знаннева підготовка людини до життя в умовах нового громадянського суспільства. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 106 (3). С. 230–234.

107. Коулз М., Олейникова О. Н., Муравьева А. А. Национальная система квалификаций. Обеспечение спроса и предложения квалификаций на рынке труда. Москва: РИО ТК им. А. Н. Коняева, 2009. 115 с.

108. Кошечко Н. Інноваційні освітні технології навчання та викладання у вищій школі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка.* 2015. Вип. 1. С. 35–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknutshp_2015_1_10 (дата звернення: 13.10.2018).

109. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ: Грамота, 2005. 448 с.

110. Кремень В. Освіта, особистість і соціальний поступ. *Освіта для сучасності = Edukacja dla współczesności*: зб. наук. пр.: у 2 т. / Мін-во освіти і науки України, НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Комітет педагогічних наук Польської академії наук, Наукове товариство «Польща–Україна», Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Асоц. ректорів пед. ун-тів Європи; редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. П. Андрущенко, Н. Г. Ничкало Ф. Шльосек (заст. голови); Л. Лук'янова, Л. Макаренко, О. Падалка [та ін.] (члени редколегії). Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. Т. 1. С. 6–12.

111. Крижко В. В. Антологія аксіологічної парадигми управління освітою: підручник. Київ: Освіта України, 2005. 440 с.

112. Крымский С. Экспликация философских смыслов. Москва: Идея-Пресс, 2006. 240 с.

113. Кузьминский А. И. Ценностные ориентиры современного образования. *Ценности профессиональной деятельности современного педагога*: межвузовский сборник научных трудов / под общ. ред. М. И. Лукьяновой, Е. А. Лодатко. Черкассы-Ульяновск: УИПКПРО, 2011. С. 47–55.

114. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 311 с.

115. Курлянд З. Н. Теорія і методика професійної освіти: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. 390 с.

116. Куровська Г. Ще не вища, вже не середня. 24.11.2016. URL: <https://commons.com.ua/uk/shhe-ne-vishha-vzhe-ne-serednya/> (дата звернення: 14.06.2017).
117. Кюнг Г. Brentano, Гуссерль и Ингарден об оценивающих актах и познании ценностей. Логос. № 6. URL: <http://anthropology.rinet.ru/old/6/kung.htm>
118. Лар'яновський І. С. Цінності та їх роль у соціокультурних трансформаціях і пізнанні. *Інтелект. Особистість. Цивілізація*: зб. наук. пр. із соц.-філос. пробл. 2010. Вип. 8. С. 29–38.
119. Ласло Э. Пути, ведущие в грядущее тысячелетие. Проблемы и перспективы (II). *Вопросы истории, естествознания и техники*. Москва, март 1998, № 1. С. 121–151.
120. Левочко М. Т. Професійна підготовка молодших спеціалістів з бухгалтерського обліку у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2003. 15 с.
121. Леонтьев Д. А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности. *Вестник МГУ. Серия 14. Психология*. 1996. № 4. С. 35–44.
122. Леонтьев Д. А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности (статья вторая). *Вестник Моск. ун-та*. 1997. № 1. С. 20–27.
123. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции. *Вопросы философии*. 1996. № 4. С. 15–26.
124. Литвин А. Педагогічні умови інформатизації навчально-виховного процесу в ПТНЗ будівельного профілю. URL: http://lib.iitta.gov.ua/5254/1/St_Литвин_Педагогічні_умови_інформ.pdf (дата звернення: 23.11.2016).
125. Лодатко Є. О. Моделювання в педагогіці: точки відліку. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*. 2010. Вип. №1. URL: http://www.intellectinvest.org.ua/ukr/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vyuski_n1_2010_st_2/. (дата звернення: 13.02.2017).

126. Лойко Д. М. Креативна концепція навчання при підготовці економістів в умовах інтеграції до ЄС. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки*. 2015. № 5. С. 61–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknutd_2015_5_9 (дата звернення: 24.10.2015).

127. Ломако Л. І. Проблема ціннісного пізнання у навчальній діяльності. *Цінність освіти і виховання: наук.-метод. збірник* / за заг. ред. О. В. Сухомлинської, ред. П. Р. Ігнатенка, Р. П. Скульського; упор. О. М. Павліченка. Київ, 1997. С. 179–182.

128. Лукьянова М. И., Данилов С. В. Ценностное поле современного образования. *Ценности профессиональной деятельности современного педагога: межвузовский сборник научных трудов* / под общ. ред. М.И. Лукьяновой, Е. А. Лодатко. Черкассы-Ульяновск: УИПКПРО, 2011. С. 3–9.

129. Лэнгле А. Введение в экзистенциально-аналитическую теорию эмоций: прикосновение к ценности. *Вопросы психологии*. 2004. № 4. С. 3–21.

130. Лях В. В. Роль ціннісних компонентів в процесі формування інформаційного суспільства. Людина, суспільство, комунікаційні технології: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Харків – Лиман, 24–25 червня 2016 р.) / Українська державна академія залізничного транспорту, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Харків; Лиман, 2016. С. 29–37.

131. Макинтайр А. После добродетели: Исследования теории морали / пер. с англ. В.В. Целищева. Москва: Академический проект, 2000. 382 с.

132. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова*. Київ: Логос, 2000. Вип. 2. С. 153–161.

133. Мартынов А. С. Классическое конфуцианство: «Мэн-цзы» / пер. с кит. Москва; Санкт-Петербург, 2000. 208 с.

134. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія: філософсько-методологічне осмислення наукових перспектив: монографія. Рівне: О. Зень, 2014. 400 с.

135. Мещанінов О. П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. 460 с.
136. Монтень М. Проби: Кн. 1–3 / пер. із франц. Анатоль Перепада. Київ: Дух і Літера, 2005–2007.
137. Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні: Рекомендації з освітньої політики / під заг. ред. О. І. Локшиної. Київ: К.І.С., 2004. 160 с.
138. Москалик Г. Ф. Освіта майбутнього: погляд філософа. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 105 (2). С. 295–297.
139. Мунье Э. Манифест персоналізму. Москва: Республіка, 1999. 559 с.
140. Мясищев В. Н. Психология отношений: избранные психологические труды. Москва – Воронеж: Институт практической психологии, 1995. 356 с.
141. Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (07/2018)
142. Никандров Н. Д. Духовные ценности и воспитание человека. *Педагогика*. 1998. № 4. С. 3–8.
143. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2001. Вип. 1. С. 9–22.
144. Ничкало Н. Г. Развитие в Украине исследований по проблемам педагогики и психологии профессионального образования на рубеже столетий: альбом. Киев: Науч. мир, 2001. 67 с.
145. Опачко М. В. Інтегративний підхід до реалізації дидактичного менеджменту у підготовці магістрів-фізиків. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія: Педагогічна*. 2016. Вип. 22. С. 43–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_ped_2016_22_14 (дата звернення: 15.02.2017)].
146. Орлов В. Розвиток ціннісних уявлень учнів сучасної професійної школи про успіх на ринку праці. *Освіта для сучасності = Edukacja dla*

współczesności: зб. наук. пр.: у 2 т. / Мін-во освіти і науки України, НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Комітет педагогічних наук Польської академії наук, Наукове товариство «Польща–Україна», Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Асоц. ректорів пед. ун-тів Європи; редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. П. Андрущенко, Н. Г. Ничкало Ф. Шльосек (заст. голови); Л. Лук'янова, Л. Макаренко, О. Падалка [та ін.] (члени редколегії). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Т. 1. С. 414–422.

147. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2001. 509 с.

148. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З.Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти. Київ: А.С.К., 2001. 256 с.

149. Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста за галуззю знань 0305 – Економіка і підприємництво / кол. авт. під заг. кер. А. Ф. Павленка. Київ: КНЕУ, 2009. 76 с.

150. Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста за галуззю знань 1401 – Сфера обслуговування, напрям підготовки 140103 – «Туризм» / кол. авт. під заг. кер. А. А. Мазаракі. Київ: МОН України, 2013. 14 с.

151. Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики. Київ, 2006. Т. 1. 420 с.

152. Панасенко Е. Зміст і структура експерименту як методу наукового дослідження у теорії та практиці вітчизняної педагогіки (1945–1991 рр.). *Рідна школа*. 2011. № 11. С. 28–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2011_11_10 (дата звернення: 27.11.2018).

153. Пантюк М. П. Підготовка майбутнього вчителя до виховної роботи у вітчизняній педагогіці ХХ століття: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. Дрогобич, 2011. 40 с.

154. Панченко Л. М. Формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства: автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03. Київ, 2003. 21 с.

155. Парсонс Т. О структуре социального действия. 2-е изд. Москва: Академический Проект, 2000. 880 с.
156. Пелех Ю. В., Кукла Д. Система цінностей майбутнього фахівця і його місце на сучасному ринку праці: монографія. Рівне: Волинські обереги, 2019. 184 с.
157. Пелех Л. Р. Теорія і методика аксіологічної освіти в Польщі: порівняльний аспект: монографія. Рівне: ПП ДМ, 2014. 402 с.
158. Пелех Ю. В. Ціннісно-смісловий концепт професійної підготовки майбутнього педагога: монографія / за редакцією М. Б. Євтуха. Рівне: Тетіс, 2009. 400 с.
159. Пелех Ю. В. Теоретико-методичні засади ціннісно-сміслові готовності майбутнього педагога до професійної діяльності: автореф. дис ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2010. 36 с.
160. Пелех Ю. В. Формування вчителя майбутнього: аксіологічний контекст. *Інноватика у вихованні*. Вип. 6 / упоряд. О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін. Рівне: РДГУ, 2017.
161. Перспективи розвитку коледжів і технікумів. Доповідь Заступника Міністра освіти і науки на нараді голів Рад директорів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації України. URL: <http://www.mon.gov.ua> (дата звернення: 21.06.2018).
162. Платон. Собрание сочинений: у 4 т. Т. 3 / под общ. ред. А. Ф. Loseva, В. Ф. Asmusa, А. А. Тахо-Годи. Москва: Мысль, 1994. 656 с.
163. Платон. Софист. 224. *Платон. Собрание сочинений*: в 4-х т. Т. 2. Москва: Мысль, 1993. С. 275–345.
164. Побірченко Н. С. Компетентнісний підхід у вищій школі. *Освіта та педагогічна наука*. 2012. № 3 (152). С. 24–31.
165. Коваль Т. І. Професійна підготовка з інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів: монографія. Київ: Ленвіт, 2007. 264 с.

166. Полещук І. Ф. Підвищення рівня професійної підготовки студентів економічних спеціальностей засобами ігрових форм навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2005. 200 с.

167. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике. Москва: Высшая школа, 2004. 512 с.

168. Потапкіна Л. Модель формування готовності майбутніх економістів до інноваційної професійної діяльності. *Науковий огляд*. 2016. № (3(24)). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/145611393.pdf>. (дата звернення: 18.11.2016).

169. Потуй Ю. Професійні цінності економіста як науково-педагогічна проблема. *Молодь і ринок*. 2014. № 1 (108). С. 96–100.

170. Поясок Т. Б. Система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів: монографія. Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2009. 348 с.

171. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII (зі змінами та доповненнями). URL: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18\(07/2018\)](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18(07/2018)).

172. Про затвердження Концепції національного виховання студентської молоді: Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 25 червня 2009 р. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4310/ (07/2018).

173. Прокопенко І. А. Формування професійно-менеджерської культури майбутнього вчителя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків: 2008, 226 с.

174. Про професійно-технічну освіту: Закон України від 10 лютого 1998 року № 103/98-ВР (зі змінами та доповненнями). URL: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80\(07/2018\)](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80(07/2018))

175. Професійна освіта: словник / уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ: Вища школа, 2000. 375 с.

176. Пулюй І. Нові і перемінні звізди. Непропаща сила. Львів, 1901. 48 с.

177. Різник В. Модель формування готовності майбутніх фахівців економічних спеціальностей до професійної діяльності у процесі вивчення

спеціальних дисциплін. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди»*. Педагогіка. Психологія. Філософія. Переяслав-Хмельницький, 2013. Вип. 28(2). С. 277–283. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gvpdpu_2013_28_2_54 (дата звернення: 21.03.2016).

178. Розов Н. С. Ценности в проблемном мире: философские основания и социальные приложения конструктивной аксиологии. Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та, 1998. 292 с.

179. Роменець В. А. Психологія творчості. Київ, 2014. 288 с.

180. Рум'янцева К. Є. Підготовка майбутніх економістів до розв'язування творчих фахових завдань засобами моделювання: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2009. 23 с.

181. Руссо Ж.-Ж. Исповедь. Москва: ЭКСМО-Пресс, 2002. 640 с.

182. Руссо Ж.-Ж. Трактаты. Москва: Наука, 1969. 703 с.

183. Самойлик Н. А. Структурно-функциональная модель профессионально-ценностных ориентаций личности. *Интернет-журнал «Мир науки»*. 2016. Том 4. № 2. URL: <http://mir-nauki.com/PDF/16PD MN 2 16.pdf> (07/2018)

184. Самчук З. Ф. Світоглядні основи соціально-філософського дослідження критеріїв та пріоритетів вибору: монографія: у 2 т. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2009. Т. I. 562 с.

185. Семенова А. В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів: монографія. Одеса: Юрид. л-ра, 2009. 504 с.

186. Серый А. В. Система личностных смыслов: структура, функции, динамика. Кемерово: Кузбассвузиздат, 2004. 272 с. URL: <http://hpsy.ru/authors/x290.htm>.

187. Серый А. В., Яницкий М. С. Ценностно-смысловая сфера личности. Кемерово: Кемеровский государственный университет, 1999. 92 с.

188. Скрипник М. І. Вступ до теорії інтерактивних технологій післядипломного навчання. *Післядипломна освіта в Україні*. 2012. № 4. С. 58–69.
189. Слостенин В. А., Чижакова Г. И. Введение в педагогическую аксиологию. Москва, 2003. 192 с.
190. Слободянюк О. М. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів економічного профілю у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти». Київ, 2017. 277 с.
191. Служинська Л. Б. Підготовка майбутнього менеджера-економіста до професійної самореалізації: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2012. 280 с.
192. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. 4-е изд. Москва: Сов. энциклопедия, 1989. 1632 с.
193. Спиноза. Этика. Москва: Мир книги, 2007. 480 с.
194. Стаднійчук І. П. Формування технічної компетентності техніків-механіків у процесі професійної підготовки в аграрних коледжах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Київ, 2017. 177 с.
195. Стасенко С. О. Наукова раціональність у контексті суспільних цінностей сучасності. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 103 (12). С. 173–175.
196. Стасюк В. Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти»: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2003.
197. Стасюк В. Д. Структура компонентів професійної готовності майбутнього економіста в економічній освіті. *Наука і освіта*. 2003. № 1. С. 86–88.
198. Стецик Г. Ю., Чапран С. П. Застосування інноваційних методів викладання економічних дисциплін. *Управління інноваційним процесом в*

Україні: проблеми комерціалізації науково-технічних розробок: тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної відеоконференції (Львів, 23–24 травня 2012 р., Національний університет «Львівська політехніка» та ін.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. С. 214–215.

199. Стець В. Система цінностей української еліти. *Вісн. Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника. Філософські проблеми науки і культури*. 2008. Вип. XI. URL: http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/vpnu/filos_psihol/2008_11/17.pdf

200. Столяренко О. В. Моделювання педагогічної діяльності у підготовці фахівця: навчально-методичний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 196 с.

201. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» (Указ Президента України № 5/15 від 12.01.2015). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 11.03.2017).

202. Строй Г. В. Генезис понятия «личный смысл» в психологии. *Образование. Наука. Научные кадры*. 2011. № 3. С. 212–214.

203. Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. математична статистика. Математичні методи в психології. / уклад. М. М. Горонескуль. Харків: УЦЗУ, 2009. 90 с.

204. Татаринев В. Конфуций «Луньюй», Изречения. Москва: ЭКСМО, 2006. 462 с.

205. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста. *Высшее образование сегодня*. 2004. № 3. С. 21–26.

206. Тверезовська Н., Філіпова Н. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови». *Нова педагогічна думка*. 2009. № 3. С. 90–92.

207. Терьохіна О. Л. Організаційно-педагогічні умови формування інженерного мислення майбутніх інженерів-машинобудівників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 40. С. 281–287.

208. Тимошук Г. В. Теоретичні аспекти системи професійних цінностей економіста. *Проблеми інженернопедагогічної освіти*: зб. наук. пр. 2012. № 37. С. 345–349.

209. Ткачова Н. І. Формування особистості учня у навчально-виховному процесі. Харків: Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2007. 208 с.

210. Токарчук О. М. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення дисциплін математичного циклу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія; Нац. академія держ. прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2017. 309 с.

211. Уйсімбаєва Н. В. Формування професійної компетентності майбутніх економістів в процесі науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах І–ІІ рівня акредитації: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2006. 189 с.

212. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» (від 17 квітня 2002 року № 347/2002).

213. Указ Президента України про Національну стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (від 25 червня 2013 року №344/2013).

214. Утюж І. Г. Соціально-філософська інтерпретація аксіологічних ідей української освіти. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2011. № 44. С. 38–42.

215. Фабрика А. А. Можливі наслідки реалізації нового підходу до вивчення циклу гуманітарних та соціально-економічних дисциплін у вишах. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 105 (2). С. 304–307.

216. Федорова О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения. Москва: Высшая школа, 1970. 301 с.

217. Философский словарь / под ред. И. Т.Фроловой. Москва, 1986. 497 с.

218. Філіппова Л. Л., Тверезовська Н. Т. Вимоги до фахівця економічного профілю. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і*

природокористування України: зб. наук. праць. Київ, 2010. Вип. 155. Ч. 1. С. 77–84.

219. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ: УРЕ, 1973. С. 531.

220. Франкл В. Человек в поисках смысла. Москва: Прогресс, 1990. 368 с.

221. Фридман Л. М. Наглядность и моделирование в обучении. Москва: Знание, 1984. 93 с.

222. Фуко М. Герменевтика субъекта. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франсе 1981–1982 учебном году / пер. с фр. А. Г. Погоняйло. Санкт-Петербург: Наука, 2007. 677 с.

223. Хайдеггер М. Феноменология и трансцендентальная философия ценности. Київ, 1996. 367 с.

224. Хайду П. Воспитание ценностных ориентаций. *Моральные ценности и личность* / под. ред. А. И. Титаренко, Б. О. Николаичева. Москва: Изд-во МГУ, 1994. С. 155–164.

225. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність. Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2007. 364 с.

226. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень. Київ, 2014. 240 с.

227. Человек и его ценности: в 2 ч. Ч. 1 / ред. П. С. Гуревич. Москва: ИФ РАН, 1988. 139 с.; Человек и его ценности: в 2 ч. Ч. 2 / ред. П. С. Гуревич. Москва: ИФ РАН, 1988. 145 с.

228. Шатапатха-брахмана: книга I; книга X (фрагмент) / пер., вступ. статья и примеч. В. Н. Романова. Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2009. 383 с.

229. Шахіна І. Ю. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 36. С. 479–484. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_36_100 (дата звернення: 26.12.2016).

230. Шемигон Н. Ю. Криза фундаментальних норм суспільної та індивідуальної свідомості. *Інтенсифікація професійної підготовки студентів у навчальних закладах гуманітарної спрямованості*: зб. наук. праць. Харків: Принт Дизайн, 2003. С. 185–190.

231. Шемигон Н. Ю. Роль ціннісних орієнтацій у процесі підготовки майбутніх вчителів. *Проблеми оновлення змісту та методів навчання у закладах освіти*: зб. наук. праць. Харків–Луганськ: Стиль Іздат, 2003. С. 178–184.

232. Юнг К. Г. Психологические типы. Москва: Университетская книга, 1996. 716 с.

233. Юшкевич Ю. С. Освіта як найважливіша ланка реалізації морально-етичних цінностей: український контекст. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 103 (12). С. 277–280.

234. Ягупов В. В. Педагогіка. Київ: Либідь, 2002. 560 с.

235. Яницкий М. С., Серый А. В. Основные методологические подходы к изучению ценностно-смысловой сферы личности. *Вестник Кемеровского. гос. ун-та культуры и искусств*. 2012. № 19-1. С. 82–97.

236. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система. Кемерово: Кузбассвузиздат, 2000. 204 с.

237. Яницкий М. С. Ценностное измерение массового сознания. Новосибирск: Из-во СО РАН, 2012. 237 с.

238. Яремчук Н. Система ціннісних орієнтацій професійної підготовки майбутніх економістів. *Вісник Львів. ун-ту: Серія педагогічна*. 2008. Вип. 24. С. 132–138.

239. Ярощук І. Д. Структура та рівні готовності майбутніх економістів до професійного спілкування. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2010. № 2. С. 66–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2010_2_15 (дата звернення: 22.10.2015).

240. Ясперс К. Современная техника. *Новая технократическая волна на Западе*. Москва: Прогрес, 1986. С. 119–146.

241. Яцько О. М. Особливості навчання економічної інформатики у ВНЗ фінансового профілю. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. 2012. №. 12. С. 86–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_2_2012_12_14 (дата звернення: 06.11.2015).

242. Alderfer C. P. *Existence, Relatedness and Growth: Human Needs in Organizational Settings*. N. Y.: The Free Press, 1972. 198 p.

243. Commission staff working paper «Schools for the 21st century». SEC(2007)1009 / Commission of the European communities. Brussels, 11.07.07. Available at: http://ec.europa.eu/education/school21/consultdoc_en.pdf

244. Demianuk V. The phenomenon of value-sensory realm of personalities and its place in the axiological discourse of contemporary education. *Journal of Education, Health and Sport*. Bydgoszcz, 2016. NR 6(13). P. 260–274.

245. Demianuk V., Pelekh Y. Experimental verification of the development of college students' value professional orientation. *Journal of Education, Health and Sport*. Bydgoszcz, 2019. NR 9(1). P. 495–518.

246. Denek K. *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Torun, WYDAWNICTWO ADAM MARSZALEK, 2000. 196 str.

247. Howell K. *Developing Conceptualizations of Europeanization and European Integration Mixing Methodologies*. ESRC Seminar 1 / UACES Study Group 2 November 29, 2002. 27 p.

248. *Improving competences for the 21st Century: An Agenda for European Cooperation on Schools*. SEC(2008) 2177, COM(2008) 425 final. / Commission of the European communities (2008). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 3.7.2008. Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0425:FIN:EN:PDF>

249. Inglehart R. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press, 1997. 440 p.

250. Inglehart R. *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton University Press, 1977. 482 p.

251. Inglehart R. *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton University Press, 1977. 482 p.

252. *Key Competences for a changing world*. Draft joint progress report of the Council and the Commission on the implementation of the «Education and Training 2010 work programme» / Commission of the European Communities (2009). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 25.11.2009, COM(2009)640 final. Available at: http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/joint10/com640_en.pdf

253. *Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning* / European Parliament and the Council of the European Union (2006). *Official Journal of the European Union* (2006/96/EC). 18.12.2006. Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF>

254. Schwartz S. H.. *Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries*. *Advances in experimental social psychology* New York: Academic Press, 1992. Vol. 25. P. 1–65.

255. Soderqvist M. *Internationalisation and its management at Higher Education Institutions. Applying conceptual, content and discourse analysis*. *Helsinki School of Economics*. Helsinki: HSE Print, 2007. 272 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

ДОВІДНИК

кваліфікаційних характеристик професій працівників ВИПУСК 1

ЗАТВЕРДЖЕНО

наказом Міністерства праці та соціальної політики України
від 29 грудня 2004 р. № 336

(із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства соціальної політики N 621
([v0621739-13](#)) від 25.09.2013 , N 951 ([v0951739-15](#)) від 22.09.2015)

КВАЛІФІКАЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

ФАХІВЦІ

БУХГАЛТЕР

Завдання та обов'язки. Самостійно складає або приймає до обліку первинні документи, систематизує інформацію, відображену в цих документах, готує проміжні розрахунки для обліку господарських операцій та подає їх на розгляд. Здійснює накопичення та узагальнення інформації у потрібному розрізі (деталізації) про:

наявність та рух грошових коштів та грошових документів у касі підприємства, а також грошових коштів, що знаходяться на поточних рахунках у національній валюті, інших рахунках в банку в іноземній валюті, а також грошових коштів в дорозі;

одержання та погашення заборгованості за довгостроковими та короткостроковими позиками;

розрахунки з постачальниками та підрядниками, покупцями і замовниками, різними дебіторами і кредиторами:

видані та отримані короткострокові чи довгострокові векселі, довгострокові і поточні зобов'язання;

наявність та рух основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів, знос необоротних активів, а також капітальні і фінансові інвестиції;

наявність та рух виробничих запасів;

витрати на виробництво;

доходи від операційної, інвестиційної і фінансової діяльності підприємства; власний капітал та забезпечення зобов'язань.

Нараховує заробітну плату, виконує інші розрахунки з працівниками, громадянами та юридичними особами відповідно до чинного законодавства.

Бере участь у проведенні інвентаризації активів та зобов'язань. Веде аналітичний облік у розрізі об'єктів позабалансового обліку.

Повинен знати: нормативні, методичні та інші керівні матеріали з організації та ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності; облікову політику, систему реєстрів бухгалтерського обліку, порядок і способи реєстрації інформації, правила документообігу і технологію оброблення облікової інформації на підприємстві, план рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій; систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю.

Кваліфікаційні вимоги.

Бухгалтер I категорії: базова або неповна вища освіта відповідного напрямку підготовки (бакалавр або молодший спеціаліст). Стаж роботи за професією бухгалтера II категорії – не менше 1 року.

Бухгалтер II категорії: базова або неповна вища освіта відповідного напрямку підготовки (бакалавр або молодший спеціаліст). Стаж роботи за професією бухгалтера – не менше 1 року.

Бухгалтер: базова або неповна вища освіта відповідного напрямку підготовки (бакалавр або молодший спеціаліст); для бакалавра – без вимог до стажу роботи, молодшого спеціаліста – стаж роботи на посаді технічного службовця у галузях фінансової діяльності, роботи з базами даних, статистики, бухгалтерського обліку – не менше 1 року.

Додаток Б

ПОСАДОВА ІНСТРУКЦІЯ БУХГАЛТЕРА

I. Загальні положення

1. Бухгалтер належить до професійної групи «Фахівці».
2. Призначення на посаду бухгалтера та звільнення з неї здійснюється наказом керівника підприємства за поданням головного бухгалтера з дотриманням вимог Кодексу законів про працю України та чинного законодавства про працю.
3. Бухгалтер підпорядковується безпосередньо головному бухгалтеру підприємства або керівнику відповідного структурного підрозділу головної бухгалтерії.

II. Завдання та обов'язки

Бухгалтер:

1. Самостійно або під керівництвом (наглядом) бухгалтера (з дипломом спеціаліста) веде фінансові, матеріальні, виробничі, господарські розрахунки та баланси, використовуючи для цього інструментальні та комп'ютеризовані обчислювальні засоби та системи.
2. Обліковує кошти, фонди, продукцію, товари, матеріали, реєструє затрати на виробництво продукції чи надання послуг.
3. Узгоджує рахунки та одиниці обліку, готує початкові та пробні варіанти розрахунків балансу, вносить записи в бухгалтерські книги про виробничі, управлінські, організаційні, господарські та інші затрати на планові і поточні цілі.
4. Подає до розгляду і схвалення проекти записів у розрахунковій документації.
5. Калькулює і готує дані та форми документів для розрахунків з банками.
6. Веде інвентарні списки, довіреності, накладні, переліки зобов'язань, цінних паперів тощо.
7. Оформлює платежі за матеріальні, комунальні та інші послуги.
8. Співпрацює з митними, податковими, казначейськими органами, торговельними, посередницькими організаціями та іншими клієнтами.
9. Нараховує заробітну плату, переказує кошти за виконані роботи, веде інші розрахунки з працівниками, громадянами та юридичними особами за встановленими нормами відповідно до чинного господарського законодавства.
10. Виконує окремі службові доручення свого безпосереднього керівника.

III. Права

Бухгалтер має право:

1. Ознайомлюватися з проектами рішень керівництва підприємства, що стосуються його діяльності.
2. Вносити на розгляд головного бухгалтера пропозиції по вдосконаленню роботи, пов'язаної з обов'язками, що передбачені цією інструкцією. В межах своєї компетенції повідомляти безпосередньому керівнику про всі виявлені недоліки в діяльності підприємства та вносити пропозиції щодо їх усунення.
3. Вимагати та отримувати особисто або за дорученням головного бухгалтера у керівників структурних підрозділів та фахівців інформацію та документи, необхідні для виконання його посадових обов'язків.
4. Залучати фахівців усіх структурних підрозділів до виконання покладених на нього завдань.
5. Вимагати від керівництва підприємства сприяння у виконанні своїх посадових обов'язків.

III. Відповідальність

Бухгалтер несе відповідальність:

1. За неналежне виконання або невиконання своїх посадових обов'язків, що передбачені цією посадовою інструкцією, – в межах, визначених чинним законодавством України про працю.
2. За правопорушення, скоєні в процесі здійснення своєї діяльності, – в межах, визначених чинним адміністративним, кримінальним та цивільним законодавством України.
3. За завдання матеріальної шкоди – в межах, визначених чинним цивільним законодавством та законодавством про працю України.

IV. Бухгалтер повинен знати:

1. Постанови, розпорядження, накази, методичні, нормативні та інші керівні матеріали з організації бухгалтерського обліку і складання звітності.
2. Порядок бухгалтерського обліку на підприємстві.
3. План і кореспонденцію рахунків.
4. Організацію документообігу за напрямками обліку.
5. Порядок документального оформлення і відображення в бухгалтерському обліку засобів господарювання та їх руху.

6. Методи економічного аналізу господарсько-фінансової діяльності підприємства.
7. Правила експлуатації обчислювальної техніки.
8. Основи трудового законодавства.

V. Кваліфікаційні вимоги

– Бухгалтер I категорії: вища освіта відповідного напрямку підготовки (молодший спеціаліст) та підвищення кваліфікації. Стаж роботи за професією бухгалтера II категорії не менше 1 року.

– Бухгалтер II категорії: вища освіта відповідного напрямку підготовки (молодший спеціаліст) та підвищення кваліфікації. Стаж роботи за професією бухгалтера не менше 1 року.

– Бухгалтер: вища освіта відповідного напрямку підготовки (молодший спеціаліст) без вимог до стажу роботи або повна загальна середня освіта та професійно-технічна освіта і стаж роботи за професіями технічного службовця у галузях фінансової діяльності, роботи з базами даних, статистики, бухгалтерського обліку не менше 1 року.

VI. Взаємовідносини (зв'язки) за посадою

1. За відсутності бухгалтера його обов'язки виконує особа, призначена у встановленому порядку, яка набуває відповідних прав і несе відповідальність за належне виконання покладених на неї обов'язків.

2. Співпрацює з управлінням Держказначейства, установами, організаціями при виконанні своїх функцій та завдань. Одержує від посадових осіб та підвідомчих одержувачів документи необхідні для виконання службових обов'язків, контролює строки і повноту надання ними необхідних документів, звітів.

Додаток В

Освітньо-кваліфікаційна характеристика молодшого спеціаліста спеціальності 5.050111 «Бухгалтерський облік» напрямку підготовки 0501 – «Економіка підприємства»

1. *Освітній рівень – неповна вища освіта*
2. *Кваліфікація – молодший спеціаліст з бухгалтерського обліку*
3. *Кваліфікаційні вимоги*

Повинен знати: нормативні, методичні та інші інструктивні матеріали з організації та ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності; основи облікової політики, систему реєстрів бухгалтерського обліку, порядок і способи реєстрації інформації, правила документообороту і технологію оброблення облікової інформації на підприємстві; систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності та контролю.

Повинен уміти: перевіряти одержані первинні документи за формою та змістом, у разі відсутності на них обов'язкових реквізитів передає їх керівнику підрозділу (відділу, управління) бухгалтерського обліку для прийняття рішення. Систематизувати одержані первинні документи, переносити інформацію, відображену в цих документах, у потрібному аналітичному розрізі у відомості (допоміжні відомості, аркуші-розшифровки), виводити підсумки цифрової інформації у цих документах за її видами, напрямками та періодами. На документах, дані яких включені бухгалтером до облікових реєстрів, зазначати номер відповідних облікових реєстрів і порядкові номери запису в них (номер рядка). Готувати проміжні розрахунки, необхідні для здійснення обліку господарських операцій, та подавати їх до розгляду. Готувати дані та форми документів для розрахункових операцій. Вносити записи в журнали обліку бланків суворої звітності, цінних паперів тощо. Здійснювати реєстрацію документів бухгалтерського обліку, які надходять до підрозділу (відділу, управління). Комплектує в хронологічному порядку документи після їх оброблення, нумерувати аркуші, складати внутрішній опис документів, засвідчувальний напис справи, підшивати або опрацювати, оформлювати обкладинку (титульний лист). Передавати до зберігання або вести формування, систематизацію та зберігання справ у структурному підрозділі.

4. *Загальнопрофесійні вимоги*

Повинен:

- а) раціонально та ефективно організовувати працю на робочому місці;
- б) додержуватись норм технологічного процесу;
- в) не допускати браку в роботі;

Продовження додатка В

г) знати і виконувати вимоги нормативних актів про охорону праці й навколишнього середовища, додержуватися норм, методів і прийомів безпечного ведення робіт;

д) використовувати в разі необхідності засоби попередження і усунення природних і непередбачених негативних явищ (пожежі, аварії, повені тощо).

5. Вимоги до освітнього рівня осіб, які навчатимуться в системі вищої освіти:

Повна загальна середня освіта без вимог до стажу роботи.

6. Сфера професійного використання випускника:

Діяльність у сфері бухгалтерського обліку та аудиту

7. Специфічні вимоги

Вік: по закінченні терміну навчання – не менше 18 років. Стать: жіноча, чоловіча. Медичні обмеження.

Додаток Г

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
РІВНЕНСЬКИЙ ЕКОНОМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ КОЛЕДЖ**

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА**«Бухгалтерський облік»****початкового (молодший спеціаліст) рівня вищої освіти****ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ - 07** Управління та адміністрування**СПЕЦІАЛЬНІСТЬ - 071** Облік і оподаткування**КВАЛІФІКАЦІЯ - бухгалтер****ЗАТВЕРДЖЕНО ВЧЕНОЮ****РАДОЮ НУВГП****Голова вченої ради**

_____ / проф. Мошинський В. С./
(протокол № ___ від «__» _____ 2017 р.)

Освітню програму введено в дію з _____ 2017 р.

Директор РЕТК НУВГП _____ / Дем'янюк В. В./
(наказ № ___ від «__» _____ 2017 р.)

Рівне 2017

1. Профіль освітньої програми зі спеціальності**071 «Облік і оподаткування»**

1. Загальна інформація	
Повна назва закладу вищої освіти та структурного підрозділу	Національний університет водного господарства та природокористування Рівненський економіко-технологічний коледж
Ступінь вищої освіти та назва кваліфікації мовою оригіналу	Ступінь вищої освіти – молодший спеціаліст Кваліфікація – бухгалтер
Офіційна назва освітньої програми	Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста галузі знань 07 «Управління та адміністрування», спеціальності 071 «Облік і оподаткування»
Тип диплома й обсяг освітньої програми	Диплом молодшого спеціаліста, одиничний. 120 кредитів ЄКТС, термін навчання 1 рік 10 місяців
Наявність акредитації	Міністерство освіти і науки України, Україна, 2017–2022
Цикл/рівень	НРК України – 5 рівень, FQ-EHEA – початковий рівень (короткий цикл), EQF-LLL – 5 рівень
Передумови	Особа має право здобувати освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста з одночасним завершенням здобуття повної загальної середньої освіти або за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти
Мова(и) викладання	Державна мова
Термін дії освітньої програми	5 років
Інтернет-адреса постійного розміщення опису освітньої програми	http://www.nuwm.edu.ua/
2. Мета освітньої програми	
Метою освітньої програми є формування та розвиток загальних і професійних компетентностей, що спрямовані на здобуття студентом: теоретичних знань, умінь і навичок ведення бухгалтерського обліку, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків у сфері обліку й оподаткування, підготовка здобувачів вищої освіти до подальшого навчання за обраною спеціалізацією	

3. Характеристика освітньої програми	
Предметна сфера (галузь знань, спеціальність, спеціалізація)	Галузь знань – 07 «Управління та адміністрування», спеціальність – 071 «Облік і оподаткування». Об'єкти вивчення – теоретичні, методичні та практичні засади обліку й оподаткування, контролю, аудиту та аналізу суб'єктів господарювання
Орієнтація освітньої програми	Освітньо-професійна для молодшого спеціаліста. Програма орієнтована на здобуття студентом: знань, умінь, навичок для вирішення завдань обліку й оподаткування, контролю, аудиту та аналізу суб'єктів господарювання; набуття фахових компетентностей для ухвалення ефективних професійних рішень у сфері обліку й оподаткування; розв'язання актуальних задач і проблем у галузі обліку й оподаткування та якостей загальнорозвиненої особистості
Основний фокус освітньої програми та спеціалізації	Спеціальна освіта та професійна підготовка у сфері обліку й оподаткування. Акцентування на здатності виконувати професійні обов'язки з організації та ведення облікового процесу, податкових відносин, використання облікової інформації в управлінні підприємством для розв'язання складних спеціалізованих завдань. Ключові слова: облік, аудит, оподаткування, контроль, аналіз, звітність
Особливості програми	Програма розвиває перспективні напрями підготовки фахівців з обліку й оподаткування
4. Придатність випускників до працевлаштування та подальшого навчання	
Придатність до працевлаштування	Фахівець здатний виконувати зазначені професійні роботи відповідно до ДК 003: 2010 Національного класифікатора України «Класифікатор професій» і може обіймати відповідні посади: 2411.2 – бухгалтер-ревізор, 3433 – бухгалтер, асистент бухгалтера-експерта, 3433 – касир-експерт; 3439 – інспектор з інвентаризації, інспектор-ревізор, 4211 – касир (на підприємстві, в установі, організації), 4121 – обліковець з реєстрації бухгалтерських даних

Подальше навчання	Випускник за освітньою програмою «Облік і оподаткування» може продовжити навчання на бакалаврському (першому) рівні вищої освіти, отримати післядипломну освіту зі споріднених та інших спеціальностей, підвищувати кваліфікацію. Має право на академічну мобільність
5. Викладання та оцінювання	
Викладання та навчання	Студентоцентроване навчання. Викладання та навчання має форми лекцій, практичних занять, лабораторних робіт, практики, виконання курсових робіт, консультацій із викладачами, самостійного навчання на основі підручників, конспектів і методичних посібників, системи Інтернет. Освітні технології: інтерактивні, інформаційно-комунікаційні, проектне навчання
Оцінювання	Поточний контроль; семестровий (підсумковий) контроль; державна атестація випускників. Основними формами контролю є: поточне опитування, тестовий контроль, контрольні роботи, директорські контрольні роботи, захист курсової роботи, заліки, іспити. Державна атестація – комплексний кваліфікований іспит
6. Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування положень і методів відповідної науки й характеризується комплексністю та невизначеністю умов
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК 1. Здатність до формування світогляду щодо розвитку людського буття, суспільства та природи, духовної культури. ЗК 2. Здатність використовувати сучасні інформаційні технології для розв'язання різноманітних задач у навчальній і практичній діяльності. ЗК 3. Здатність до формування ринково-орієнтованого економічного середовища. ЗК 4. Уміння обґрунтовувати управлінські рішення та спроможність забезпечувати їхню правочинність. ЗК 5. Здатність провадити комунікаційну діяльність. ЗК 6. Здатність працювати й самостійно, й у команді. ЗК 7. Здатність спілкуватися державною й іноземними мовами у професійній діяльності

	<p>ЗК 8. Здатність працювати у міжнародному середовищі.</p> <p>ЗК 9. Здатність до навчання та застосування знань у практичній діяльності.</p> <p>ЗК 10. Здатність до оцінювання й аналізу соціально-економічних процесів і явищ, до використання економічних знань у професійній діяльності.</p> <p>ЗК 11. Здатність займати активну життєву позицію та розвивати лідерські якості.</p> <p>ЗК 12. Здатність до пошуку, оброблення й аналізу інформації з різних джерел.</p> <p>ЗК 13. Здатність використовувати нормативні та довідникові матеріали, стандартні методики й державні стандарти під час розв'язання прикладних фахових завдань галузі.</p> <p>ЗК 14. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.</p> <p>ЗК 15. Здатність розуміти та брати до уваги екологічні фактори, фактори безпеки життєдіяльності й охорони праці у практичній діяльності</p>
<p>Фахові компетентності спеціальності (ФК)</p>	<p>ФК 1. Здатність формувати обліково-економічну інформацію для ефективного управління діяльністю підприємств промисловості та державного сектора економіки.</p> <p>ФК 2. Здатність до застосування різних форм і методів бухгалтерського обліку на підприємстві.</p> <p>ФК 3. Здатність використовувати математичний інструментарій для дослідження економічних процесів, розв'язання економічних завдань у сфері обліку й оподаткування.</p> <p>ФК 4. Здатність складати, перевіряти та проводити бухгалтерську обробку документів, вести аналітичний і синтетичний й облік.</p> <p>ФК 5. Здатність застосовувати знання права та податкового законодавства у практичній діяльності суб'єктів господарювання.</p> <p>ФК 6. Здатність складати фінансову, податкову, статистичну та спеціальну звітність, передбачену стандартами бухгалтерського обліку та законодавством України.</p> <p>ФК 7. Здатність правильно відображати господарські операції промислових підприємств і бюджетних установ на рахунках бухгалтерського обліку та використовувати облікову інформацію в управлінні</p>

	<p>суб'єктів господарювання.</p> <p>ФК 8. Здатність застосовувати знання з організації та функціонування податкової системи України у професійній діяльності для розрахунків і сплати податків, зборів та обов'язкових платежів юридичних і фізичних осіб.</p> <p>ФК 9. Здатність здійснювати контроль господарської діяльності як функції управління для забезпечення його ефективного функціонування, оцінювання результатів роботи, виконання планів, визначення порушень прийнятих норм і стандартів, підвищення відповідальності.</p> <p>ФК 10. Здатність здійснювати контроль дотримання нормативних актів з методології бухгалтерського обліку та системи оподаткування, збереження й ефективного використання ресурсів.</p> <p>ФК 11. Здатність розуміти та брати до уваги соціальні, екологічні, етичні, економічні аспекти, що впливають на формування підприємницьких рішень.</p> <p>ФК 12. Здатність використовувати знання з казначейської справи у професійній діяльності.</p> <p>ФК 13. Здатність здійснювати облікові процедури із застосуванням спеціалізованих інформаційних систем і комп'ютерних технологій.</p> <p>ФК 14. Здатність підтримувати належний рівень економічних знань і постійно підвищувати фаховий рівень</p>
7. Програмні результати навчання	
	<p>ПРН 1. Розуміння сутності та принципів розвитку суспільства, природи й мислення.</p> <p>ПРН 2. Розуміння культурологічних питань сучасності з позицій ушанування традицій і звичаїв свого народу та культурного надбання людства.</p> <p>ПРН 3. Знання теорії та методології інформатики, інформаційно-комунікаційного простору, інформації соціальних комунікацій.</p> <p>ПРН 4. Вміння усного та письмового спілкування державною мовою.</p> <p>ПРН 5. Вміння використовувати іноземну мову для забезпечення результативної професійної діяльності.</p> <p>ПРН 6. Вміння оперувати економічними категоріями та поняттями.</p> <p>ПРН 7. Вміння розраховувати показники чисельності,</p>

руху трудових ресурсів, забезпеченості й ефективності використання активів підприємства.

ПНР 8. Вміння планувати фінансові показники діяльності суб'єктів господарювання з використанням розрахункових даних виробничої частини бізнес-плану.

ПНР 9. Вміння здійснювати фінансові, розрахункові операції, визначати доходи та витрати, оцінювати трудовий потенціал суб'єктів господарювання.

ПНР 10. Вміння застосовувати нормативні акти, принципи та стандарти бухгалтерського обліку для формування облікової політики підприємства.

ПНР11. Вміння застосовувати статистичні методи під час здійснення аналізу виробничо-господарської діяльності підприємства та її фінансових результатів.

ПНР12. Вміння проводити порівняльний і факторний аналіз, досліджувати взаємозв'язки економічних показників

ПНР13. Вміння здійснювати бухгалтерську обробку документів, вести синтетичний та аналітичний облік, складати бухгалтерську звітність суб'єктів господарювання з використанням сучасних інформаційних технологій.

ПНР 14. Вміння виконувати комп'ютерні обчислення з обліку й оподаткування з використанням належного програмного забезпечення

ПНР 15. Вміння складати фінансову, податкову, статистичну звітність та аналізувати фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання.

ПНР 16. Вміння застосовувати законодавчі акти та нормативні документи у процесі фінансування установ державного сектора.

ПНР 17. Вміння здійснювати ревізії й аудит фінансово-господарської діяльності підприємств із використанням сучасних форм та методів контролю.

ПНР 18. Вміння визначати суми податків, зборів, платежів до бюджетів різних рівнів і складати розрахунки, декларації, інші документи щодо оподаткування.

ПНР 19. Вміння використовувати ПК, системне та прикладне програмне забезпечення для вирішення практичних завдань; послуговуватися Інтернет-ресурсами для пошуку необхідної інформації.

ПНР 20. Використовувати правила безпеки, охорони праці та безпеки життєдіяльності у професійній

	<p>діяльності.</p> <p>ПРН 21. Уміння складати первинну та зведену документацію щодо ведення бухгалтерського обліку в різних галузях економіки.</p> <p>ПРН 22. Здатність усвідомлювати необхідність навчання впродовж життя для поглиблення набутих і здобуття нових фахових знань.</p> <p>ПРН 23. Вміння працювати й самостійно, й у команді. Виявляти самостійність і відповідальність у роботі, професійну повагу до етичних принципів, демонструвати повагу до індивідуального та культурного різноманіття</p>
8. Ресурсне забезпечення реалізації програми	
Кадрове забезпечення	<p>Реалізацію освітньої програми 100 % забезпечують педагогічні працівники коледжу.</p> <p>Підготовку фахівців зі спеціальності здійснюють 5 циклових комісій коледжу.</p> <p>37,5 % педагогічних працівників мають вищу кваліфікаційну категорію та педагогічне звання «викладач методист», із них один викладач – кандидат педагогічних наук</p>
Матеріально-технічне забезпечення	<p>Матеріально технічна база коледжу охоплює лабораторії, обладнання, устаткування, потрібні для виконання навчальних програм. Спеціалізовані лабораторії (аудиторії) з ПЕОМ оснащено робочими комп'ютерними місцями згідно з нормативом Ліцензованих умов надання освітніх послуг у сфері вищої освіти. Показники стану соціально-побутової сфери мають необхідні кількісні параметри.</p> <p>Адміністративно-службові приміщення коледжу відповідають ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів», що затвердженні наказом Держкоммістобудування України від 27.06.1996 №117.</p> <p>Коледж має достатні площі аудиторних приміщень, лабораторій, навчальних майстерень, зали курсового та дипломного проектування, спортивних зал, приміщень для педагогічних працівників, службових приміщень, бібліотеки та читальної зали, гуртожитків, їдальні та медичного пункту</p>

Інформаційне та навчально-методичне забезпечення	<p>Коледж має власну бібліотеку з читальною залюю. Бібліотека забезпечена фаховими періодичними виданнями відповідного та спорідненого профілів.</p> <p>Наявний офіційний веб-сайт РЕТК НУВГП за електронною адресою www.nuwm.edu.ua, на якому розміщено інформацію про діяльність коледжу. Для всіх учасників освітнього процесу відкрито необмежений доступ до мережі Інтернет.</p> <p>Навчально-методичне забезпечення складається з освітньої програми, навчального плану, робочих програм з усіх навчальних дисциплін навчального плану, які охоплюють: програму навчальної дисципліни, заплановані результати навчання, порядок оцінювання результатів навчання, рекомендовану літературу, інформаційні ресурси в Інтернеті; програми з усіх видів практичної підготовки до освітньої програми; методичні матеріали для проведення державної атестації здобувачів</p>
9. Академічна мобільність	
Навчання іноземних здобувачів вищої освіти	Відсутнє

2. Перелік компонент освітньо-професійної програми та їхня логічна послідовність

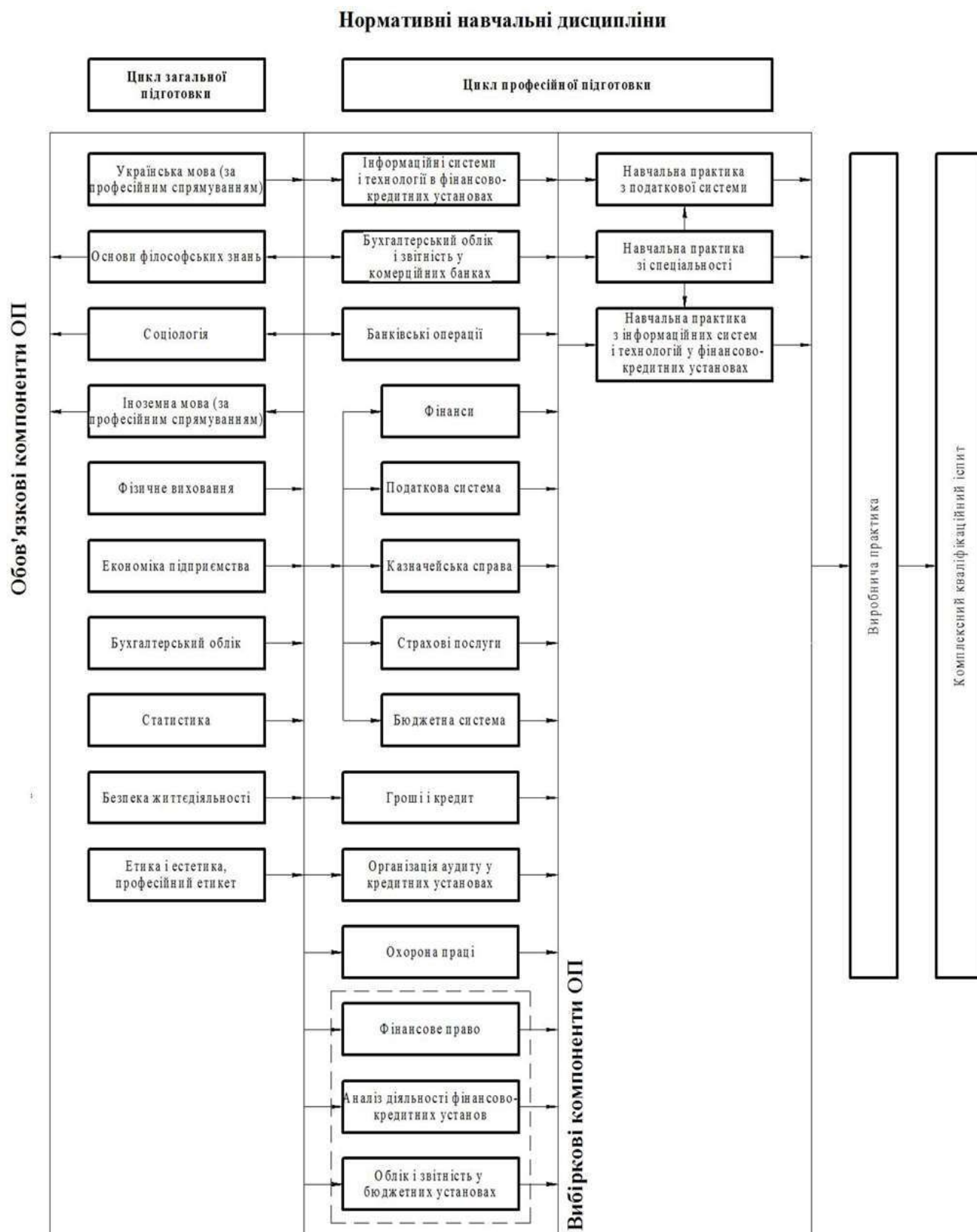
2.1. Перелік компонент ОП

Код н/д	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові проекти (роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів	Форма підсумкового контролю
1	2	3	4
1. Обов'язкові компоненти ОП			
1.1. Цикл загальної підготовки			
ОК 1.	Українська мова (за професійним спрямуванням)	2	екзамен
ОК 2.	Основи філософських знань	1,5	залік
ОК 3.	Соціологія	1,5	залік
ОК 4.	Іноземна мова (за професійним спрямуванням)	6	екзамен
ОК 5.	Фізичне виховання	6	залік
ОК 6.	Економіка підприємства	4	екзамен, курсова робота
ОК 7.	Фінанси	3	залік
ОК 8.	Бухгалтерський облік	2	екзамен

Продовження додатка Г

ОК 9.	Статистика	2	залік
ОК 10.	Безпека життєдіяльності	1,5	залік
ОК 11.	Етика та естетика, професійний етикет	3	залік
	Всього	32,5	
1.2. Цикл професійної підготовки			
ОК 12.	Фінансовий облік	13	екзамен, курсова робота
ОК 13.	Економічний аналіз	4,5	екзамен
ОК 14.	Інформаційні системи та технології в обліку	4	залік
ОК 15.	Облік і звітність у бюджетних установах	4	екзамен
ОК 16.	Контроль і ревізія	5	екзамен
ОК 17.	Податкова система	5	екзамен
ОК 18.	Казначейська справа	3	залік
ОК 19.	Гроші і кредит	4	залік
ОК 20.	Охорона праці	3	екзамен
ОК 21.	Навчальна практика з податкової системи	3	залік
ОК 22.	Навчальна практика з фінансового обліку	7,5	залік
ОК 23.	Навчальна практика з інформаційних систем та технологій в обліку	1,5	залік
ОК 24.	Виробнича практика	6	захист звіту -щоденника
ОК 25.	Екзаменаційна сесія	7,5	екзамени
ОК 26.	Державна атестація	1,5	комплексний кваліфікова- ний іспит
1	2	3	4
	Всього	72,5	
Загальний обсяг обов'язкових компонент:		105	
2. Вибіркові компоненти ОП			
2.1. Цикл професійної підготовки			
ВК 2.1.	Основи аудиту	4	залік
ВК 2.2.	Менеджмент і маркетинг	4	залік
ВК 2.3.	Господарське право	4	залік
ВК 2.4.	Ціноутворення	3	залік
	Всього	15	
Загальний обсяг вибірових компонент:		15	
ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ		120	

2.2. Структурно-логічна схема ОП

Додаток Д

Анкета для оцінювання сформованості позитивної мотивації щодо вибору спеціальності

Шановні студенти!

Пропонуємо Вам відповісти на запитання анкети, мета якої – з'ясувати вплив соціально-психологічних факторів на професійний вибір спеціальності «Бухгалтерський облік» («Облік і оподаткування»).

Якщо Ви згодні з наведеним твердженням, поставте знак «+» проти його номера у відповідній колонці бланку відповідей. Якщо не згодні, поставте такий самий знак у іншій колонці (професіограму «Бухгалтер» додано).

№ з/п	Запитання	Відповіді	
		«так»	«ні»
1.	Чому Ви обрали спеціальність «Бухгалтерський облік» («Облік і оподаткування»)? <i>Відповідь: це престижна професія</i>		
2.	Звідки Ви дізналися про економічні дисципліни? <i>Відповідь: зі шкільної програми</i>		
3.	Чим Вас приваблює професія бухгалтера? <i>Відповідь: вибір професії пов'язаний із високою та стабільною оплатою праці</i>		
4.	Чи вплинули на Ваш вибір батьки? <i>Відповідь: так чи ні</i>		
5.	Чи вплинули на Вас щодо вибору професії поради знайомих? <i>Відповідь: так чи ні</i>		
6.	Ви вступили в РЕТК НУВГП тому, що заклад розташований близько біля дому? <i>Відповідь: так чи ні</i>		
7.	Ви вступили в РЕТК НУВГП на спеціальність «Бухгалтерський облік» («Облік і оподаткування»), бо Вам байдуже, де навчатися? <i>Відповідь: так чи ні</i>		

Дякуємо за відповіді!

Бажаємо розуміння, терпіння й успіхів!

Професіограма «БУХГАЛТЕР»**Домінуючі види діяльності:**

- облік основних засобів, товарно-матеріальних цінностей, витрат на виробництво, облік реалізації продукції, результатів фінансово-господарської діяльності (визначення розміру прибутку), розрахунків із постачальниками та замовниками за надані роботи, послуги тощо;
- приймання, контроль первинної документації за відповідними ділянками бухгалтерського обліку (перевірка законності їхнього складання, повноти записів, правильності зазначених вимірників, правильності підписів) і підготовка їх до облікової роботи;
- групування отриманих документів за відповідними ознаками;
- проведення економічного аналізу господарської діяльності та надання інформації про діяльність окремих підрозділів і підприємства загалом;
- виявлення резервів підприємства та джерел витрат на основі фінансової звітності;
- виявлення виробничих і невиробничих витрат;
- нарахування та перерахування платежів до державного бюджету, внесків на державне соціальне страхування, зборів на фінансування капітальних вкладень, заробітної плати робітників і службовців, податків і інших платежів;
- здійснення функції попереднього контролю фінансових операцій (з'ясування доцільності та необхідності здійснення операцій з видання та приймання коштів, товарно-матеріальних цінностей тощо);
- складання щоквартальних, щомісячних, річних звітів за результатами роботи;
- участь у проведенні інвентаризації (зіставлення наявних товарно-матеріальних цінностей, коштів, розрахунків і платіжних зобов'язань за даними бухгалтерських документів);

Продовження додатка Д

- забезпечення збереженості бухгалтерських документів, оформлення їх відповідно до встановленого порядку та передачі до архіву;
- використання в роботі сучасної комп'ютерної техніки й інформаційних технологій.

Якості, що забезпечують успішність виконання професійної діяльності:*Здібності:*

- високий рівень розвитку математичних (облікових) здібностей;
- здатність до аналізу, синтезу, узагальнення отриманої інформації;
- розвиток концентрації, стійкості та зміни об'єкта уваги (здатність протягом тривалого часу зосереджуватися на одному предметі, виконувати діяльність певного виду, а також здатність швидко переходити з одного виду діяльності до іншого);
 - вдалий розвиток пам'яті;
 - здатність тривалий час виконувати одноманітний вид діяльності (схильність до роботи з документами та цифрами);
 - високий рівень стресостійкості;
 - на відповідному рівні технічна підготовка (навички роботи на ПК).

Особистісні якості

Таблиця Д.1

Особистісні якості, інтереси, схильності	Якості, що унеможливають ефективну професійну діяльність
посидючись, терплячість	відсутність математичних здібностей
обов'язковість, організованість	відсутність аналітичних здібностей
відповідальність	швидка стомлюваність
акуратність	неуважність
емоційно-психічна стійкість (здатність до самоконтролю)	відсутність схильності до роботи із цифрами
наполегливість, вимогливість	недисциплінованість
педантизм у роботі	відсутність морально-етичних норм
чесність	
справедливість	

Додаток Е

Методика дослідження особистості С. Деллінгера (психогеометричний тест)

Розроблений Сьюзеном Деллінгером (США) 1978 р. тест уможливорює швидке визначення професійної спрямованості особистості, особливостей поведінки людини на повсякденному рівні, укладення сценарію поведінки для кожного, за типових для нього умов. Валідність цього методу тестування становить 85%.

ІНСТРУКЦІЯ

Уважно подивіться на пропонований ряд геометричних фігур: квадрат, трикутник, прямокутник, коло та зигзаг.

Оберіть із них ту, що першою привернула вашу увагу.

На аркуші паперу розмістіть подані фігури так, аби на першому місці ліворуч опинилася фігура, що найбільше Вам доподобилася, а далі (праворуч) – фігури у порядку зменшення Вашої симпатії до них.

Кожна фігура – це код Вашої суб'єктивної форми. Вона визначає домінуючі риси характеру й особливості поведінки. Інші чотири фігури – це своєрідні модулятори, які можуть забарвлювати провідну мелодію Вашої поведінки. Сила їхнього впливу зменшується зі збільшенням порядкового номера. Однак може виявитися, що жодна фігура Вам повністю не підходить. Тоді Вас можна описати комбінацією з двох або навіть трьох форм. Важливим також є значення останньої фігури: вона вказує на форму людини, взаємодія з якою буде викликати у вас найбільші труднощі. Кожній фігурі властивий внутрішній зміст.

ОБРОБКА РЕЗУЛЬТАТІВ

Квадрат. Ви – невтомний трудівник. З погляду мозкової асиметрії у Вас більш функціональна ліва півкуля мозку. Ви старанний, завзятий, професіонал-енциклопедист, ерудит у своїй галузі. Результат власної діяльності та поведінку людей передбачаєте на рівні планування, без здогадок. Аналітик, надзвичайно уважний до деталей. Полюбляєте порядок і розпорядок. Ваш ідеал – спланована діяльність і життя. Не любите «сюрпризи» і відступів від установленого.

Життєві цінності: традиції, стабільність, безпека, надійність, минуле.
«Сильні» якості: організованість, дисциплінованість, старанність, пунктуальність, акуратність, охайність, законослухняність, працьовитість, терплячість, завзятість, наполегливість, вірність слову, чесність, обережність, розсудливість, раціональність, ощадливість, практичність.

«Слабкі» якості: відсталість, негнучкість, інерційність, педантизм, сухість, однобічність, нерішучість, упертість, консерватизм, спротив до нового, острах ризику, бідна фантазія, замкнутість, скупість, дріб'язковість, схильність до бюрократизму. «Квадрати» – чудові адміністратори, але серед них нечасто трапляються емпатійні натури, тому до «квадрата» дуже рідко звертаються по пораду та допомогу. У Станіслава Леца є висловлювання, що вдало схарактеризовує «квадрат»: «Завжди знайдуться ескімоси, яку напишуть для жителів Конго інструкцію, як поводитися під час спеки».

Трикутник. Ви – лідер, енергійна, нестримна, креативна особистість. Функціонально переважає лівопівкульна мозкова діяльність. Мета Вашої діяльності – досягнення цілі. Рішучий управлінець. Мислите концептуально. Дуже впевнені в собі, вікрито це демонструєте. Ваша впевненість емоційно забарвлена. Досконало послуговуєтеся вербальними формами спілкування

Домінанта управлінської поведінки – настанова на перемогу. Умієте переконувати підлеглих, вести їх за собою до перемог, до творчого вирішення проблеми.

Продовження додатка Е

Владні, нетерплячі, схильні до ризику. Прагнете кар'єри (позитивно!). Прагматик. Чудовий менеджер. Умієте пояснювати значущість колективної роботи. За Вами йдуть колеги, вони Вам вірять. Не підведіть!

Життєві цінності: влада, лідерство, кар'єра, статус, перемога, майбутнє.

«Сильні» якості: раціональність, ефективність, лідерські якості, енергійність, харизматичність, висока працездатність, ініціативність, сміливість, рішучість, незалежність суджень.

«Слабкі» якості: владність, самовпевненість, егоїзм, категоричність, різкість, уїдливість, нетерпимість до інакомислення, безапеляційність («або по-моєму, або ніяк»), нелюдяність («пройде по трупах»). Проте зрештою Ви дієте завжди «по-своєму» й без Вас, шановний «трикутнику», життя та робота Ваших підлеглих утратять свій шарм.

Прямокутник. Ця фігура визначає стан переходу, змін, вона є тимчасовою формою стану. Ви – людина, яку не задовольняє наявний стан життя, рівень вирішення фахових проблем. «Прямокутник» завжди в пошуках кращого. Передчуваєте зміни в трудовій біографії, особистому житті. Схильні до високого внутрішнього збудження. Не катуйте себе! Це «Ваш знак», Ваша сутність! Ви допитливі, цікаві і... сміливі (?). Ви змінюєте себе тим, що змушуєте себе робити те, чого раніше ніколи не робили. Ви – відкрита система. Довірливий, наївний, сензетивний. Потребуйте постійного позитивного спілкування.

Життєві цінності: залежно від зовнішніх обставин.

«Сильні» якості: довірливість, відкритість, чутливість, допитливість, готовність до змін, висока здатність до навчання, «дитячість», неамбіційність.

«Слабкі» якості: наївність, безхребетність, невпевненість, нерішучість, ненадійність, психічна нестійкість, «проблемність».

Коло. Це міфологічний символ гармонії. Той, хто впевнено вибирає його, щиро зацікавлений у хороших міжособистісних взаєминах. Вища цінність для «Коло» – люди, їхнє благополуччя. «Коло» – найбільш доброзичливий із п'яти форм. Він здебільшого слугує тим «клеєм», який скріплює і робочий колектив, і сім'ю, тобто стабілізує групу.

Виражена домінанта правої півкулі мозку. Ваша парадигма управлінської діяльності – добробут людей (учителів, співпрацівників та ін.). Ви налаштовані проникати в емоційну сферу Ваших підлеглих, друзів, людей Вашого кола. Доброзичливі, щасливі, коли завдяки Вашим зусиллям у колективі, навколо Вас, усі почуваються комфортно, зручно. Люди знають – Ви ніколи їх не зрадите! Вам довіряють най, най...! Не підведіть!

Життєві цінності: спілкування, комфорт, загальне благополуччя, допомога людям.

«Сильні» якості: доброзичливість, м'якість, делікатність, безконфліктність, толерантність, комунікабельність, доброта.

«Слабкі» якості: пасивність, конформізм, схильність піддаватися впливу, схильність до компромісів, неакуратність, неорганізованість, непунктуальність, нерішучість, залежність від думки довколишніх.

Зигзаг. Управлінці-«зигзаги» – креативні, творчі, унікальні особистості. Функціонально правопівкульний тип мозкової діяльності (часто лівша). Інтуїтивні. Мислення образне, концептуальне, гармонує з емоційним забарвленням. Такі управлінці – естети.

Домінує саногенне мислення. Спроможні та призначені для генерування ідей, але засоби їхньої реалізації «зигзагам» не цікаві. «Зигзагів» більше захоплюють перспективні можливості, ніж об'єктивна дійсність.

Життєві цінності: творчість, новизна, ризик, швидкість, самовираження.

«Сильні» якості: спонтанність, креативність, наполегливість, дотепність, легкість на підйом.

Продовження додатка Е

«Слабкі» якості: некерованість, мінливість, непередбачуваність, нестриманість, ексцентричність, збудливість, індивідуалізм, ненадійність, відчайдушність і відвага.

Тепер розшифруємо цей тест. Що ж ми маємо?

Перша геометрична фігура ліворуч – це Ваша «чиста» форма. Названі в її характеристики особливості відповідають Вашій реальній поведінці, емпатії або її відсутності.

У тому разі, коли Ви почуваетесь комфортно, Ваша поведінка адекватна обраному Вами ранжируванню геометричних фігур.

В іншому разі, коли у Вас депресія, сум, немає настрою та наснаги, Ви заходите в кабінет, до підлеглих і, з внутрішнім налаштуванням «банзай!», скоюєте абсолютно нелогічні для себе вчинки. Потім (на жаль,потім!) – про все це жалкуєте.

А якщо Ви не знайшли себе серед поданих п'яти фігур? Це означає, що Ви потрапили до тих 15%. Так може статися тому, що:

у Вас негативна установка на цей тест;

у цей час Ви перебуваєте в незвичному для Вас психічному стані (втома, поганий настрій...);

Ви стурбовані розбіжністю тим, що Ви про себе думаєте та Вашою ідеальною уявою. Зберіться, розслабтеся, не засмучуйтеся, вочевидь, Вам краще скористатися іншим методом управлінського тестування.

Додаток Ж

«Портрет цінностей» Ш. Шварца

Тест цінностей Шварца застосовують для дослідження динаміки зміни цінностей і в групах (культурах) з огляду на зміни в суспільстві, і для особистості з огляду на її життєві проблеми. Методику визначення цінностей особистості Ш. Шварца розроблено відповідно до теоретичної побудови універсальних ціннісних типів (мотиваційних блоків).

Фундаментом методики слугує концепція М. Рокича про існування термінальних та інструментальних цінностей, а також концепція Ш. Шварца про мотиваційні цілі ціннісних орієнтацій і універсальність базових людських цінностей. Зважаючи на мотиваційну мету, що зумовлює кожен тип універсальних цінностей, Ш. Шварц дібрав найбільш характерні для кожної мети цінності. Особливістю опитувальника Ш. Шварца є те, що в ньому використано не пряме ранжування (на відміну від методики М. Рокича), а рейтинг. Такий підхід розкриває не лише позитивне, а й негативне ставлення до цінностей.

Перевага методики Ш. Шварца полягає в тому, що вона уможливорює не тільки побудову ціннісної ієрархії, а й виявлення пріоритетів мотиваційних блоків, тобто пріоритетних на цей момент часу цілей респондентів. Відтак, методика сприяє одночасному простеженню і когнітивних, і мотиваційних змінних. Розширений порівняно з іншими методиками список цінностей і принципи їхнього дослідження, які постають засадами методики, дають змогу вивчати цінності і як змістові, і як емоційно-мотиваційні утворення. Опитувальник Шварца створено 1992 року на основі теорії про поділ цінностей на соціальні й індивідуальні.

ОПИС МЕТОДИКИ Ш. ШВАРЦА.

Методика Ш. Шварца охоплює опитувальник, що складається з двох частин, до кожної з яких застосовують окрему процедуру проведення. Опитувальник «Огляд цінностей» уможлиблює дослідження нормативних ідеалів, цінностей особистості на рівні переконань. Такі цінності найбільше впливають на особистість, але не завжди набувають виявів у соціальній поведінці, оскільки можуть не збігатися з нормативними цінностями суспільства. Кожну із 57 запропонованих цінностей із коротким поясненням їхнього значення респондент повинен оцінити за 9-бальною шкалою «як керівний принцип свого життя». Кожна із цінностей належить до певного мотиваційного блоку та підпорядкована відповідній мотиваційній меті:

- влада (Power) – соціальний статус, домінування над людьми та ресурсами;
- досягнення (Achievement) – особистий успіх відповідно до соціальних стандартів;
- гедонізм (Hedonism) – насолода або чуттєве задоволення;
- стимуляція (Stimulation) – хвилювання та новизна;
- самостійність (Self-Direction) – самостійність думки й дії;
- універсалізм (Universalism) – розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей і природи;
- доброта (Benevolence) – збереження та підвищення благополуччя близьких людей;
- традиція (Tradition) – повага до культурних і релігійних звичаїв та ідей і відповідальність за їхнє збереження;
- конформність (Conformity) – стримування дій і спонукань, які можуть нашкодити іншим і не відповідають соціальним очікуванням;
- безпека (Security) – безпека та стабільність суспільства, відносин і самого себе.

Загалом розроблена Ш. Шварцем теорія динамічних зв'язків між ціннісними типами описує концептуальну організацію системи цінностей, за якою дії особистості відповідно до кожного типу цінностей мають психологічні, практичні та соціальні наслідки. Вони можуть бути сумісними з іншими типами цінностей або вступати з ними у конфлікт. Методика постає на організації десяти запропонованих Ш. Шварцем ціннісних типів у дві біполярні осі виміру:

- відкритість до змін (цінності самостійності та стимуляції) проти консерватизму (цінності безпеки, конформності та традицій);
- самопіднесення (цінності влади та досягнень) проти самотрансцендентності (цінності універсалізму та доброти).

Перша частина опитувальника призначена для вивчення цінностей, ідеалів і переконань, що мають вплив на особистість. Список цінностей складається з двох частин – іменників і прикметників, що називають 57 цінностей. Респондент оцінює кожну із запропонованих цінностей за шкалою від 7 до 1 бала.

Друга частина опитувальника є профілем особистості. Містить 40 описів людини, що характеризують 10 типів цінностей. Для оцінювання описів використовують шкалу від 4 до 1 бала.

Ш. Шварц вибудував основні осі вимірювання цінностей культури на трьох найважливіших питаннях, актуальних для суспільств усіх країн.

1. Автономія – залученість. Ця вісь вимірювання окреслює психологічну природу кордонів між індивідом і групою, тобто міру автономності людей або, навпаки, залученості до певних груп. У автономних культурах люди постають самостійними істотами (сутностями) із притаманними їм психологічними межами, я поківинні виражати свої переваги, почуття, ідеї, виявляти особисті здібності та знаходити сенс у власній унікальності. Розрізняють два типи автономії.

Інтелектуальна автономія передбачає заохочення індивідів до самостійного втілення власних ідей та інтелектуальних устремлінь.

Продовження додатка Ж

Прикладами важливих для таких культур цінностей є відкритість до нових ідей, допитливість і креативність.

Афективна автономія передбачає заохочення індивідів прагнути до переживання емоційно позитивних почуттів. Важливі цінності пов'язані із задоволенням, захопливим і різноманітним життям. У культурах, які акцентують на такій цінності, як залученість, люди мисляться істотами (сутностями), залученими в колективне життя. Сенс їхнього життя складають, насамперед, соціальні зв'язки, ідентифікація з групою, участь у загальному житті та прагнення до загальних цілей. Такі культури тяжіють до підтримування статусу-кво й обмеження дій, які можуть зруйнувати групову солідарність або традиційний порядок. Важливі для таких культур цінності: соціальний порядок, повага до традицій, безпека, підпорядкування та мудрість.

2. *Рівність – ієрархія.* Пріоритетна проблема суспільства – забезпечити відповідальну соціальну поведінку його членів, спонукати їх зважати на благополуччя інших, координувати з ними свої дії та розуміти їхню неминучу взаємозалежність.

Цінність «рівність» спроектована на вимогу розгляду людьми інших як людських істот, морально рівних і з такими самими базовими потребами. Соціальний характер людей набуває виявів у регламентації обов'язковою відповідальною співпрацю один з одним і турботу про благополуччя кожного. Важливі для таких культур цінності: рівність, соціальна справедливість, чесність, схильність до допомоги, відповідальність, лояльність.

Протилежний полюс такої осі виміру – ієрархія – окреслює ієрархічні системи запропонованих ролей, які забезпечують відповідальну поведінку. Загальноприйнятим є бачення нерівного розподілу влади, ролей і ресурсів як логічного та розумного. У процесі соціалізації люди визнають ієрархічний розподіл ролей, погоджуються з обов'язками та правилами, які останні накладають на них, а також почуваються відповідальними за виконання

Продовження додатка Ж

приписаних їм ролей в ієрархічній системі. Важливі цінності: соціальна влада, авторитет, підпорядкування та добробут.

3. *Гармонія – Оволодіння*. Третю соціальну проблему становить специфіка регулювання людьми їхніх зв'язків зі світом природи та соціальним світом. Цінність «гармонія» увиразнює необхідність поділу влади з іншими людьми та фізичним оточенням, поцінування миру та гармонії в суспільстві та природі, намагання зрозуміти та прийняти світ (а не змінювати його, не управляти, не експлуатувати). Важливі цінності: мир у світі, світ краси, єдність із природою, захист навколишнього середовища.

Оволодіння – протилежний погляд суспільства на означену проблему. Відповідно до такої цінності заохоченню підлягає активне самоствердження, спрямоване на оволодіння, а також зміна природного та соціального оточення для досягнення групових чи особистих цілей. Особливо важливі цінності: честолюбство, успіх, мужність, компетентність.

Цінність «оволодіння» визнають у прагматичних, схильних до прогресу та змін культурах, які припускають вирішення проблем у разі докладання до них достатніх зусиль. Якщо певна ціннісна орієнтація культури набуває крайніх її виявів, то розкриває свою темну грань. Проблеми в суспільстві виникають через відсутність протилежної цінності. Наприклад, украй відчутне акцентування на залученості нівелює індивідуальність, а ухил до автономії розриває життєво вагомі соціальні зв'язки.

Загалом теорія Шварца визначає три біполярні осі для вимірювання культури, які є альтернативними рішеннями кожної з трьох проблем, із якими стикається суспільство: 1) залученість – автономія, 2) ієрархія – рівність, 3) оволодіння – гармонія.

Соціальний акцент на типові цінності, представленому на одному полюсі осі вимірювання, зазвичай супроводжується знеціненням типу на протилежному полюсі. Тест створено на основі Я-концепції Манфреда Куна.

Таблиця 1. Класифікація ціннісних орієнтацій за Ш. Шварцем

Інтегральна вісь	Ціннісна категорія	Ціннісна орієнтація	Цінності
Відкритість змінам – Збереження	Консерватизм	Безпека	Безпека близьких людей, національна безпека, громадський порядок.
		Традиційність	Прийняття і поважання традицій і ідей, що походять з традиційної культури і релігії.
		Конформність	Уникання дій, які б могли засмутити інших або зашкодити їм чи порушити соціальні норми.
	Інновації	Самостійність	Незалежність мислення і прийняття рішень, творчість, свобода, пізнання.
		Стимуляція	Життя, насичене гострими відчуттями, новими враженнями і складними задачами.
		Гедонізм	Чуттєве задоволення, насолода життям, сибаритство, комфорт.
Самотрансцендентність – Самоствердження	Орієнтація на інших	Доброзичливість	Збереження і покращення благополуччя людей з близького кола.
		Універсалізм	Мудрість, соціальна справедливість, рівність, мир, краса, терпимість, єдність з природою, захист навколишнього середовища.
	Орієнтація на себе	Влада	Престиж, багатство, контроль над людьми і ресурсами, соціальний статус, впливовість.
		Досягнення	Особистий успіх і його демонстрація, честолюбство, компетентність, у відповідності до соціальних стандартів.

Схема поділу цінностей за Ш. Шварцем

Діагностування ціннісної сфери особистості

за методикою «діагностування індивідуальних цінностей» Ш. Шварца

Діагностування передбачає 10 різних мотиваційних типів, утворених спектром цінностей, кожному з яких відповідає певна мотиваційна мета. Такі типи задають загальну спрямованість життєдіяльності людини, а також орієнтують її конкретні дії.

Інструкція. Оцініть важливість кожної із запропонованих цінностей для Вас особисто. Для оцінювання використовуйте таку шкалу:

7 – винятково важлива, зі статусом керівного принципу Вашого життя цінність (зазвичай таких буває одна-дві);

6 – дуже важлива;

5 – досить важлива;

4 – важлива;

3 – не дуже важлива;

2 – незначно важлива;

1 – не важлива;

0 – абсолютно байдужа;

-1 – протилежність принципам, яких Ви дотримуєтесь.

№	Список цінностей	Бали								
		-1	0	1	2	3	4	5	6	7
1.	Рівність (однакові можливості для всіх)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
2.	Згода із самим собою (мир усередині себе)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
3.	Соціальна влада (панування над іншими людьми)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
4.	Насолода (задоволення всіх бажань)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
5.	Свобода (свобода дій і думок)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
6.	Духовність (домінування духовної, а не матеріальної грані життя)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
7.	Гурбота про себе (відчуття, що іншим до тебе не байдуже)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
8.	Соціальний порядок (стабільність суспільства)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7

Продовження додатка Ж

9.	Насиченість життя (цікаве, наповнене життя)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
10.	Осмисленість існування (наявність мети в житті)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
11.	Ввічливість (увічливість, вихованість)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
12.	Багатство (власність, майно, гроші)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
13.	Національна безпека (захищеність держави від ворогів)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
14.	Самоповага (віра у власну значущість)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
15.	Почуття вдячності (прагнення віддавати борги)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
16.	Творчість (унікальність, уява, віра в свої творчі здібності)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
17.	Мир на Землі (свобода від воєн і конфліктів)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
18.	Традиції (збереження звичаїв)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
19.	Велика, справжня любов (глибока емоційна й духовна близькість)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
20.	Самодисципліна (стриманість, боротьба зі спокусами)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
21.	Недоторканність внутрішнього світу (право на таємницю особистого життя)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
22.	Безпека сім'ї (безпека тих, кого ми любимо)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
23.	Соціальне визнання (повага, схвалення іншими)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
24.	Єднання з природою (єднання з природою, відповідність природі)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7

Продовження додатка Ж

25.	Різноманітне життя (постійні зміни, життя, насичене подіями)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
26.	Мудрість (зріле, глибоке розуміння життя)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
27.	Влада (право керувати, командувати людьми)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
28.	Вірна дружба (близькі, надійні друзі)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
29.	Естетична насолода (краса природи, світу)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
30.	Соціальна справедливість (захист прав людей, турбота про слабких)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
31.	Самостійність (упевненість у собі, самодостатність)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
32.	Помірність (уникнення крайнощів)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
33.	Відданість (вірність друзям, групі)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
34.	Цілеспрямованість (наполегливість у досягненні мети)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
35.	Широта поглядів (терпимість до ідей і думок, відмінних від моїх)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
36.	Смирення (скромність, шанобливість)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
37.	Відвага (пошук пригод, ризику, небезпеки)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
38.	Захист навколишнього середовища (охорона природи)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
39.	Впливовість (вплив на людей і події)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
40.	Повага старших (повага до віку)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
41.	Самостійна постановка цілей (цілеспрямованість)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7

Продовження додатка Ж

42.	Здоров'я (здоров'я фізичне та психічне)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
43.	Компетентність, професіоналізм (уміння працювати, ефективність)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
44.	Прийняття життя таким, яким воно є (приспосовування до життєвих обставин)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
45.	Чесність (непідробленість, щирість)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
46.	Репутація (збереження свого обличчя)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
47.	Послух (обов'язковість, старанність)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
48.	Інтелект (логічність, уміння думати)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
49.	Доброзичливість (праця на благо інших)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
50.	Життєрадісність (здатність радіти життю)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
51.	Благочестя (сповідування релігійних вірувань і переконань)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
52.	Відповідальність (надійність)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
53.	Допитливість (інтерес до всього)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
54.	Поблажливість (готовність прощати)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
55.	Успіх (досягнення цілей)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
56.	Охайність (акуратність)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
57.	Потурання собі, поблажливість до себе (задоволення себе)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
58.	Релігійність (віра в Бога)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7

Обробка й інтерпретація результатів:

Значення змінних 1–10 обчислюють як середні значення.

1. Саморегуляція: осмисленість існування (10), мудрість (26), самостійність (31), цілеспрямованість (34), самостійна постановка цілей (41), відповідальність (52), успіх (55).

2. Стимулювання: свобода (5), творчість (16), різноманітне життя (25), широта поглядів (35), відвага (37), життєрадісність (50), допитливість (53).

3. Гедонізм: насолода життям (4), турбота про себе (7), охайність (56), задоволення (57).

4. Досягнення: насиченість життя (9), самоповага (14), здоров'я (42), компетентність (43), репутація (46), інтелект (48).

5. Влада: соціальна влада (3), багатство (12), соціальне визнання (23), влада (27), впливовість (39).

6. Безпека: рівність (1), соціальний порядок (8), національна безпека (13), мир на Землі (17), традиції (18), безпека сім'ї (22), соціальна справедливість (30).

7. Конформність: увічливість (11), самодисципліна (20), помірність (32), смиренність (36), повага старших (40), прийняття життя, яким воно є (44), чесність (45), слухняність (47).

8. Традиції: духовність (6), почуття подяки (15), єднання з природою (24), захист навколишнього середовища (38), доброзичливість (49), благочестя (51), релігійність (58).

9. Прихильність: справжня любов (19), вірна дружба (28), естетична насолода (29), відданість (33), поблажливість (54).

10. Самоорієнтація: згода із самим собою (2), недоторканність внутрішнього світу (21).

№ з/п	Цінності	Сумарний бал	Середнє значення
1.	Саморегуляція		
2.	Стимулювання		

Продовження додатка Ж

3.	Гедонізм		
4.	Досягнення		
5.	Влада		
6.	Безпека		
7.	Конформність		
8.	Традиції		
9.	Прихильність		
10.	Самоорієнтація		

САМОРЕГУЛЯЦІЯ (самостійність). Мотиваційна мета – незалежні, автономні думки та дії, керівництво власними поглядами. Цінності: свідомість існування, мудрість, самостійність, цілеспрямованість, самостійна постановка цілей, відповідальність, успіх.

СТИМУЛЮВАННЯ (повнота життєвих відчуттів). Мотиваційна мета – новизна та змагання в житті. Цінності: свобода, творчість, різноманітне життя, широта поглядів, відвага, життєрадісність, допитливість.

ГЕДОНІЗМ. Мотиваційна мета – задоволення, чуттєва насолода, насолода життям. Цінності: насолода життям, турбота про себе, охайність, задоволення.

ДОСЯГНЕННЯ. Мотиваційна мета – досягнення особистого успіху за допомоги вияву компетентності, отримання соціального схвалення. Цінності: насиченість життя, самоповага, здоров'я, компетентність, репутація, інтелект.

ВЛАДА. Мотиваційна мета – досягнення соціального статусу, престижу та панування над людьми. Цінності: соціальна влада, багатство, соціальне визнання, влада, впливовість.

БЕЗПЕКА. Мотиваційна мета – стабільність, безпека та гармонія суспільства, сім'ї та самого індивіда. Цінності: рівність, соціальний порядок, національна безпека, мир на Землі, традиції, безпека сім'ї, соціальна справедливість.

Продовження додатка Ж

КОНФОРМНІСТЬ. Мотиваційна мета – обмеження дій і спонукань, що завдають шкоди іншим і порушують соціальні очікування та норми. Цінності: ввічливість, самодисципліна, помірність, смирення, повага старших, прийняття життя, яким воно є, чесність, слухняність.

ТРАДИЦІЯ. Мотиваційна мета – повага та підтримка звичаїв, прийняття і визнання ідей певної культури, релігії. Цінності: духовність, почуття вдячності, єднання з природою, захист навколишнього середовища, доброзичливість, благочестя, релігійність.

ПРИХИЛЬНІСТЬ (ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ). Мотиваційна мета – підтримка та підвищення благополуччя людей, з якими людина перебуває у постійному контакті, підтримує близькі стосунки. Цінності: справжня любов, вірна дружба, естетична насолода, відданість, поблажливість.

УНІВЕРСАЛІЗМ (САМООРІЄНТАЦІЯ). Мотиваційна мета – розуміння, терпимість і підтримка благополуччя всіх людей, природи та власного «Я». Цінності: згода із самим собою, недоторканність внутрішнього світу.

Додаток 3

**ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ:
МОДИФІКОВАНИЙ ТЕСТ Р. ІНГЛХАРТА – М. ЯНИЦЬКОГО**

Методику використовують для визначення зорієнтованості досліджуваних груп на цінності адаптації, соціалізації й індивідуалізації.

М. С. Яницький модифікував і апробував методику Р. Інглхарта 2001 р. на власній трирівневій моделі ціннісної структури.

Розроблена М. С. Яницьким структурно-динамічна модель системи ціннісних орієнтацій особистості передбачає, що система ціннісних орієнтацій є складною, багаторівневою та внутрішньо неоднорідною структурою. Основними її рівнями, ієрархічно залежними один від одного та підпорядкованими один одному, постають «захисні», запозичені й автономні цінності (див. табл. 1). Теоретичною основою вищезазначеної моделі слугують класифікаційні та типологічні підходи до визначення стадій і рівнів розвитку системи ціннісних орієнтацій, подані в роботах А. Маслоу, Р. Інглхарта, Е. Фромма, Ж. Піаже, Л. Колберга, Дж. Ловінгера, А. В. Петровського, Б. С. Братуся та інших.

Таблиця 1

**Структурно-динамічна модель системи ціннісних орієнтацій
особистості М. С. Яницького**

Параметри моделі	Елементи моделі		
	1	2	3
Стадії особистісного розвитку (за Л. Колбергом)	Передконвенційна	Конвенційна	Постконвенційна
Найважливіші процеси особистісного розвитку	Адаптація	Соціалізація	Індивідуалізація
Механізми реалізації процесів розвитку	Психологічні захисні механізми	Ідентифікація	Інтерналізація

Основні психологічні фактори, що визначають вибір механізмів розвитку	Висока тривожність і фрустраційна напруженість	Конформність, залежність та екстернальність	Свідомість життя, інтернальність, позитивна «Я-концепція»
«Вектори» особистісного розвитку	Звільнення від обмежень	Прихильність до традиції	Альтруїстична спрямованість
Рівні системи ціннісних орієнтацій особистості	Захисний (нижчий)	Запозичений (середній)	Автономний (вищий)
Найважливіші цінності відповідних рівнів системи ціннісних орієнтацій особистості	«Свобода від», матеріальний статок і розваги	Родина, кар'єра, престиж і суспільне визнання	Творчість, активність, свобода, самореалізація та широта поглядів
Типи особистості за домінування такого рівня ціннісної ієрархії	Адаптаційний, орієнтований на цінності виживання та самоствердження	Ідентифікаційний, орієнтований на традиційні цінності та цінності значущих інших	Самоактуалізаційний, орієнтований на цінності творчості й особистісного зростання
Типи ціннісних переваг суспільної свідомості за переважання такого типу особистості	Цінності адаптації, прагнення до фізичної й економічної безпеки	Цінності соціалізації, орієнтація на прийняті в суспільстві норми та благо «своїх»	Цінності індивідуалізації, спрямованість на саморозвиток заради блага всіх людей

Респондентам пропонували картку, що містила 9 позицій, які представляють три блоки по три пункти в кожному:

- 1) матеріальний достаток;
- 2) сімейне благополуччя;
- 3) можливість інтелектуальної та творчої самореалізації;

- 4) збереження сил і здоров'я;
- 5) хороша, престижна робота;
- 6) можливість користуватися демократичними правами та свободами;
- 7) збереження порядку та стабільності в суспільстві;
- 8) повага оточення, громадське визнання;
- 9) творення гуманнішого та терпимішого суспільства.

Пункти 1, 4, 7 є індикаторами орієнтації на цінності адаптації; пункти 2, 5, 8 – на цінності соціалізації; пункти 3, 6, 9 – на цінності індивідуалізації.

Респондентам пропонували вибрати, що з перерахованого на картці вони вважають для себе найбільш важливим (можна було вказати від 1 до 3 варіантів). Надалі досліджуваних, на основі більшості зроблених ними виборів, зараховували до одного із трьох ціннісних типів/моделей:

1. «Ті, що адаптуються» (орієнтація на порядок, здоров'я, матеріальний достаток).
2. «Ті, що соціалізуються» (сім'я, кар'єра, суспільне визнання).
3. «Ті, що індивідуалізуються» (самореалізація, свобода, терпимість).

Загалом до переваг використаної модифікації методики Р. Інглхарта належить можливість більш точного представлення ціннісної структури масової свідомості й оцінення характеру впливу на її основні соціально-демографічні фактори.

Додаток И

АНКЕТА ВИВЧЕННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Е. А. КАЛІНІНА

Мета: шляхом застосування анкетної методики дослідити мотивацію навчальної діяльності. Анкета, що складається із 50 питань, спрямована на виявлення домінуючих мотивів навчальної діяльності та дає змогу отримати кількісну характеристику 5 спонукань:

- 1) потреби досягнення мети;
- 2) потреби змагального характеру навчальної діяльності;
- 3) потреби самовдосконалення;
- 4) потреби спілкування та колективної діяльності;
- 5) потреби здобуття нових знань поза процесом навчальної діяльності.

Матеріал: бланк анкети.

Інструкція випробуваному: «Кожне запитання пропонованої анкети відображає певний стан, який супроводжує діяльність людини взагалі, зокрема й навчальну. Із поданих 4 варіантів відповіді потрібно вибрати один і поставити його поряд із номером відповідного запитання: а) дуже часто; б) часто; в) іноді; г) дуже рідко».

АНКЕТА

1. Бажання досягти поставленої мети.
2. Почуття впевненості в досягненні мети.
3. Почуття суперництва під час виконання навчальних доручень.
4. Жага гострих відчуттів.
5. Прагнення виховати в себе сильний характер.
6. Бажання пізнати сутність процесу навчальної діяльності.
7. Бажання спілкуватися, ділитися думками, переживаннями, знайти їм відгук.
8. Почуття належності до колективу, групи.
9. Задоволення від збігу отриманого заохочення й особистого досягнення.
10. Почуття самоповаги під час отримання заслужених заохочень і відмінних балів.
11. Прагнення довести до кінця розпочату роботу.
12. Приємне усвідомлення від виконання справи та не змарнованості часу.
13. Почуття азарту під час виконання розумових завдань.
14. Почуття емоційно-вольового напруження, мобілізації своїх фізичних і духовних сил.
15. Прагнення зрозуміти умови зростання в процесі навчання.

16. Бажання навчитися максимально використовувати свої можливості для досягнення успіху.
17. Бажання заслужити схвалення близьких і шанованих людей.
18. Почуття поваги до кого-небудь із членів своєї навчальної групи.
19. Прагнення колекціонувати книги, журнали відповідної тематики.
20. Прагнення збирати значки, листівки, монети тощо.
21. Захопленість процесом навчальних занять.
22. Надія на досягнення хороших результатів.
23. Почуття задоволення від подолання труднощів.
24. Прагнення бути завжди першим, завоювати повагу в навчальній групі.
25. Прагнення подолати неузгодженість своїх міркувань, систематизувати їх.
26. Бажання вирішити свої навчальні, наукові проблеми.
27. Почуття неспокою за успіхи всієї навчальної групи.
28. Турбота про будь-кого із членів своєї навчальної групи.
29. Приємне відчуття від усвідомлення набуття нових знань.
30. Радість з нагоди придбання книг, журналів або інших покупок.
31. Сподівання на досягнення високих результатів у процесі навчальної діяльності.
32. Приємна втома після навчальних занять.
33. Почуття ураженого самолюбства та бажання взяти реванш.
34. Почуття переваги над іншими.
35. Радість у набутті нових знань, умінь і навичок.
36. Прагнення до гармонійності в самовихованні особистості.
37. Почуття вдячності, подяки.
38. Почуття симпатії, прихильності до кого-небудь.
39. Прагнення зберегти на пам'ять фотографії, афіші, програми шкільних вечорів, концертів.
40. Приємне враження від свої успіхів у конкурсах, олімпіадах, на іспитах.
41. Радість від досягнення успіху.
42. Бажання заслужити похвалу.
43. Почуття гордості.
44. Почуття задоволення від зростання у власних очах, підвищення цінності своєї особистості.
45. Почуття задоволення від підвищення рівня розвитку своїх інтелектуальних здібностей.
46. Приємне задоволення від уміння скласти важкий іспит.

47.Співпереживання удачі та радості іншого.

48.Бажання приносити іншому радість.

49.Піднесений настрій, коли придбана книга відповідає твоїм інтересам.

50.Підвищений інтерес до конкурсів, олімпіад, на яких розігрують цінні призи.

КЛЮЧ

Відповіді на пункти 1, 2, 11, 12, 21, 22, 31, 32, 41, 42 співвідносні з мотивацією досягнення мети.

Відповіді на пункти 3, 4, 13, 14, 23, 24, 33, 34, 43, 44 співвідносні з мотивацією змагального характеру в процесі навчальної діяльності.

Відповіді на пункти 5, 6, 15, 16, 25, 26, 35, 36, 45, 46 співвідносні з мотивацією самовдосконалення.

Відповіді на пункти 7, 8, 17, 18, 27, 28, 37, 38, 47, 48 співвідносні з мотивацією спілкування та колективної діяльності.

Відповіді на пункти 9, 10, 19, 20, 29, 30, 39, 40, 49, 50 співвідносні з мотивацією набуття нових знань поза процесом навчання.

Додаток К
Дослідження професійних ціннісних орієнтацій
на основі методу незакінчених речень

ІНСТРУКЦІЯ

На кожній запропонованій картці Ви знайдете початок фрази, яку потрібно закінчити:

1. Моє майбутнє мені здається ...
2. Обираючи професію, люди керуються ...
3. Обираючи професію, люди здебільшого не беруть до уваги ...
4. Я обрав(ла) цю професію тому, що ...
5. Обрана професія вимагає від мене ...
6. Мені здається, що обрана професія буде сприяти ...
7. Гадаю, що моя професія уможлиблює ...
8. Моя професія надасть мені змогу ...
9. Люди здебільшого обирають професію тому, що ...
10. Обрана мною професія забезпечує ...
11. У будь-якій професії найважливіше ...
12. Люди працюють заради ...

ОБРОБКА РЕЗУЛЬТАТІВ

Для обробки анкет скористалися методом контекст-аналізу.

Типові відповіді студентів

Таблиця К.1

№ з/п	Незакінчене речення	Експериментальна група	Контрольна група
1.	Моє майбутнє здається мені...	визначеним, цікавим	туманним, складним
2.	Обираючи професію, люди керуються...	досвідом, розумом, навичками, матеріальним благополуччям	матеріальним благополуччям, інтересом до професії
3.	Обираючи професію, люди здебільшого не беруть до уваги...	складності професії, можливостей, здібностей	труднощів, складностей професії, можливостей, здібностей
4.	Я обрав(ла) цю професію тому, що...	цікава, необхідна суспільству, людям	подобається, вигідна
5.	Обрана професія вимагає від мене...	професійних знань, відповідальності	відповідальності, знань
6.	Мені здається, що обрана професія буде сприяти...	розширенню світогляду, матеріальному благополуччю, правопорядку в державі	розумовому розвитку, розширенню світогляду
7.	Гадаю, що моя професія уможливіє...	покращення свого життя та життя людей, віднайдення свого місця в житті	нормальне життя
8.	Моя професія дасть мені змогу...	допомогти людям, суспільству, працювати з людьми	бути незалежним, спілкуватися з людьми
9.	Люди здебільшого обирають професію тому, що...	вона цікава, з матеріальних міркувань	вона цікава, з матеріальних міркувань
10.	Обрана мною професія забезпечує...	стабільне майбутнє, матеріальне благополуччя, правопорядок	стабільне майбутнє, матеріальне забезпечення
11.	У будь-якій професії найважливіше...	заробітна плата, інтерес до неї, знання спеціальності (професіоналізм)	любов до неї, знання, уміння
12.	Люди працюють заради...	матеріального забезпечення, свого блага, блага сім'ї, блага держави	матеріального забезпечення, для себе, для сім'ї

Додаток Л

Визначення престижу економічних професій

(методика «Квадрат професій»)

ІНСТРУКЦІЯ

Перед Вами бланк, поділений на квадрати. У кожному квадраті – 4 професії. Викресліть із кожного квадрата ті професії, які найменше Вас цікавлять, так, аби там залишилося по одній. Тепер подивіться на стовпчик 1. У ньому лишилось 5 професій. Виберіть одну, найцікавішу для Вас, і поставте 5 балів у лівому нижньому куті великого квадрата. Погляньте на 4 професії, що лишилися. Яка з них найбільш цікава для Вас? Поставте в куті квадрата оцінку 4. Так само припишіть 3, 2 або 1 бал трьом професіям, що лишилися, залежно від їхньої важливості для Вас. Потім звернуть увагу на 2 стовпчик і зробіть те саме із професіями, вписаними у стовпчики III, IV, V. Перевірте правильність виконання завдання за всіма п'ятьма стовпчиками. Простежте, щоб у кожному з них стояли оцінки 5, 4, 3, 2, 1 (у будь-якій послідовності), але не 4, 4, 2, 1

ОБРОБКА РЕЗУЛЬТАТІВ

1 етап.

Під час обробки анкети варто зважати на порядок розташування професій відповідно до їхньої належності до певної групи: «людина – людина» (Л); «людина – техніка» (ЧТ); «людина – природа» (П); «людина – знак» (З); «людина – художній образ» (Х) (таблиця Л. 3).

Таблиця є ключем до обробки анкети. Обробку виконують так: сумують бали у верхньому та нижньому кутах кожного квадрата; одержані суми записують у відповідні квадратики таблиці Л. 2; складають оцінки за кожною з п'яти типів професій (Л, Т, П, З, Х); результати вносять у таблицю Л. 5: якщо анкету заповнено правильно, сума в рядку «Кількість балів» буде дорівнювати 150; за результатами таблиці визначають місце за значенням кожної групи професій. Та, що набрала найбільшу кількість балів, посідає перше місце за значенням, найменшу – останнє (п'яте).

Продовження додатка Л

Таблиця Л.1

Л	Т	П	З	Х
Т	П	З	Х	Л
П	З	Х	Л	Т
З	Х	Л	Т	П
Х	Л	Т	П	З

Розподіл уподобань студентів за типами професій:

Таблиця Л. 2

№ з/п	Тип професій	І курс		ІІІ курс	
		%	Ранг	%	Ранг
1.	«Людина – людина»	29,8	1	30,3	1
2.	«Людина – техніка»	16,1	4	15,5	4
3.	«Людина – природа»	15,4	5	15,1	5
4.	«Людина – знакова система»	18,6	3	18,6	3
5.	«Людина – художній образ»	20,1	2	20,5	2

Продовження додатка Л

Таблиця Л. 3

Тип професій	Перелік професій
Людина – людина (Л)	Продавець, оперуповноважений карного розшуку, соціальний педагог, кухар, учитель, психолог, слідчий, спортивний тренер, дізнавач, офіціант, менеджер, перукар, адвокат, музейний працівник, журналіст, фахівець з маркетингу, дільничний інспектор, лікар, кореспондент радіо та телебачення, клубний працівник
Людина – техніка (Т)	Слюсар КВП, машиніст кранів, апаратник-нарізувач, штукатур, фармацевт, слюсар-збирач, налагоджувач станків із програмним управлінням, електрогазозварювальник, технік-будівник, водій, електрик, електромонтер, технік-електрик, інженер, радіомонтажник, слюсар-інструментальник, контролер ВТК, токар, автослюсар, формовщик, фрезерувальник
Людина – природа (П)	Садівник, зооінженер, лісовод-інженер, птаховод, ветеринарний лікар, тваринник, агрохімік, геолог, ґрунтознавець, квіткар, гідромеліоратор, агроном, біолог, виноградар, зоотехнік, лісничий, топограф, ветеринарний фельдшер, технік-землепорядник
Людина – знакова система (З)	Кресляр, паспортистка, секретар-друкар, копіювальник друкованих форм, плановик, радист, сортувальник листів, бібліограф, економіст, оператор ЕОМ, топограф, бухгалтер, коректор, програміст, оператор рахувальних машин, перекладач
Людина – художній образ (Х)	Карбувальник, гравер, реставратор, ретушер, архітектор, фотограф, різьбяр по каменю, художник-декоратор, актор, мистецтвознавець, скульптор, режисер, художник, диригент хору, музикант, розмальовувач тканин, модельєр, композитор, бутафор-декоратор, настроювач інструментів

КВАДРАТ ПРОФЕСІЙ

Таблиця Л. 4

1. Продавець 2. Оперуповноважений карного розшуку 3. Соціальний педагог 4. Кухар	21. Слюсар КВП 22. Машиніст крану 23. Апаратник-різьбяр 24. Штукатур	41. Садівник 42. Зоотехнік 43. Лісівник-інженер 44. Птахівник	61. Кресляр 62. Паспортист 63. Секретар-друкарка 64. Копіювальник друкарських машин	81. Карбувальник 82. Гравер 83. Реставратор 84. Ретушер
5. Токар 6. Автослюсар 7. Формувальник 8. Фрезерувальник	25. Ветлікар 26. Тваринник 27. Мисливознавець 28. Агрохімік	45. Плановик 46. Радист 47. Сортивальник листів 48. Бібліограф	65. Архітектор 66. Фотограф 67. Різьбяр по каменю 68. Художник-декоратор	85. Вчитель 86. Психолог 87. Слідчий 88. Спортивний тренер
9. Геолог 10. Грунтознавець 11. Квітникар 12. Гідро-меліоратор	29. Економіст 30. Оператор ЕОМ 31. Топограф 32. Бухгалтер	49. Актор 50. Мистецтвознавець 51. Скульптор 52. Режисер	69. Дізнавач 70. Офіціант 71. Менеджер 72. Перукар	89. Фармацевт 90. Слюсар-складальник 91. Начальник станків із програмним управлінням 92. Електрогазо-зварювальник
13. Коректор 14. Програміст 15. Оператор лічильних машин 16. Перекладач	33. Художник 34. Диригент хору 35. Музикант 36. Розмальовувач тканин	53. Адвокат 54. Музейний працівник 55. Журналіст 56. Фахівець із маркетингу	73. Водій 74. Електромонтер 75. Технік-будівельник 76. Технік-електрик	93. Агроном 94. Біолог 95. Виноградар 96. Зооінженер
17. Модельєр 18. Композитор 19. Бутафор-декоратор 20. Настроювач інструментів	37. Дільничний інспектор 38. Лікар 39. Кореспондент радіо та телебачення 40. Клубний працівник	57. Інженер 58. Радіомонтажник 59. Слюсар-інструментальник 60. Контролер ВТК	77. Лісничий 78. Топограф 79. Ветеринарний фельдшер 80. Технік-землепорядник	97. Телеграфіст 98. Технік-плановик 99. Оператор зв'язку 100. Складач ручного набору

Таблиця Л. 5

Тип професії	Л	Т	П	З	Х	Сума
Кількість балів						
Місце за значенням						

П.І.Б. _____

заклад освіти _____ курс _____

група _____ дата _____

Додаток М

Програма спецкурсу «Кодекс етики професійних бухгалтерів»

(розробка автора)

1. Мета та завдання спецкурсу.

Мета вивчення спецкурсу – формування у студентів професійних ціннісних орієнтацій спеціаліста із бухгалтерського обліку.

Завдання спецкурсу:

- ознайомлення студентів з основними професійними цінностями майбутнього спеціаліста із бухгалтерського обліку;
- формування цінностей, які набувають вияву в самодостатності особистості, вмінні протистояти впливу щодо ухвалення незаконних рішень, корупційних діянь;
- вирішування конфліктних ситуацій на гуманній основі;
- ознайомлення майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку з теоретичними основами аксіології;
- окреслення основних компонентів ціннісної свідомості майбутнього спеціаліста із бухгалтерського обліку;
- формування у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку ціннісного уявлення про світ і місце людини в ньому;
- формування у студентів ціннісного ставлення до основних професійних і загальнолюдських цінностей;
- формування у студентів ціннісних орієнтацій, що стануть регуляторами особистісної поведінки у професійній діяльності;
- орієнтування майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку на використання та застосування аксіологічного інструментарію у професійній діяльності;
- розкриття сутності моделі бухгалтера-професіонала.

Продовження додатка М

Після вивчення спецкурсу студенти **повинні знати**:

- сутність понять: цінність, аксіологія, акмеологія, аксіосфера, ціннісні орієнтації, професійні цінності, професійні ціннісні орієнтації та ін.;
- історичні та теоретичні аспекти ідеї гуманізації суспільства;
- структуру моделі особистості бухгалтера, здатного високопрофесійної діяльності;
- шляхи формування професійної майстерності бухгалтера.

Студенти повинні вміти:

- розв'язувати обліково-економічні задачі, спираючись на принцип верховенства права та ідеї гуманізму;
- виявляти й аналізувати взаємозв'язки між явищами соціально-економічного характеру;
- налагоджувати комфортні взаємостосунки під час спілкування з різними суб'єктами господарювання;
- використовувати творчий підхід, інтуїцію у бухгалтерській діяльності;
- сприймати навколишній світ очима інших людей і розуміти їхній внутрішній стан;
- протидіяти впливу авторитетних осіб, керівників щодо ухвалення незаконних рішень;
- пізнавати себе та спрямовувати внутрішню активність на самовдосконалення.

2. Програма спецкурсу (20 год.).

Розділ I. Ціннісні орієнтації в системі професійної економічної освіти.

Тема 1. Аксіологія. Цінності, ціннісні орієнтації, аксіосфера спеціаліста з бухгалтерського обліку (2 год.).

Продовження додатка М

Тема 2. Сучасні дослідження ціннісної проблематики у педагогічних і психологічних науках (2 год.).

Тема 3. Сучасні дослідження ціннісної проблематики в економічних науках (2 год.).

Тема 4. Проблема ціннісних орієнтацій у системі професійної економічної освіти (2 год.).

Тема 5. Характеристика системи економічної освіти в Україні (2 год.).

Розділ II. Основи професійної діяльності майбутнього бухгалтера.

Тема 6. Суть і структура професійних ціннісних орієнтацій майбутніх бухгалтерів (2 год.).

Тема 7. Специфіка професії бухгалтера - професійне та ціннісне наповнення (2 год.).

Тема 8. Професійні економічні кодекси, класифікація (2 год.).

Тема 9. Норми, правила й особливості розроблення Кодексу етики професійних бухгалтерів (2 год.).

Тема 10. Законодавство України про ціннісний зміст щодо представників економічних професій (2 год.).

3. Засоби контролю.

Тематичні диктанти, творчі завдання, письмові роботи.

4. Запитання для самоперевірки.

1. Сформулюйте визначення поняття «цінність».
2. Подайте визначення поняття «ціннісна орієнтація».
3. Схарактеризуйте аксіосферу бухгалтера.
4. Поясніть, із яких компонентів складається аксіосфера бухгалтера?
5. Назвіть складники аксіосфери бухгалтера.
6. Перерахуйте засадничі цінності бухгалтера.
7. Вкажіть найважливіші економічні кодекси.
8. Розкрийте сутність поняття «професіонал».

9. Висвітліть основні етапи розвитку теорії і практики навчання дорослих.
10. Обґрунтуйте сутність економічної освіти.
11. Сформулюйте мету економічної освіти.
12. Поясніть завдання економічної освіти.
13. Створіть перелік функцій професійних ціннісних орієнтацій майбутнього бухгалтера.
14. Опишіть структуру професійних ціннісних орієнтацій майбутнього бухгалтера.
15. Перерахуйте професійно важливі якості компетентного бухгалтера.
16. Запропонуйте визначення поняття «професійна компетентність».
17. Назвіть способи формування професійних ціннісних орієнтацій майбутнього бухгалтера.
18. Розкрийте сучасні підходи до трактування поняття індивідуального стилю професійної діяльності.
19. Висвітліть розвиток професії «бухгалтер».
20. Наведіть визначення поняття «самоосвіта бухгалтера».
21. Поясніть основні елементи самоосвіти.
22. Обґрунтуйте фактори формування професійних цінностей майбутнього бухгалтера.
23. З'ясуйте найважливіші ознаки самоосвітньої діяльності особистості.
24. Опишіть процес формування правосвідомості майбутнього бухгалтера.
25. Назвіть пріоритетні принципи самоосвіти.
26. Схарактеризуйте економічну освіту в Україні.
27. Розтлумачте специфіку професійного наповнення майбутнього бухгалтера.
28. Простежте ціннісні орієнтири майбутнього бухгалтера.
29. Стисло розкрийте сутність аксіології як науки.
30. Вкажіть завдання аксеології.
31. Перерахуйте методи аксеології.

32. Висвітліть основні категорії аксеології.
33. Розгляньте аксеологічні характеристики професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батаршев А. Диагностика профессионально важных качеств. Санкт-Петербург: Диалект, 2007. 128 с.
2. Беликов В. А. Философия образования личности: деятельностный аспект: монография. Москва: Владос, 2004. 375 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Кн. 1. Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
4. Духовні цінності українського народу / С. М. Возняк, В. І. Кононенко, І. В. Кононенко [та ін.]; Прикарпат. ун-т імені В. Стефаника. Івано-Франківськ: Плай, 1999. 293 с.
5. Зязюн І. А. Естетична регуляція ціннісної свідомості. *Вища освіта України*. 2005. № 3. С. 5–12.
6. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2004.
7. Крижко В. В. Антологія аксіологічної парадигми управління освітою: навч. посібник. Київ: Освіта України, 2005. 434 с.
8. Ткачова Н. О. Історія розвитку цінностей в освіті: монографія. Харків: Видавничий центр ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. 423 с.

Додаток Н
Спеціальна освітня програма «Я ДОСЛІДНИК»
для студентів РЕТК НУВГП
спеціальностей 5.03050901 «Бухгалтерський облік»,
071 «Облік і оподаткування» – слухачів наукових секцій
Малої академії наук України
(розробка автора)
Пояснювальна записка

Метою програми є підвищення психологічної культури студентів – слухачів МАН України – та збагачення їхніх знань із проблеми творчості.

Завданнями програми є:

- ознайомлення студентів – слухачів територіальних відділень МАН України та їхніх структурних утворень (НТУ, наукових шкіл, профільних гуртків науково-дослідницького спрямування) з теоретичними основами психології творчості та творчої діяльності;
- удосконалення індивідуального досвіду студентів щодо використання своїх творчих здібностей у навчально-дослідницькій діяльності;
- формування свідомого ставлення до реалізації та розвитку свого творчого потенціалу.

Програма передбачає проведення теоретичних і практичних занять. Під час теоретичних занять студенти отримують знання, необхідні для дослідження особистісного творчого потенціалу, усвідомлюють сутність наукових понять. Практичні заняття спрямовані на проведення діагностичних досліджень властивостей особистості, що дає змогу розширити уявлення студентів про себе, спонукає їх до подальшого саморозвитку та самовдосконалення.

Творчість як неперервний пізнавальний процес виникає і матеріалізується під час практичних дій, пов'язаних не лише з перетворенням предметного світу, а й із саморозвитком та самоствердженням особистості. Тому програму «Я дослідник» доцільно використовувати в комплексі з психологічними тренінг-курсами, які у свою чергу спрямовані на розвиток умінь і навичок студентів керувати власним креативним процесом, подолання стереотипів і бар'єрів, що обмежують їхній

творчий потенціал, свідому діяльність щодо подальшого саморозвитку та самореалізації.

Орієнтовний навчально-тематичний план

Таблиця П.1

№ з/п	Тематика	Кількість годин		
		усього	теоретичних	практичних
Розділ 1. Я і мій світ				
1.	Творча активність – шлях до реалізації особистості.	2	1	1
2.	Концепція механізму творчості.	1	1	-
3.	Інтелект. Інтелектуальні здібності.	2	1	1
4.	Підготовчі фази творчого процесу – пам'ять, мислення, уява.	2	1	1
5.	Почуття й інтуїція.	2	1	1
6.	Задатки. Здібності. Талант.	2	1	1
7.	Саморозвиток і самоорганізація людини.	2	1	1
8.	Енергопотенціал людини.	2	1	1
Розділ 2. Мій шлях до успіху				
1.	Мета, сенс, цінності, пріоритети життя	2	1	1
2.	Життєвий вибір і механізм ухвалення рішень.	2	1	1
3.	Лідерство. Я в ролі лідера. Імідж лідера.	2	1	1
4.	Творчість і професійне самовизначення	2	1	1
Усього		23	12	11

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

РОЗДІЛ 1. МІЙ СВІТ І Я

Тема 1. Творча активність – шлях до самореалізації особистості

Теорія: Поняття «активність», «діяльність», «творчість», «мета», «засоби й інструменти», «продукти творчості». Як стати справжнім творцем.

Методичний коментар: У межах теми знання, уміння та навички варто розглядати як продукти, у яких «згасли» найцінніші процеси: хід думки та робота почуттів, породжених діями. Учні мають усвідомити, що важливим у процесі

Продовження додатка Н

навчання є хід думок, підсилених почуттями та відтворюваних у діях, що призводять до створення нових оригінальних продуктів (ідей, предметів тощо). Процес навчання, під час якого працювали переважно механізми пам'яті, за сприятливих умов діє за новим принципом, оскільки відбувається «вмикання» процесів його розвитку.

Психодіагностування: Діагностичні дослідження на предмет визначення особистісних творчих характеристик учнів. Тести Вільямса.

Тема 2. Концепція механізму творчості

Теорія: Поняття «інтуїція», «інсайт», «асоціація», «потреби творчої саморегуляції», «бісоціація». Наукові підходи до проблеми творчості. Механізм творчості як єдність першосигнального та другосигнального компонентів творчого процесу (за Я. Пономарьовим). Творчий момент як сутнісний перехід з однієї системи (суб'єктивно-психічної) в іншу (матеріально-речову) за (В. Роменцем). Структура творчого процесу. Модель творчого мислення Г. Воллеса, Е. Гетчинсона.

Тема 3. Інтелект. Інтелектуальні здібності

Теорія: Поняття «інтелект». Характеристики інтелекту: оригінальність, гнучкість і продуктивність (швидкість) мислення, здатність до аналізу та синтезу, класифікація й категоризація, концентрація уваги, пам'ять. Методики вимірювання інтелекту. Моделі інтелектуальної праці (за Дж. Гілфордом). Фактори розвитку інтелекту. «Когнітивні стилі» мислення, що визначають індивідуальні особливості опрацювання інформації.

Психодіагностування: Діагностичне дослідження рівня інтелекту учнів за методикою Равена.

Тема 4. Процеси мислення

Теорія: Продуктивне та репродуктивне мислення. Основні показники продуктивного мислення. Думка, система дій думки. Проблема наявності меж розвитку творчого мислення.

Уява як один із механізмів творчості. Уява як діюча причина творчості. Уява як розбудовник дій і діяльності. Її підсилення думками та почуттями. Взаємозв'язок уяви з метою, формою й образом бажаного продукту дій.

Психодіагностування: Діагностичні дослідження. Оцінювання вербально-логічного й образного мислення, пам'яті, уваги.

Тема 5. Почуття й інтуїція

Теорія: Поняття про людське почуття. Природа почуттів. Почуття, що призводять до небажаних наслідків. Почуття як регулятори дій і діяльності. Креативна сила почуттів. Механізм роботи почуттів. Почуття в людських взаєминах. Дійові функції почуттів. Почуття й механізм спілкування. Гумор як енергія взаємин, що підживлює душу. Фактори, що виснажують душу «голодом почуттів». Мовленнєві скарбниці почуттів. Вікові можливості почуттів. Інтуїція. Емпатія.

Психодіагностування: Діагностування рівня емпатії. Експрес-діагностування емпатії за І. Юсуповим.

Тема 6. Задатки. Здібності. Талант

Теорія: Поняття «задатки», «здібності», «талант». Механізми перебігу задатків у здібності, а з них – у таланти. Механізм перетворення інформації й енергії зовнішніх впливів на розумові виміри – образи, думки, почуття.

Методичний коментар: Теоретичні матеріали теми мають допомогти учням зробити висновок про те, що механізми виконання творчої роботи є у всіх людей, але в кожній він відзначається різною стадією дієздатності.

Психодіагностування: Дослідження рівня сформованості творчих здібностей на основі тестових методик. Тести на визначення сформованості загальних творчих здібностей.

Тема 7. Саморозвиток і самоорганізація людини

Теорія: Поняття «саморозвиток» і «самоорганізація». Способи формування навичок управління внутрішнім потенціалом, що сприяють найбільш успішній і повній реалізації особистості. Самопізнання як шлях до усвідомлення

особистістю психічних процесів, що уможливають саморозвиток і самоорганізацію. Темперамент особистості. Види темпераменту.

Психодіагностування: Виявлення особливостей темпераменту учнів за методикою Айзенка.

Тема 8. Енергопотенціал людини

Теорія: Поняття «енергопотенціал». Матеріальна основа та баланс енергопотенціалу. Різновиди енергопотенціалу. Дія як процес витрати енергії. Відпочинок як процес відновлення енергобалансу. Процеси накопичення енергії. Взаємозв'язок енергоресурсу й активності мислення, інтенсивності почуттів, уяви. Взаємозв'язок стану здоров'я й енергоресурсу людини. Поняття «оптимум життєдіяльності». Норми стомленості. Стани втоми та перевтоми. Межі між нормальним станом і патологією. Психопрофілактика та корекція станів як засіб підтримання оптимального енергоресурсу людини. Енергетична характеристика дій людини.

Психодіагностування: Вивчення інтелектуального потенціалу учнів. Тест для оцінювання нереалізованого інтелектуального потенціалу.

РОЗДІЛ 2. МІЙ ШЛЯХ ДО УСПІХУ

Тема 1. Цілі, сенс, цінності, пріоритети життя

Теорія: Проектування життєвого шляху особистості. Механізми цілепокладання. Стратегії цілепокладання. Рівень домагань. Самооцінка. Проблема визначення сенсу життя. Життєві цінності: загальнолюдські, сімейні, національні, егоцентричні тощо. Життєві пріоритети.

Психодіагностування: Дослідження рівня самооцінки учнів.

Тема 2. Життєвий вибір

Теорія: Проблема вибору життєвого шляху. Відповідальне ставлення особистості до власних учинків. Ухвалення рішень як вибір послідовності дій, що призводять до досягнення мети. Технології ухвалення рішень. Вибір аргументів для обґрунтування своїх рішень. Методи ухвалення рішень. Метод «П'ять кроків до ухвалення рішення». Визначення пріоритетних факторів під час ухвалення

відповідальних рішень. Вплив особистої життєвої позиції, власних переконань і цінностей на ухвалення рішень. Усвідомлення значущості та вагомості особистого світогляду в життєвому виборі. Мотивація рішень і досягнень.

Психодіагностування: Вимірювання мотивації досягнень. Модифікація теста-опитувальника А. Мехрабіана.

Тема 3. Лідерство. Я в ролі лідера. Імідж лідера

Теорія: Поняття «лідерство», «лідер». Сфери вияву лідерства. Якості, притаманні лідерам. Шість теорій лідерства: «теорія людських ролей», «теорія рис лідерства», «харизматична концепція лідерства», «інтерактивна теорія лідерства», «ситуаційна теорія лідерства», «синтетична теорія лідерства». Найважливіші види діяльності, спрямовані на розвиток лідерських якостей в освітньому просторі. Як стати лідером? Імідж лідера. Імідж як форма життєтворчості лідера. Система заходів для створення позитивного іміджу лідера.

Психодіагностування: Дослідження особистісних характеристик учнів. Методика багатофакторного дослідження особистості за Р. Кеттелом.

Тема 4. Творчість і професійне самовизначення

Теорія: Особистість як об'єкт саморозвитку. Особистість як суб'єкт діяльності, спрямованої на професійне самовизначення. Методи професійної орієнтації.

Методичний коментар: Вдало дібрані методи професійної орієнтації сприяють активізації профорієнтаційної діяльності учнів і стимулюють їх до самопізнання, самореалізації й саморозвитку, спрямовують на оптимальне вирішення важливих життєвих завдань. Свідоме професійне самовизначення особистості охоплює аналіз суб'єктивних та об'єктивних умов професійного самовизначення, самостійне ухвалення рішення щодо вибору напряму професійної освіти.

Психодіагностування: Визначення професійних інтересів. Діагностичний тест структури інтересів і схильностей («СІС-190»).

ПРОГНОЗОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Реалізація програмного блоку «Я дослідник» спільно із психологічними тренінг-курсами розвивального спрямування сприятиме кращому засвоєнню обдарованими учнями знань про творчість, структуру та механізм творчої діяльності; усвідомленню ними своїх особистісних характеристик, здібностей, творчої індивідуальності; підвищенню соціальної активності й адаптивності; удосконаленню мислительних процесів; формуванню прагнень до постійного саморозвитку та творчої самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гильбух Ю. З. Умственно одаренный ребенок: психология, диагностика, педагогика. Киев: РОВО «Укрвузполиграф», 1992. 83 с.
2. Жуганов А. В. Творческая активность личности: содержание, пути формирования и реализации. Львов: Наука, 1991. 26 с.
3. Клименко В. В. Психология науковой творчости: програма і тематика дослідницьких робіт для слухачів Малих академій наук України. Київ, 1998. 34 с.
4. Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики. Київ: Освіта України, 2006. Т. 1. 420 с.
5. Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала. Тернопіль: Навч. кн. «Богдан», 2010. 152 с.
6. Роменець В. А. Психология творчости: навч. посібник. 2-ге вид., док. п. Київ: Либідь, 2014. 288 с.
7. Субботина Л. Ю. Развитие воображения детей. Ярославль: Академия развития, 1996. 240 с.
8. Капица С. П., Курдюмов С.П., Малинецкий Г.Г. Синергетика и прогнозы будущего. Москва: Эдиториал УРСС, 2001. 2-е изд. 288 с.

Додаток П

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Дем'янюк В. В. Професійно-ціннісна підготовка майбутніх фахівців у контексті модернізації вищої освіти в Україні. *Нова педагогічна думка*. 2018. № 3. С. 36–39.
2. Дем'янюк В. В. Роль ціннісно-сислової сфери у професійній підготовці майбутніх фахівців. *Директор школи, ліцею, гімназії – Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. № 6. Кн. 2. Том I (80). Київ: Гнозис, 2018. С. 65–72.
3. Дем'янюк В. В. Професійно-ціннісна підготовка як практичний засіб формування ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Педагогічні науки: зб. наук. праць / гол. ред. Черевко О. В. Черкаси: ЧНУ, 2018. Вип.14. С. 23–27.
4. Дем'янюк В. В. Особливості формування професійно-ціннісних орієнтацій молодших спеціалістів із бухгалтерського обліку. *Директор школи, ліцею, гімназії – Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. № 6. Кн. 2. Том IV (82). Київ: Гнозис, 2018. С. 210–218.
5. Дем'янюк В. В. Формування ціннісних орієнтацій у майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку у процесі науково-дослідної роботи. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Педагогічні науки: зб. наук. праць / гол. ред. Дятлов В. О. Чернігів: НУЧК, 2019. Вип.1(157). С. 40–43.
6. Demianuk V. The phenomenon of value-sensory realm of personalities and its place in the axiological discourse of contemporary education. *Journal of Education, Health and Sport*. Bydgoszcz, 2016. NR 6(13). P. 260-274.

7. Demianuk V., Pelekh Y. Experimental verification of the development of college students' value professional orientation. *Journal of Education, Health and Sport*. Bydgoszcz, 2019. NR 9(1). P. 495–518.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Дем'янюк В. В. Особливості ціннісно-орієнтованої підготовки студентів коледжу в умовах європейської інтеграції освіти. *Формування професійної компетентності майбутніх фахівців*: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (м. Новоград-Волинський, 17–18 березня 2016). URL: <http://www.nvpet.novograd.info/>

9. Дем'янюк В. В. Перспективи розвитку дистанційної економічної освіти. *Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Чернігів, 17 грудня 2017). URL: <http://ikt-cn.org /index.php/internet-konfeentsiya/itnp-2017>

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дослідження

10. Дем'янюк В. В. Моніторинг сучасного заняття: методичний посібник. Рівне: РЕТК НУВГП, 2017. 16 с.

11. Дем'янюк В. В. Методичні рекомендації по складанню програм практики студентів Рівненського економіко-технологічного коледжу НУВГП: методичні рекомендації. Рівне: РЕТК НУВГП, 2018. 18 с.

12. Дем'янюк В. В. Методична розробка показового заняття з дисципліни «Охорона праці» для студентів спеціальності 5.03050901 «Бухгалтерський облік», 071 «Облік і оподаткування» на тему «Відповідальність посадових осіб і працівників за порушення законодавства про охорону праці»: методична розробка. Рівне: НУВГП, 2018. 14 с.

13. Дем'янюк В. В. Особливості роботи викладачів коледжів з обдарованими студентами в системі МАН: досвід і перспективи: навчально-методичний посібник. Рівне: РОІППО, 2018. 98 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Дем'янюка Віктора Володимировича

«Формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці»

зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Основні положення та результати дисертаційної роботи представлено в доповідях на наукових, науково–практичних, науково–методичних конференціях та семінарах різного рівня, зокрема:

Міжнародних:

1. VIII Міжнародна науково-практична конференція «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Хмельницький, Хмельницький національний університет 15–16 листопада 2017). Форма участі – доповідь на секційному засіданні на тему «Феномен педагогічної майстерності у системі професійних компетентностей».

2. XIII Міжнародна науково-практична конференція «Євроінтеграційні процеси в сучасній Україні» (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет, 16–17 листопада 2017). Форма участі – доповідь на секційному засіданні на тему «Впровадження елементів дуальної системи навчання у навчально-виробничий процес коледжів економічного спрямування».

3. XIV Міжнародна науково-практична конференція «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, Національна академія педагогічних наук України 10–11 листопада 2018). Форма участі – публікація статті у збірнику наукових праць «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору».

4. III Міжнародна науково-практична конференція «Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності та майбутнього» (Чернігів, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка 11–12 квітня 2019). Форма участі – публікація статті у збірнику наукових праць «Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка».

Усеукраїнських:

5. IX Всеукраїнська науково-практична конференція «Інформаційні технології у професійній діяльності» (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет, 16–17 листопада 2016). Форма участі – доповідь на секційному засіданні на тему «Підготовка майбутніх спеціалістів із бухгалтерського обліку до професійної діяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій».

6. X Всеукраїнська науково-практична конференція «Інформаційні технології у професійній діяльності» (Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет, 23–24 березня 2017). Форма участі – доповідь на секційному засіданні на тему «Вплив інтернет-технологій на формування ціннісно-професійних орієнтацій студентів економічного коледжу в умовах інформаційного простору».

7. II Всеукраїнська науково-практична конференція «Молодіжний науковий форум» (Вінниця, Вінницький національний аграрний університет 2–3 квітня 2019). Форма участі – доповідь на секційному засіданні на тему «Формування ціннісних орієнтацій у системі економічної підготовки майбутніх бухгалтерів».

Акти впровадження результатів дослідження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА
 ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
 Березнівський лісотехнічний коледж

вул. В. Чорновола, 23, м. Березне, Рівненська обл., 34600; тел. (03653) 5-60-89, email: ble@nuwm.edu.ua

від 25» 01 2019 р.

№ 29

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

матеріалів дисертаційного дослідження
 Дем'янюка Віктора Володимировича

на тему

*«Формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку
 ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці»*
 зі спеціальності 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2016-2018 років результати дисертаційного дослідження Дем'янюка В.В. упроваджувалися в освітній процес Березнівського лісотехнічного коледжу Національного університету водного господарства та природокористування, що спрямовані на формування ціннісних професійних орієнтацій у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку у фаховій підготовці.

Багаторічний авторський досвід формування ціннісних професійних орієнтацій студентів коледжу у процесі професійної підготовки Дем'янюком В.В. полягає у розробленні методичних матеріалів та рекомендацій, використання яких вдосконалило навчально-методичну та наукову роботу викладачів закладу.

В результаті експериментального дослідження було перевірено і підтверджено ефективність обґрунтованої Дем'янюком В.В. моделі та педагогічних умов.

Слід відмітити, що дане наукове дослідження Дем'янюка В.В. має практичну, методологічну цінність, а використання його результатів може бути рекомендованим для підготовки майбутніх фахівців.

Директор

М. В. Гончар

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЛАДИЖИНСЬКИЙ КОЛЕДЖ

вул. Петра Кравчика, 5, м. Ладжин, Вінницької обл., 24321
 тел.:(04343) 6-11-73, 6-14-63, 6-18-60, факс 6-16-01, e-mail: l.koledj@meta.ua

02 / 04 / 2019 р. № 97-02
 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 директора Рівненського економіко-технологічного коледжу
 Національного університету водного господарства та природокористування
Дем'янюка Віктора Володимировича
 на тему «Формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського
 обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці»

На базі Ладжинського коледжу Вінницького національного аграрного університету у 2016-2018 роках проводилася дослідно-експериментальна перевірка результатів дисертаційного дослідження Дем'янюка Віктора Володимировича з формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку – студентів коледжу ціннісних професійних орієнтацій в умовах фахової підготовки.

Під час апробації дослідження застосовувався європейський досвід формування ціннісних професійних орієнтацій в умовах фахової підготовки, змістове та психолого-педагогічне забезпечення процесу розвитку ціннісно-сміслової сфери студентів коледжу, аксіологічно спрямована інтеграція професійної підготовки та виховання.

Була здійснена діагностика формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів коледжу в контексті досліджуваної проблеми по запропонованій дисертантом методиці.

Дослідно-експериментальна робота проведена Дем'янюком В.В. з метою перевірки ефективності педагогічних умов і моделі з формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці на базі коледжу пройшла апробацію, та може бути рекомендована до впровадження у освітній процес коледжів України.

Директор коледжу,
 к.т.н., доцент

О.В. Цуркан

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Новоград-Волинський промислово-економічний технікум

вул. Шевченка, 38, м. Новоград-Волинський, Житомирська обл., Україна, 11700, тел./факс (04141) 5-71-63, email: nvpet@i.ua

25.01.2019 № 81

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Дем'янюка Віктора Володимировича
 на тему «*Формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці*»

На базі Новоград-Волинського промислово-економічного технікуму у 2016-2018 роках проводилася дослідно-експериментальна перевірка результатів дисертаційного дослідження Дем'янюка В.В. з формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку – студентів технікуму ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.

У результаті впровадження та систематичного застосування в освітньому процесі авторської методики і тренінгів практичного спрямування, професійно-орієнтованих ситуацій відзначалося зростання рівня формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку – студентів технікуму ціннісних професійних орієнтацій у процесі професійної підготовки і їх практичної готовності до фахової діяльності.

У освітній процес Новоград-Волинського промислово-економічного технікуму впроваджено науково-методичні матеріали. Особливу увагу приділено практичним порадам, які сприятимуть формуванню у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці, формуванню базових і професійних компетенцій майбутнього фахівця в професійному коледжі.

Результати роботи Дем'янюка В.В. одержали схвальні відгуки колег і студентів технікуму, визначають теоретичну й практичну цінність запропонованої методики.

Директор

А.В. Петрошук

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА
 ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
 РІВНЕНСЬКИЙ ЕКОНОМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ КОЛЕДЖ

вул.Литовська, 53, м.Рівне, 33013, тел., факс (0362) 62-04-80, email: retk@nuwm.edu.ua

29.03.2019 № 01-10/141/1

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Дем'янюка Віктора Володимировича
 на тему «Формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського
 обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці»*

На базі Рівненського економіко-технологічного коледжу Національного університету водного господарства та природокористування упродовж 2016-2019 рр. проводилася апробація та впровадження результатів дисертаційного дослідження директора коледжу - Дем'янюка Віктора Володимировича з формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку – студентів коледжу ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці.

Під час апробації дослідження застосовувалась аксіологічно спрямована інтеграція фахової підготовки майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку з формування ціннісних професійних орієнтацій, змістове та психолого-педагогічне забезпечення процесу їх розвитку. Ефективними виявилися критерії і показники з формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку в умовах фахової підготовки.

У результаті апробації дисертаційного дослідження Дем'янюка В.В. були зроблені висновки про актуальність та доцільність впровадження його результатів у практику освітнього процесу коледжів економічного профілю.

Заступник директора

з навчальної роботи

к.п.н. К.В. Михасюк